FAMILIA PERLMUTTER

un roman de

PANAIT ISTRATI

PANAIT ISTRATI

FAMILIA PERLMUTTER

1927

BĂTRÂNII PERLMUTTER.

Constanța e un mic Stambul românesc tolănit alene pe anticul promontoriu al Mării Negre sanctificat de exilul lui Ovidiu, poetul nefericit a cărui statuie visătoare împodobește piața ce-i poartă numele și face să bată în piepturile românilor toată mândria gintei latine. Turci, ovrei, bulgari, armeni, greci, tătari forfotesc într-o pitorească promiscuitate, discută tot felul de afaceri și fac s-ajungă la urechile românilor toate dialectele Levantului. Aici, călătorul cosmopolit se simte la el acasă, găsește mâncări gătite după gustul lui, oameni care-i plac și deprinderi care i se potrivesc.

Din 1906, Constanța a devenit cel mai important port balcanic. În anul acela, guvernul român a inaugurat, pe socoteala sa și, s-o recunoaștem, cu prețul a mari sacrificii, un serviciu regulat cu patru nave rapide care fac cursa Constanța-Constantinopol-Pireu-Smirna-Alexandria Egiptului. În felul ăsta, într-o singură săptămână, călătorul care lua la Paris Orient-Expresul, putea ajunge pe pământul faraonilor în modul cel mai confortabil și fără altă bătaie de cap, decât să sară la Constanța din expres în pachebot. Acesta, alb ca o lebădă, și arzând în căldări țiței, făcea 17 noduri pe oră și dădea, în cele mai favorabile condiții, un deficit de câteva zeci de mii de lei aur pe călătorie. Poporul român, căruia nu-i călca niciodată piciorul pe ele, plătea cu trufie, gândind la nobilele sale origini, dar asta era altă poveste…

În dimineața aceea de sfârșit de octombrie, Dacia intrase în portul Constanța pe o vreme foarte proastă. Era la a treia cursă. Morocănoși și palizi, cei câțiva pasageri care coborâseră se eclipsară foarte repede, luați, aproape toți, de trăsura unui mare hotel. După care, vaporul păru să răsufle ușurat – bijuterie de-un alb imaculat, profilându-se de-a lungul cheiului negru și pustiu pe care o santinelă preocupată îl măsura de la un cap la altul cu pași obosiți.

Și iată-i apărând, unul câte unul, ca șoarecii, funcționarii, bucătarii, mateloții, cărora serviciul le permite s-o șteargă aproape imediat după acostare. Unii se despărțiră îndată, cu câte o strângere de mână grăbită și cu două vorbe spuse la repezeală. Ăștia erau „băieții însurați”. Ceilalți, „băieții de treabă”, se duceau în grupuri mici să bea un pahar de vin „românesc” și să guste o bucățică de „pastramă” de berbec în vreo tavernă, pe care în Levant numai ovreii știau să le chivernisească pe gustul amatorilor de „bucățele rare”.

Își făcu apariția și Sotir. Era scrupulosul cambuzier de pe Dacia, omul care nu se grăbea niciodată sau, în orice caz, nu arată că s-ar grăbi. Era cel mai vechi dintre navigatorii români din leatul lui, foarte respectat de toată lumea, fie ei superiori sau subalterni, pentru numeroasele lui stagii pe vapoarele străine, pentru experiența lui vastă și pentru că vorbea câteva limbi fără să o facă pe grozavul. Fire melancolică, totdeauna distrat, Sotir era punctual „ca orice om căruia nu-i place să primească bobârnace”. Și cu toate că era prea solitar pentru un marinar, camarazilor lui le era drag, și între ei îi ziceau „bărbosul”. Pentru că Sotir, din toată marina română, era singurul care avea barbă atât de frumoasă, creață și sură; dar părea sălbatec, gata de bătaie, temperament de cambuzier veritabil. De fapt, viața lui nimeni n-o știa decât din auzite. Nu-i plăcea să facă confidențe.

Sub braț cu un pachet de trufandale exotice – curmale, ananas, nuci de cocos – Sotir, punând piciorul pe uscat, oferi santinelei un pachet de țigări egiptene. Ostașul îi mulțumi:

— Numai dumneata, domnu' Sotir, te mai gândești și la noi, amărâtele de santinele.

— Deh, fiule, poate că ăilalți au griji mai multe decât mine!

Din port, cambuzierul porni drept spre strada Mangaliei, mahalaua cea mai nenorocită a Constanței, înțesată, inaccesibilă din septembrie până-n aprilie. Dar Sotir era om de nădejde, avea picioare bune și inimă la fel. Și, mai ales, știa ce vrea.

— Mai întâi, hai să le spunem bună ziua bătrânilor Perlmutter.

Și intră în curtea desfundată pe care o revede întotdeauna cu plăcere. Tocmai în clipa aceea apăru Hanăle, o fetiță de zece ani, puțintică, o miniatură a Estherei, brună și slăbuța, ultimul copil al lui Perlmutter. Era îmbrăcată curățel în dimineața asta, cu o rochie roșie. Și ochii ei rotunzi, cu lumina strălucitoare, mari-deschiși, păreau să plutească cu dispreț pe deasupra noroiului din jur.

— Veniți la noi? Exclamă fetița într-o românească curată, văzându-l pe Sotir. Dar nu-i nimeni acasă! Știți, azi e șabăs, e Yom Kippur! Părinții mei s-au dus la sinagogă, să se roage și să postească toată ziua.

— De-asta, gândește Sotir, sunt închise toate prăvăliile evreiești în dimineața asta. Deh, e ziua cea mare, când ei își cer iertarea păcatelor pe tot anul! Avrum Perlmutter o să-și petreacă toată ziua cu Iehova, alături de mentorul său, de reb Zalman, așa că să-i lăsăm în pace.

În timpul ăsta fetița-i dădea zor cu gânguritul, părea prea serioasă pentru vârsta ei.

— Și-am să postesc și eu pân'deseară. Pentru prima oară anul ăsta, c-am împlinit unsprezece ani! Și ananasul ăsta-i pentru noi, ca data trecută?

— Firește, răspunse Sotir, puțin cam ursuz, e pentru tine și pentru bătrâni, din partea fratelui tău Isaac. Nu vrei să-l mănânci acuma?

— Oh, nu! Cum se poate?! Ce-o să zică reb Zalman?!

Și fetița, jenată, aruncă o privire în jur, să vadă de nu cumva această prozaică sugestie fusese auzită de vreo ureche indiscretă. Dar, liniștită, întinse mâinile spre pachet.

— Am să-l duc în casă.

— Ba nu, spuse în glumă Sotir. Nu vreau să te ispitesc. Ești în stare să-l mănânci pe ascuns. Pachetele astea două sunt pentru voi, am să vi le aduc mâine.

Și marinarul plecă agale, impasibil, pierdut cu totul în gândurile lui.

— Ce rasă plină de mistere. Ovreii ăștia, tot ce fac, fac cu frenezie. Nici un neam nu-i atașat cu atâta pasiune violentă de trecutul său; și cu o pasiune tot atât de violentă, îl părăsește. Ei se manifestă sau se reneagă, la fel de nebunește… E un mister!

A doua zi aproape că se-nserase când Sotir intra în curtea sordidă de pe strada Mangaliei, în fundul căreia bătu timid la o ușă prăpădită. Rifca, îmbătrânită și gheboșită, o crăpă cât să poată scoate capul afară, dar recunoscându-l pe prieten, se dădu îndărăt, o deschise larg, încurcându-se în vorbe:

— Ah, dumneata ești, kir Sotir! Intră! Să-ți dea Dumnezeu zile, omule cu vești bune! Intră! Ce bucurie, ah, ce bucurie!

Apoi, strigând către bărbatul ei:

— Avrum, Avrum! A venit kir Sotir!

Sotir se afla din nou în odaia mare a croitorului sărman. Miros de ceai, de stofe, de mangal încins în fierul de călcat. Cald ca într-o baie. Aer stricat. Dezordine, sau mai curând indiferență față de tot ce nu mișcă…

Cu nasul în abajurul unei lămpi cu gaz, Avrum făcea să duduie pământul cu mașina lui de cusut și îi trebui un timp până să audă chemarea nevesti-sii. În fine, opri țăcănitul acela asurzitor, privi pe deasupra ochelarilor și, se ridică, biet bătrân sfrijit, alb tot, dar cu ochii încă strălucitori, cu mersul sigur:

— Sunt fericit să-ți pot strânge mână, kir Sotir, spuse el într-o românească corectă. Ia, te rog, loc aici lângă reb Zalman.

Într-un colț luminat puternic de o a doua lampă, ședea, într-o aureolă de tihnă senină, reb Zalman, un bătrân cu barbă mare, căruntă, și cu perciuni lungi. Bea ceai și își ștergea cu gravitate picăturile de sudoare de pe frunte. Pe cap avea o tichie neagră, pe care n-o scotea niciodată.

Când Sotir se apropie de el, se ridică în picioare cu ceașca într-o mână și pe cealaltă o întinse spre marinar cu degetele răsfirate, după obiceiul evreiesc, rostind stâlcit cuvintele românești:

— Fii binevenit, prietene Sotir. Ei, cum a fost călătoria? S-a-ncheiat cu bine?

— Binișor, reb Zalman.

— Dumnezeu să te ocrotească-ntotdeauna, zise Rifca, și pe pământ și în călătoriile pe mare, pentru că ți-e milă de bieți ovrei ca noi.

— Mulțumită dumitale, kir Sotir, adăugă Avrum, mai putem și noi să aflăm câte ceva despre soarta nefericitului nostru Isaac, care se stinge departe de noi, acolo-n Egipt…

— Fie-ți milă de noi, Iehova, Dumnezeul nostru, oftă Rifca ridicând spre tavan chipul ei radiind dureros.

Și după ce murmură în idiș câteva cuvinte de neînțeles acoperindu-și fața cu mâinile ei mici și grăsuțe, duse colțul șorțului la ochii înroșiți și, înseninată, îi explică lui Sotir:

— Avrum al meu, dintotdeauna am spus-o, n-a fost destul de sever cu copiii noștri. Așa c-am fost greu pedepsiți. M-am rugat de mila Cerului. Sărmana de mine…

Apoi se grăbi să aducă ceai celor trei bărbați ce ședeau în jurul lămpii.

— Și, cu școala dumitale, mai merge, mai merge, reb Zalman? Întrebă Sotir cu interes. Desigur, copiii tot te mai necăjesc și părinții tot nu-ți plătesc…! Hai cu mine în Egipt, acolo au nevoie, s-ar părea, de rabini care să-i învețe Talmudul, și ai să găsești copii cuminți, pe care să-i înveți să-l cinstească pe Iehova.

— Eu, de-aici nu mă mișc. Sotir, eu sunt un sedentar, n-am nici o poftă de călătorit. Nu-i peste tot aceeași lume? Nu-s aceiași oameni? De-atâtea ori chiar dumneata mi-ai spus-o, dumneata care de douăzeci de ani bați continentele. Cât despre mine, Dumnezeu m-a trimis la Constanța, uite, 's mai bine de patruzeci de ani de-atunci, și cu toate că aici sunt ovrei puțini și că, de când s-a prăpădit nevastă-mea și se odihnește-n pace-n cimitirul din

Constanța, n-am alți prieteni decât pe Perlmutteri și am să rămân aici, legat de trecut, toată viața. Nu-mi plac schimbările, cum îi place tineretului de azi și cum îți place și dumitale, Sotir. Mi se potrivește mai bine statul pe loc; pentru că, numai în continuitate e credință.

— Ești modest, reb Zalman. Te îngropi într-o viață ștearsă și umilă, cu toată învățătura dumitale mare. Nu vrei să știi de beția spațiilor vaste și de schimbările neașteptate!

— Și dumneata, Sotir, care nu vrei să știi de beția unei vieți sedentare ovreiești ce-ți umple inima și sufletul! În adevărata umilință în fața lui Iehova inima își află împăcare. Trufia-i ceea ce face pe copii să se abată de la calea părinților lor…

— E logic, zău, exclamă Sotir. Copiii calcă-n picioare trecutul. Trecutul nu trebuie să se prelungească-n viitor, dacă suntem cu-adevărat prietenii progresului omenesc. Copiii au dreptul la revoltă!

— Da, Sotir. Ai dreptate. Dar uiți că viitorul își trage seva din trecut, și trebuie să-l menajeze, pentru că-i datorează experiența.

— E-o fericire că-l avem pe reb Zalman cu noi, făcu Rifca, aproape cu voioșie. Ce ne-am fi făcut fără sprijinul lui! Nici Avrum, nici eu n-am fi fost pe lumea asta, fără prietenul și duhovnicul nostru cel mai bun…

— Și fără kir Sotir, completă Avrum, care totdeauna înainte de a pleca în țări îndepărtate vine să ne facă o vizită, ce-am mai fi știut noi despre soarta copiiilor noștri? Da, kir Sotir, dumneata aduci câte un pic de bucurie în casa asta tristă…

— E-adevărat, aprobă Rifca. Păcat că ești un „goi”, kir Sotir. Știi că reb Zalman e puțin rudă cu noi? Și el e un Perlmutter. E… cum să-ți explic eu… Bunicul lui era văr de-al doilea cu tatăl bărbatului meu, nu-i așa, Avrum?

— Lasă astea, Rifca. Să vedem mai bine ce ne spune kir Sotir.

— Ai dreptate, Avrum. Spune, kir Sotir, cum îi merge lui Isaac al nostru? E-adevărat că-i sănătos, cum ne scrie el?

Hanăle, care tocmai desfăcuse pachetul adus de Sotir, citise cele câteva rânduri scrise-n grabă în idiș și asista cu gura căscată la toată conversația, din care nu-i scăpa un cuvânt.

— Îi merge bine, îi merge foarte bine, răspunse Sotir cu o vivacitate pe care reb Zalman o găsi cam forțată.

Perlmuterii îl fixară îngrijorați pe marinar; mama insistă:

— Nu-i prea slab?

— Nu-i slab deloc.

— Câștigă bine?

— Destul de bine… când lucrează.

— Cum, „când lucrează”? Nu lucrează întotdeauna?

— Nu, firește că nu. Câteodată n-are de lucru, cum se-ntâmplă oricărui muncitor.

— Ah, acuma-nțeleg de ce ne cere de-atâtea ori parale. Și cu toate astea, Isaac e-un pălărier cum nu erau mulți ca el în București. Ar trebui să aibă totdeauna de lucru.

— Da, aprobă Sotir, Isaac e un pălărier foarte bun, numai că, asta-i, în Egipt se poartă mai mult fesul.

— Dracu' să-l ia de fes! Blestemă Rifca, ridicându-se să se ducă după ceai.

Reb Zalman o privi pe Rifca cu un aer sever, dar nu spuse nimic.

Interveni Avrum, cu vorbirea lui astmatică:

— Scrisorile băiatului nostru Isaac devin din ce în ce mai de neînțeles, din ce în ce mai scurte, kir Sotir. Mintea lui, mi se pare, e destul de tulbure. Nu-l mai recunosc pe băiatul deștept de pe vremuri. S-o fi apucat de băutură?

— Hm, făcu Sotir cam încurcat. I se mai întâmplă și lui, ca omului, de prea multă amărăciune. Fiind singur, și silit să trăiască departe de ai săi, deh, un pahar, din când în când, nu-i o crimă…

— Ba-i crimă, kir Sotir, e crimă! Se tângui croitorul cu respirația întretăiată. Să ai un bețiv în familie… asta-i o rușine! Ovreii nu beau… Noi trudim, bieți bătrâni, din zori și până-n miezul nopții, pentru o bucată de pâine. Cinci copii… i-am hrănit, i-am îngrijit, i-am crescut, am sacrificat totul pentru ei, și-acuma, pentru ei nici nu mai existăm. În afară de Hanăle, toți cinci de mult ar fi putut să ne-ajute, dar n-o face nici unul. Nu mai existăm. Copiii noștri sunt ca și morți pentru noi. Și noi, pentru ei, tot ca și morți suntem. Toți s-au împrăștiat, ca bătuți de vânt. Știi și dumneata… Ne-a mai rămas Hanăle, ea-i un copil încă, micuță, dar ce poate face ea ca să ne-ndulcească soarta? Uite, se împlinesc patruzeci de ani de trudă, de griji, de cheltuieli pentru școală bună și totul a căzut baltă. Ce crimă am făptuit în ochii lui Dumnezeu, ca să fie atât de crud și nedrept cu noi?

Avrum, drept ca o prăjină, alerga prin toată odaia ocărind și rostindu-și indignarea; apoi, fără suflu, se trânti în fotoliul cel vechi.

Nevastă-sa alergă să-i dea ceva să bea, îl certă la rândul ei, tânguindu-se:

— Ah, kir Sotir, mai rău păcătuiește săracul în fața lui Dumnezeu decât bogatul. Dacă-n cer se ține socoteală de toate câte-a spus omu' la supărare, atunci s-a isprăvit cu mântuirea sufletelor noastre. Oh, vai de capul meu! Chin pe lumea asta, chin pe lumea ailaltă. La ce bun să te mai naști…

— Nu blestema, Rifca, zise reb Zalman cu blândețe. Crede-mă, Dumnezeu n-are nici o vină-n chestia asta.

— Bărbatu-meu, săracu', se crede atât de nenorocit, încât se leagă și de cele sfinte. Până și rugăciunile le spune acum numai din vârful buzelor. Ce vrei, orice răbdare ajunge odată și-odată la capăt. De la zece ani de când se tot chinuie…

— Și-acum, se vaită Avrum, suntem loviți în ultima noastră speranță, în Isaac, cel mai bun și cel mai blând dintre copiii noștri. Într-adevăr, e prea mult…

— Dumnezeu ne-a dat minte să ne călăuzească, îl consolă reb Zalman.

— Și-o inimă să ne zăpăcească mintea, îi tăie Sotir vorba cu duhul blândeții.

— În operă Creatorului, kir Sotir, nimic nu-i făcut ca să „zăpăcească”…

— Poate, dacă ești mort…

Ridicându-se să plece, Sotir strânse cu căldură mâinile celor trei Perlmutter, o sărută pe Hanăle și zise părinților lui Isaac:

— Voi n-ați greșit cu nimic, nici copiii voștri și… nici Dumnezeu. Vinovatu-i altul, dar voi sunteți prea bătrâni ca să-ncepeți astăzi să-i dați de urmă. Hai, vă las sănătoși și să vă găsesc sănătoși!

— Vrei să fii atât de bun să treci mâine să iei un pachețel pentru Isaac?

— Desigur. Am să trec…

În ziua îmbarcării Sotir trecu din nou pe la Perlmutteri. Îl găsi pe reb Zalman la locul său obișnuit, bându-și ceaiul, cu picături de sudoare pe frunte. În aerul încins din odaia în dezordine, Avrum sta, ca întotdeauna, plecat pe mașina de cusut. Rifca și Hanăle, agitate, pregăteau în bucătărie un pachet pentru scumpul lor Isaac. Îi trebuiră din nou câteva minute lui Avrum până când să oprească mașina. În timpul ăsta reb Zalman, în colțul lui preferat, stătea de vorbă, cu glas scăzut, cu Sotir.

— Nu-i așa, kir Sotir, că aseară i-ai mințit puțin? Bietul Isaac trebuie să fi-ncăput în ghearele beției. Teamă-mi e că n-or să-l mai vadă niciodată!

— Și mie mi-e teamă. Dar nu orice adevăr poate fi spus, șopti Sotir la urechea lui reb Zalman.

Acesta, închizând ochii, începu îndată să miște buzele sale cărnoase, murmurând o rugăciune care de obicei se spune pentru un bolnav: „O, Doamne Atotputernice, tu ești Dumnezeul bunătății și al îndurării, ai făurit lumea cu dragoste și cu dragoste judeci făpturile tale. Fie-ți milă, Doamne, de noi, de poporul lui Israel, poporul tău ales, ai cărui fii suferă, și printre ei și Isaac al lui Avrum."

Sotir, deprins cu asemenea monologuri, continuă să-i vorbească la ureche:

— Nefericiții lui părinți ar cădea trăsniți dac-ar ști în ce hal de beție a ajuns fiul lor cel mai drag. După Iosel, după Esthera, după Haim, după Simon, iată că și Isaac, ultima lor speranță se năruie. E trist, într-adevăr, pentru sărmanii noștri Perlmutteri.

— Da, da, făcu reb Zalman. Lui Avrum al nostru toate-i merg de-a-ndoaselea. Nici rude, nici copii, numai amărăciune. Și, merge oare lumea mai bine?

Avrum, cu aerul mulțumit al omului care-și săvârșise munca pentru ziua aceea, uitând pentru o clipă de astmul său și de lamentările din ajun, se așeză și el lângă cei doi prieteni. Rifca aduse pachetul, cu nesfârșite indicații.

— Am pus și o sticlă de țuică, pentru că ajungi (Dumnezeu să-ți binecuvânteze voiajul) tocmai de sărbătoarea Torei. Lui Isaac îi plăceau atât de mult sărbătorile noastre… Să-și aducă aminte de petrecerile de pe vremuri! Dumnezeu ne-a dat Tora cu bucurie, și-n ziua asta a anului îi e îngăduit chiar și unui ovrei să se-mbete…

Sotir și reb Zalman se priviră semnificativ, apoi Sotir spuse:

— Am să-i duc și ziare vechi românești; le citește cu mare curiozitate.

Rifca le servi o gustare modestă: șalău marinat, măsline, castraveți murați; toate astea împreună cu ceaiul nelipsit, dar cu aromă fină care dezleagă limbile. Spre marea satisfacție a Rifcăi, cei trei bărbați făcură toate onorurile eforturilor ei culinare. Și toată încăperea începu să se umple de vibrații înaripate, iar vocile, când grave, când voioase, se-auzeau până-n curte.

— Greșeala voastră, a ovreilor, spuse în glumă Sotir, e c-aveți prea multă viață-n voi, într-o vreme în care a trăi din plin este o crimă. Ca

oricine-i prea bogat în seva vieții, plătiți și voi un tribut îngrozitor celor mediocri. Voi sunteți sau buni, sau răi, niciodată mediocri.

— Ce vrei, spuse reb Zalman, un ovrei n-are dreptul să fie mediocru. Uită-te la un „goi”; ce-i lipsește? Muncește toată săptămână, și duminica se-mbată. Pentru el zilele se scurg liniștit pentru că lui îi fac plăcere chiar și bucuriile mai grosolane. Dar bucuriile noastre, la fel de puternice ca și ale creștinului, sunt cu totul de altă natură.

— Eh, fleacuri, îl necăji Sotir. Iar începi cu misticismul dumitale sentimental. Fii realist, reb Zalman, nu mai tânji după viața voastră plicticoasă.

— Sunt realist în felul nostru, Sotir, și ca să poți înțelege toată universalitatea vieții noastre plicticoase, nu trebuie s-o judeci din afară. Trebuie să trăiești „viața ovreiască”. Dar, din păcate, până și copiii noștri n-o cunosc. Ce știu ei acuma despre viața asta ovreiască atât de profundă, dar care ne înmoaie inimile de umilință și ne umple sufletele de fericire!

Reb Zalman își șterse fruntea și continuă:

— Uită-te la Yom-Kippur-ul nostru, pe care l-am serbat alaltăieri. E cea mai mare sărbătoare – și sărbătoarea noastră supremă se manifestă prin post și rugăciuni timp de douăzeci și patru de ore în șir. Și, știi, pentru noi e totdeauna sărbătoare când spiritul triumfa asupra materiei, „înlăuntrul nostru”.

— În fiecare an, interveni Avrum, reb Zalman oficiază în ziua asta de sărbătoare, și vocea lui de cantor parcă-i vrăjită, ne-nfioară până-n măduva oaselor. Și melodiile mă urmăresc luni întregi, pe mine, care nu mai sunt credinciosul de altă dată.

— Da, continuă reb Zalman, bucuriile ovreiului sunt spirituale, chiar dacă puțin încețoșate de tristețe, pentru că, cum să poți uita trecutul glorios și decăderea poporului tău? După trei mii de ani el se mai gândește încă la a nouă zi de Ab, ziua funestă a distrugerii celor două temple. Așa că ovreiul trăiește mai mult în trecut și-n viitor decât în prezent. El așteaptă, așteaptă cu încredere timpuri mai bune, așteaptă venirea Mesiei. Și cu venirea lui, micile noastre mizerii meschine vor dispare…

— Și tot așteptând venirea Mesiei, gemu Avrum îndurerat, eu aș vrea să-l revăd pe Isaac al meu!

— Cine știe, îl consolă Rifca. Cu ajutorul lui Dumnezeu poate c-o să-l mai vedem.

— Ah, exclamă reb Zalman. Dac-ar putea veni în țara lui, lângă bătrânii lui părinți…

Sotir, înălțând capul, cu barbă-n vânt:

— Deh, voi uitați, amicii mei, că Isaac a dezertat din armata Majestății Sale Regelui României, că atâți alți Isaac și Niculae. Dar Isaac al nostru nu-i un dezertor de rând: el e feciorul lui Avrum Perlmutter. Și Avrum Perlmutter plătește azi păcatul ereditar cu pătimirile copiilor săi. Păcatul lui e că n-are-n vine un sânge mediocru. Știu foarte bine, nu-i nevoie să ai sânge nobil ca să dezertezi din armata regelui, chiar în felul lui Isaac, care-a zvârlit armă când nu mai avea de făcut decât o lună din trei ani de cazarmă.

— Revolta împotriva sorții se răzbună, îl corectă reb Zalman cu calmul său obișnuit.

Înduioșat și aproape cu seninătate, Avrum bolborosi:

— Cât a suferit Isaac, sărmanul de el, în ăști trei ani, nimeni nu știe…

— Cel ce-și trăiește viața în afara Domnului, suferă, zise reb Zalman oftând adânc.

— Povestea lui Isaac, îi luă Sotir apărarea, e, la drept vorbind, povestea oricărui om prea bogat în seva vieții. Sunt două feluri de oameni. Omul-vierme, netulburat deloc în amorțeala lui milenară și care-și duce existența lui măruntă fără prea multă trudă. Durerile lui? Ce pățește șopârla? Dintr-un fleac îi cade coada, dintr-un fleac îi crește la loc, și totul costă doar câteva picături de sânge rece. Bucuriile? Mângâierile gâtlejului și ale unor anume alte organe. Asta-i tot; iată omul, omul mulțumit de viața lui. A fost de-ajuns un bobârnac ca să fie pus în mișcare. Și de-atunci, gângania mișcă, mișcă… Din fericire, continuă Sotir într-o tăcere absolută, spre gloria Vieții, mai există și un alt fel de om: cel care nu-i niciodată nicăieri mulțumit! Nu-i mai place să facă ce-a făcut prea multă vreme, nici să stea acolo unde-a stat prea multă vreme. Mai bine să dea-ndărăt decât să mucegăiască într-un loc. Mai bine să urle de durere decât să nu simtă nimic. Un asemenea om nu poate nici să râdă-ntr-una, nici să geamă-ntr-una, precum nu poate dăinui mult nici în bine, nici în rău. În toate se simte bine, o vreme, chiar și-n pușcărie, dar în nimic la nesfârșit, nici chiar la libertate. E omul care a inventat roaba, dar nu s-a oprit la atât. E omul care dă brânci vieții fără-ncetare și-o împinge-n toate extremele, bune sau rele. Felul ăsta de om poate să pară foarte interesat, interesat ca un egoist, dar nu e, nu e pentru că, dacă-i iei totul, se simte și mai bine! Taie-i o mână, o să lucreze cu picioarele.

Sotir sorbi din ceai și continuă:

— În toate rasele sunt fel de fel de tipuri de oameni de-ăștia, dar una singură-i plină de crapă de ei: rasa ovreiască! Așa se explică neputința ei de-a urma legea tuturor celorlalte rase, care-i aceea de-a ajunge la apogeu, apoi se oprește și o ia la vale. Și dacă, o dată pe an, voi vă căiți și vă-nălțați în nori, tot restul anului neamul vostru-i cât se poate de realist. Și asta-i ce-mi place mie la voi! Poporul evreu trăiește pe pământ. Și de asta fiecare ovrei face cât doi. Pe-un ovrei, de-l iubești sau de-l urăști, e același lucru, pentru că el e deasupra și-a iubirii și-a urii. Ovreiul e viața în mersul ei…

— Oh, ce frumos vorbești! Exclamă Avrum. Îmi place să te-ascult, la „zilele dumitale mari”.

— Judeci lucrurile sănătos, kir Sotir, îl aprobă reb Zalman. Doar atât: eu aș adăuga că mai e un al treilea fel de om, acela care, după căutări chinuitoare, a ajuns la certitudinea că-i la fel de mulțumit în nenorocire ca și-n fericire.

— Felul ăsta de om se găsește foarte rar la oricare dintre neamuri, observă Sotir.

— De acord cu dumneata.

— Ce fericită sunt că vă văd de acord, cu toate că semănați atât de puțin unul cu altul, exclamă Rifca, care nu pierduse un cuvânt din tot ce se vorbise.

Vru să continue, dar se încurcă și tăcu, intimidată de-a fi îndrăznit să întrerupă cu trăncăneala ei de femeie, discuția abstractă a bărbaților. Ea avea respectul instinctiv al femeii ovreice pentru toate discuțiile teoretice.

„Eu nu-s decât o biată femeie bătrână, gândea ea, neînsemnată în fața acestor trei inteligențe de seamă. De-ar continua… Văd că Avrum al meu arde de pofta de a vorbi. E singura lui distracție!”

Și, ca să-și ascundă jena, o apostrofă pe Hanăle:

— Du-te și te joacă cu copiii! Ce stai să ne sorbi din ochi?!

Hanăle, rușinată, nemulțumită că a atras atenția asupra sa, ieși, după unele ezitări, retezate scurt de-o observație a lui Avrum.

— Tot suntem bine dispuși, reb Zalman, cântă-ne ceva, se rugă Sotir.

— O să vă plictisească.

— Ba deloc, reb Zalman. Nu fi exclusiv, împarte-ți darurile și cu un „goi”. Isaac mi-a vorbit de multe ori despre vocea dumitale frumoasă.

— Să-l lăsăm mai întâi pe Avrum să ne povestească ceva. Îi place atât de mult să vorbească!

— La vârsta mea – șaizeci de ani trecuți de mult – zise Avrum cu modestie, amintirile sunt singura plăcere care mi-a mai rămas. Dar poveștile mele, le știți pe toate, și de născocit nu mă mai pricep.

— Asta n-are nici o importanță, zise reb Zalman.

— Povestește-ne din viața dumitale, zise Sotir imperativ.

Încântat, Avrum începu să vorbească:

— Păi da, e-adevărat. Dacă-s sărac astăzi, și uitat, sunt bogat în amintiri, pentru că am lăsat în urma mea o viață agitată. Mă trag dintr-o familie de hahami. Dacă merg înapoi până la străbunicul meu, Perlmutterii n-au făcut altceva decât să taie ritual găini, gâște și vite mari. Și, ca să rup cu tradiția pe care tatăl meu voia, firește, să mă vadă ducând-o mai departe, într-o bună zi am șters-o din casa părintească de la Botoșani, când aveam zece ani, și m-am dus la București, unde m-am angajat ucenic la croitorie. Hainele frumoase mă atrăgeau grozav… „Prefer să mănânc gâște, decât să le tai gâtul pentru alții”, îmi ziceam pe-atunci.

Și, într-adevăr, am dovedit că sunt dintre cei care merită să se hrănească cu gâște: la douăzeci de ani eram croitor de mâna-ntâi. M-am însurat cu fata patronului, singură la părinți – uite-o aici – Dumnezeu să-i dea sănătate (Rifca dădu din cap), și am devenit coproprietar la Casa Zilbermann. Până aici, nimic de mirare: negustoria, industria, afacerile de bani sunt în mâna oamenilor cu inteligență mediocră. S-ar putea chiar crea un proverb potrivit: „Spune-mi tu câți gologani ai și-ți spun eu câtă minte ai!” Pentru că, dac-ar fi să judeci valoarea oamenilor după priceperea lor de-a face avere, ai avea de ce să-ți curmi zilele. Și așa, la douăzeci de ani, eu, Avrum Perlmutter, eram un om aproape bogat, iubit de nevastă și stimat de lume. Nu-mi părea rău deloc că rupsesem lanțul tradiției: să fii haham însemna să trăiești în mizerie. Și pe vremea aia aveam cinci lucrători de strunit, un socru de îngrijit și pe Rifca – tânăra mea nevastă – gata însărcinată, când mie încă nu-mi dăduseră mustățile. Cu toată „afacerea” mea, care mă ajuta să am de-a face cu toți „bogătașii”, rămăsesem un naiv, mărginit în îngustimea vieții ovreiești, neștiutor în ale lumii mari. Mă plictiseam.

Dar, nenorocirea ne pândește ca să ne rupă monotonia fericirii. Voiam să știu ce-i aia viața. Acuma mă atrăgea orașul mare, cum pe vremuri mă atrăseseră hainele frumoase. Și soarta, repede, mi-a dat ocazia. La recrutare, trasul la sorți m-a aruncat la Galați, la regimentul 11 infanterie. Așa, mare croitor cum eram, m-am trezit într-o bună dimineață tuns chilug ca un

tâlhar. Am lăsat afacerea frumoasă, am lăsat nevasta însărcinată, am lăsat tot și, cu parale frumușele în buzunar, iată-mă la regiment cu recruții. Bani aveam, dar nu spuneam, nu făceam pe grozavul, făceam pe prostul, după niște sfaturi foarte cuminți date de socru-meu. Și-apoi, văzusem repede primejdia care-i păștea pe „fraieri”, mai ales pe ovrei. „Cu cât dai mai mult, cu-atât mai mult ți se cere, și dacă-ntr-o zi faci pe nebunu', nu există mizerii pe care să nu ți le facă!”. Pentru același motiv mă feream să spun că sunt croitor.

Și când m-au întrebat: „Perlmutter Avrum, ce făceai tu în civil?” „Să trăiți, dom' plotoner, sunt tinichigiu!” am răspuns fără ezitare. Pentru că numai gândul să stau trei ani de zile la mașina de cusut, să-mi fac bătături, mă-nnebunea în așa hal, că preferam orice numai croitor să fiu, nu. Nu ținusem în viața mea o foaie de tablă în mână, dar cum știam c-o să trebuiască să lucrez pentru șefi, mi-am zis: „Dacă tot e vorba de angara, mai bine să mă sui pe acoperișuri. Mai schimb nițel…” E mai puțină supraveghere, vezi pe șefi de departe când se-apropie… Mai vezi fete drăguțe trecând… Ce vrei, eram tineri!

Își aruncă ochii la Rifca, zbârcită, dar radioasă de pe urma poftei de vorbă a lui bărbat-su.

— Și pe urmă, continuă Avrum cu pasiune, îndrăzneala mea mi-a purtat noroc. Meșterul tinichigiu de care țineam era un soldat ovrei, un tip grozav. El mi-a deschis ochii la viață, la orizonturile ei, la bărbați și la femei. Se-nțelege că nu mai avea nimic ovreiesc în el; carne de porc mânca, de băut bea de stingea, și se ținea și de fete. De multe ori, ca să mai uit de mizeriile serviciului, mă luam după el. Și, cât a ținut armata, m-a inițiat în viața ușoară și fără griji a creștinilor, care-i și-a ovreilor, pentru că, zău, altfel de viață nu-nțeleg! Cât despre servici, acceptam orice mi se-ntâmplă cu aceeași nepăsare, și, încet-încet, timpul trecea, lucrând când la un șef, când la altul, cu un pluton întreg de soldați zugravi, dulgheri, zidari și fel de fel de alți meseriași care-și slujesc patria construind case ofițerilor, muncindu-le pământul, crescându-le copiii. Și dacă ai norocul să nu cazi prea des peste-o brută, care să te bată pentru o nimica toată, poți să te socotești fericit c-ai făcut serviciul militar în felul ăsta, pentru că ajungi la eliberare fără să fi pus mână pe-o pușcă, nici să fi îndurat asprimea vieții de cazarmă.

„Și atelierul tău, Avrume, și casa ta?” îmi ziceam în timpul ăsta, în anii lungi de serviciu militar. Ehei, când, în fine, m-am întors, atelierul, casa nu mai erau pentru mine decât amintiri „dinainte de armată”. Nu mai voiam să

mă despart de prietenul meu Jankăl, tinichigiul. Ne-am stabilit la București, am înființat împreună firma Blumenfeld et Perlmutter – tinichigii, pe urmă, împreună, am aranjat să ni se dea la licitație lucrarea monumentală a acoperișului Camerei Deputaților, pe-atunci în construcție. Ca să-i facem praf pe concurenți și pe cei care ne preziceau falimentul în afacerea asta îndrăzneață, am plecat amândoi la Berlin, de unde ne-am întors într-o zi, beți turtă, dar cu un vagon plin de mașini perfecționate și cu patru lucrători specialiști. Toată tinichigerimea Bucureștiului căsca ochii la isprăvile mele de croitor improvizat tinichigiu, și când acoperișul a fost gata, toată lumea a recunoscut că-i o minune. Eram asaltați de comenzile cele mai ispititoare. Pe deasupra, asociatul meu devenise mare domn. Nu mai regretam deloc că lăsasem baltă croitoria, pentru că eram pe cale să fac avere cu asociatul meu, domnu' Jacques Blumenfeld care, devenit „om de încredere”, făcea pe grozavul pe lângă „personaje marcante”. Nu mai lucra deloc, tot timpul și-l petrecea în oraș, pe la cabarete, sub fel de fel de pretexte… N-avea nici o importanță, pentru că eram la un pas de a face avere. Ne treceau pe la nas tot felul de afaceri grase și n-aveam decât să-ntind mâna ca să le umflu. Dar, din nou, începuse să fie prea bine. Începuse să-mi miroasă, mă plictiseam, îmi lipsea ceva și nu știam ce.

Mi-am adus atunci aminte că la Berlin îmi dăduseră să beau fel de fel de limonade gazoase cu gust de fructe și colorate-n tot felul.

O afacere bună, mi-am zis. Te costă doi bani jumate, preț pentru popor. Băuturi de-astea nu există în România. Am să le introduc eu. Am să devin un om tot atât de important ca domnu' Jacques Blumenfeld.

Și am plecat fără știrea asociatului meu, cu care mă certasem pentru un fleac. După o lună descindeam în Gara de Nord dintr-un vagon de clasa-ntâi, însoțit de un chimist neamț, noul meu asociat, un neamț adevărat, ăsta. Un vagon plin cu mașini ne urma și a sosit în bună regulă. De data asta, numele meu era primul pe firmă: Perlmutter et Keller – fabrică de limonade gazoase și sucuri de fructe.

Dar băgai de seamă, ceva mai târziu, ce-i drept, că-n limonadele noastre nu era nici strop de „suc”, nici fărâmă de fruct. „Afurisitul ăsta de șvab o să mă bage-n pușcărie cu chimia și cu otrăvurile lui!” mi-am zis.

Și nu m-am înșelat deloc. Afacerea noastră, după ce a avut un succes rapid, gata să ruineze dintr-o lovitură produsele similare, a eșuat lamentabil. Șvabul, cumpărat de fabricanții greci și români, a aranjat câteva intoxicări, destul de grave, a dispărut și m-a lăsat să mă descurc singur cu justiția. M-

au arestat ca pe-un hoț. Rușine mare. Rifca s-a îmbolnăvit grav de disperare. Dar, totuși, s-a dovedit că nu eram vinovat, m-au eliberat pe o cauțiune grasă și-n cele din urmă, după o pledoarie faimoasă a unui avocat celebru, fost ministru, m-au achitat.

Se-nțelege de la sine că pierdusem orice poftă s-o iau de la-nceput cu „sucuri de fructe”, pe care, totuși, eu le „introdusesem” în țară. Am fost foarte mulțumit să mă pot descotorosi de mașini pe un preț de nimic, vânzându-le concurenței și promițându-mi că n-am să mă mai duc niciodată la Berlin după „mașini”. „Să le fie de cap cu invențiile și cu mașinile lor!”

Aveam în momentul acela treizeci și șase de ani, eram tată a trei copii și sărac ca-n ziua sosirii mele la București. Socru-meu – Dumnezeu să-l ierte – murise de cinci ani. Nici urmă de atelier, ca și cum n-ar fi existat niciodată. Dar nu m-am descurajat deloc. Numai Rifca să se facă sănătoasă. Cât despre mine, m-am apucat iar de cusut, consolând-o:

— Știi tu, Rifca, îi ziceam, de povestea cu omu' care-ntr-o zi și-a pus o firmă așa ca s-o vadă toată lumea: „M-am lăsat de filosofie și m-am apucat de farmacie”; și pe urmă, după câțiva ani, a schimbat firmă și cine trecea putea citi: „M-am lăsat de farmacie și m-am întors la filosofie”! Ei bine, Rifcă, am făcut și eu cam același lucru…

— Și de-atunci încoace, adăugă Avrum cu un oftat ușor, necazurile nu s-au mai lăsat de pe capul nostru. Copiii, bucuria noastră, care ne consolau de toate eșecurile, unul după altul, se făcuseră mari și au ajuns, tot unul după altul, pricina nenorocirilor noastre adevărate, care încet-încet ne-au dus la mizeria de azi, la mizeria cea mai neagră. Povestea cu copiii noștri o știți. N-are rost să mai zgândărim răni nevindecate. Dar, ce importanță are? Cât despre noi, am ajuns la capăt. N-au decât să facă ei mai bine, dar soarta lor e și mai rea decât a noastră.

Cel puțin, am avut parte și de zile bune. Pe urmă, s-a-ntors roata. E bine și-așa. Pentru că, ce suntem noi decât un firicel de țărână măturat de vântul care trece?! Nenorocirea e că acuma, la bătrânețe, copiii ne-au uitat. Ei și?! E bine și-așa! Numai eu să n-am ce să-mi reproșez. Ca și toți ceilalți, am făcut și eu ce-am putut. Restul – ce-s eu, Dumnezeu? Mă zdrobește altul sau îi zdrobesc eu, îi sunt la fel de recunoscător vieții. Viața-i frumoasă și-n mizerie, și-n bucurie. Spune-le, Sotir, și lui fiu-meu și fiică-mii, că-mi îndur mizeria cu voie bună.

— Foarte bine, Avrum, meriți toată admirația noastră, pentru că după toate mizeriile, nu ești un învins, ești un om mândru!

— Pentru Avrum, ca și pentru orice bun ovrei, spuse reb Zalman, mizeriile pot fi îndurate, pentru că el își poate ușura sufletul preaslăvind pe Iehova.

Apoi reb Zalman începu să îngâne, cu vocea lui caldă de bariton, un pasaj liturgic de Anul Nou, sărbătoare mare, ce cade cu opt zile înainte de Yom Kippur:

— O Iehova! În ziua de Roș Hașana tu treci în cartea cea mare, și în ziua de Yom Kippur hotărăști irevocabil câți oameni se vor zămisli și câți vor pieri în cursul anului. Tu îi arăți pe cei ce trebuie să trăiască și pe cei ce trebuie să moară, pe cei ce vor ajunge la capătul vieții lor și pe cei ce nu vor ajunge. Unul se va bucura de-o viață liniștită și fericită și va aduna onoruri și bogății, celălalt va avea parte de zile chinuite și de umilințe și mizerie. Dar pocăința, rugăciunea și mila șterg și cea mai crâncenă dintre pedepse. Pentru că nesfârșită-i bunătatea ta. Tu ești încet la mânie și iute la iertare. Nu ceri moartea păcătosului, dimpotrivă, vrei îndreptarea lui, vrei să trăiască.

Tu ești cel ce-a făcut omul, așa că-i știi slăbiciunile și patimile. E o făptură păcătoasă, ce din țărână a fost zămislit și-n țărână se-ntoarce. Ca o umbră trece, ca fumul se spulberă, ca praful se-mprăștie și ca visul dispare. Și omul își jertfește sufletul ca să-ți câștige pâinea… Dar tu, Doamne, tu ești un Rege atotputernic și etern.

Aici, reb Zalman se opri din cântatul melodios. Se ridică și, întorcându-se cu fața la perete, spuse cu glas scăzut rugăciunea de seară legănându-se în extaz, înainte și îndărăt.

Puțin după aceea, Sotir se ridică brusc. Nu mai avea un minut de pierdut, și plecă, sigur de el, după ce strânse cu putere mâna tuturor.

— Întoarce-te curând, teafăr și sănătos, îi urară bătrânii Perlmutter, însoțindu-l până la poartă…

Exact la miezul nopții, după ce Orient-Express-ul se oprise în dreptul lui la chei, pachebotul Dacia își înghiți pasagerii și ridică ancora. Puțin după aceea, farul de la Tuzla îi trimetea ultimile-i sclipiri. Marea Neagră îl sorbea în tenebrele ei. Și, prin aceste tenebre, pachebotul își tăia, cu ușurința celui ce-și cunoaște drumul, calea spre țara seninului etern, spre Egipt via Constantinopol, prima escală.

ISAAC PERLMUTTER.

I.

Cu mult înainte de 1906, papa Binder, un ovrei entuziast, trebui să-și părăsească locul lui de baștină, Galațiul, și să se stabilească în Alexandria Egiptului. Vezi, doamne, că entuziaștii, ovrei sau neovrei, sunt totdeauna, pe pământul ăsta, oameni care-ți stau în cale. Papa Binder le stătuse de două ori, de nouă ori, de zece ori: românilor (nu poporului, care nu-i antisemit, dar huliganilor), ovreilor, care nu-s în stare să-și iubească pe cei mai buni dintre ai lor, și, în fine, tuturor celor care detestă omul liber, sincer, bun, generos, dar și violent cu cei ce-ncep ei cu violențele.

Fără să fie habotnic, ovrei cu simplitate și fără semeție, Binder spunea lucrul ăsta sus și tare. „Nu oricine poate fi un sfânt”, repeta el adesea. Era o atitudine care irita în aceeași măsură și pe ovreii săraci și pe cei bogați. Patriot român, a mers până la a se înrola voluntar și a făcut, bucuros, trei ani de serviciu militar la infanterie. Asta n-a plăcut deloc românilor (românilor nerozi, bine-nțeles). Cât despre entuziasmul, generozitatea lui, Doamne-Dumnezeule, care-i lumea care să știe să prețuiască așa cum se cuvine asemenea marfă?

La Galați – unde papa Binder ținea unul dintre acele localuri cărora moldovenii le zic, cu atâta farmec, dugheană sau crâșmă – el trecea când drept „fraier”, când drept om periculos, după căpățâna care-l judeca. Se-ntâmpla uneori că această căpățâna să-și arate nemulțumirea, pentru că-ndată ce papa Binder înceta de-a mai fi fraier, devenea fără greș periculos. Atunci, începeau să-i strige:

— Vrei să faci socialism la noi? Du-te-n Palestina, jidan împuțit!

Da, jidan împuțit: papa Binder îndrăznise să ceară achitarea unor datorii pe care anumiți clienți catadicseau să le uite. Așa ceva nu era permis unui ovrei; devenea imediat „împuțit”. Și, într-o clipă, i se spărgeau sticlele și-l trimeteau în Palestina:

— Ce, jidane, vrei să faci tu socialism la noi?

Ăsta nu-i antisemitism, e huliganism. Și-i trist… E trist pentru speța omenească. Trist, mai ales pentru profesorii universitari care se pun în fruntea huliganilor, cum a fost cazul în România. Și cu cât mai trist trebuie

să fi fost pentru ovreii granguri, care dădeau fonduri profesorilor-politicieni, cum se mai întâmplă încă și acuma în România.

Dar despre asta, în altă parte.

Atâta vreme cât violențele erau numai de limbaj, papa Binder a stat liniștit. Se știe că ovreiul are pielea bine argăsită – asta din nefericire pentru progresul omenesc și din fericire pentru canalii. Chiar și prăpădul periodic printre sticlele de pe tejghea, îl suportă liniștit.

— Dacă-s jidan, le zicea el, dați-i drumu'! În satu' fără câini se plimbă omu' făr' de ciomag!

Dar într-o bună zi, insultele și spartul sticlelor fură isprava inadmisibilă a unuia dintre acei „subcomisari” de poliție cu leafă de foamete și familie numeroasă, unul dintr-acei pleșcari exasperanți (vânând totdeauna vreun proces-verbal de contravenție) care poartă chipiul pe-o ureche, zdrăngănind sabia de trotuar, beau pe datorie în toate cârciumile și – la ora prânzului – umflă de pe tarabele din piață tot felul de alimente pe jumătate trecute: o știucă, câteva roșii, o mână de corcodușe…

Papa Binder – scurt și-ndesat, voinic, fusese dorobanț, lăudat pentru rezistența lui – îl apucă pe subcomisarul delincvent de umeri și-l izbi de ulmul din fața cârciumii.

— Na, asta-i din partea jidanului! Acuma du-te și mă reclamă!

Polițistul, firește, s-a dus. Și a căpătat câștig de cauză: Binder a plătit gras și a făcut cunoștință și cu închisoarea.

Mă rog. Asta-i justiția din „țara lui Hübsch”, cum se zicea pe-atunci. Ovreiul știe să-nțeleagă orice, să rabde multe chiar dacă nu iartă toate. Papa Binder și-a văzut mai departe de treburi.

Dar ceva mai târziu, cu prilejul unei campanii electorale, un fecior de bani gata, care făcea oficiul de huligan, l-a lovit cu un „box american” și i-a rupt nasul. Binder a rămas infirm. Vinovatul a plătit douăzeci și cinci de franci amendă.

— Nasul unui ovrei care și-a făcut toată datoria față de patrie nu merită la Galați mai mult de douăzeci și cinci de franci? Se întrebă Binder atunci.

Și cum n-avea decât patruzeci și trei de ani:

— Știi ceva, Lea? Făcu el într-o zi către nevastă-sa. O să plecăm în Egipt… Pentru totdeauna. Acolo, la adăpostul unor legi mai drepte, o să-mi fac eu România care-mi place…

Și și-a făcut-o, mulțumită dârzeniei sufletelor blânde care știu să nu confunde o patrie nevinovată cu stăpânitorii ei lași.

Și așa, călătorul care se interesează de chestiile românești a putut să vadă, pe strada Khandak, la Alexandria, înainte de războiul cel mare, o firmă: La Dorobanțul Român, cafenea-restaurant. Găseai acolo băuturile cele mai specific naționale și cele mai multe dintre mâncărurile românești și ovreiești-românești, printre care tronau fleicile, faimoșii mititei, știucă umplută ovreiește și nelipsiții ardei iuți. Grătarul lui papa Binder nu era cu nimic mai prejos de cele mai grozave din România, și asta era cea mai îndreptățită mândrie a românilor. Cu toate că se găseau greu, puteai să capeți acolo delicioasa țuică și generosul vin de Odobești, nu pe bani de aur, ci pur și simplu dacă patronului îi plăcea mutra clientului, pentru că oricât aur i-ai fi dat, tot în pierdere vindea.

Ziare românești – scump plătite, și pe care papa Binder le păzea că ochii din cap – precum și portretele familiei regale și princiare, completau interiorul crâșmei moldovenești. În zilele de sărbătoare națională, vedeai fluturând afară drapelul tricolor[†].

† Herman Binder și cârciuma La Dorobanțul Român sunt istorice, chiar dacă inadmisibile și de necrezut pentru mentalitatea antisemită. Doi scriitori români au vorbit despre asta pe vremea aceea: d. Radu Rosetti, binevoitor, în a sa În Egipt, și răposatul dr. C. I. Istrati, cu oarecare răutate, în al său București-Cairo.

Dar, o cârciumă românească, câte parale face ea fără tipicul și voiosul lăutar țigan? Binder se gândise destul de serios la asta în timpul pregătirilor, când, în ziua deschiderii, care nu-i fu mirarea auzind în stradă o melodie binecunoscută și versurile cam slobode cântate de un glas tot ce se poate mai țigănesc-românesc:

Unde-ai plecat, măi Gheorghiță?

La Craiova să mă-nsor C-aici fetele nu mă vor!

Zic că le-am rămas dator C-o sută de gălbiori Ș-o mie de sărutări!

— Ăsta-i unu' de-ai noștri! Strigă papa Binder, alergând afară, cu ochii umezi. Dar cine-o fi?

Cine putea să fie dacă nu faimosul Motrogan, țigan de la Ploiești, neîntrecut și în repertoriu și în capacitatea de improvizație, celebru-n tot Egiptul din ziua-n care, uimită de măiestria lui, principesa de Chimay – faimoasă și ea prin dragostea ei pentru țiganul Rigo – își scosese din augustul deget o verighetă ce-i purta gravat numele și o pusese ea cu mână ei, în inelarul lui Motrogan. Sărmanul cântăreț, fu cât p-aci să leșine; i se spălase astfel tot disprețul cu care fusese acoperit în țara sa natală. Pentru că lăutarul țigan, ca și ovreiul, deși e căutat și iubit, nu-i mai puțin batjocura

brutelor naționale care-l maltratează și merg cu jignirile până la bătaie, cum fusese cazul și cu Motrogan, căruia într-o zi un bețiv i-a tăiat o ureche. Și această latură dramatică, dar și valoarea lui de lăutar, apărut la momentul potrivit, au trezit la Binder o caldă simpatie pentru el.

Cârciumarul i-a sărit de gât și l-a sărutat, apoi l-a pus la masă și l-a ospătat cu cele mai bune mâncăruri, și l-a declarat pensionarul lui pe viață și pe gratis.

De ziua deschiderii a fost o adevărată orgie. Papa Binder, de obicei foarte cumpătat, a băut zdravăn și s-a îmbătat criță. Arcușul și glasul lui Motrogan au făcut minuni. O clientelă aleasă pe sprânceană – români, ovrei, greci, cinstiți și muncitori – aruncau cu lirele sterline fără să se uite. Și pentru ca totul să fie după tradiție, Binder pofti la masă și niște dezrădăcinați cu apetituri, care n-aveau cu ce plăti dar știau prețui.

— Asta-i România care-mi place! Strigă cârciumarul, în culmea fericirii. Acuma, păstrați-vă banii! Până-n zori, când Motrogan o să ne cânte Ciocârlia, eu fac cinste cu tot ce ați putea bea și mânca!

Era miezul nopții. În zori, lăutarul de-abia mai putea ridica mână, dar Ciocârlia o cântă, totuși. Comesenii plecară împleticindu-se. Și-atunci, rămași singuri, cu obloanele trase, ovreiul și țiganul își povestiră pe rând viața lor, își arătară cu degetul, unul nasul turtit, celălalt urechea tăiată, plânseră îndelung și-apoi o luară de la-nceput cu nectarul românesc, invectivându-se și maimuțărindu-i pe huliganii din patria îndepărtată:

— Măi jidane…!

— Măi țigane…!

— La Palestina, cu cornul tău!

— Cârr, cârr, cioroiule…!

II.

În acest mediu romantic și boem, descinse într-o bună zi fragedul și sentimentalul Isaac, ultima speranță a bătrânilor lui părinți, Avrum și Rifca Perlmutter din Constanța, dezertor discret din armata română după doi ani și unsprezece luni de serviciu militar.

De dezertori, români sau alte neamuri, Egiptul era plin. Dar, s-arunci pușca din mână și să pleci în lume când nu mai ai de făcut decât o lună de militărie, asta nu, nimeni nu poate să-nțeleagă, nici chiar cei mai aprigi adversari ai militarismului. Și mai puțin încă papa Binder care, primindu-l ca un tată și cu toată căldura afecțiunii sale, nu se putea reține de a-i spune, de multe ori:

— Păi, bine, măi Isaac, copil fără minte! Cum de-ai putut face o asemenea prostie?! Spune-mi, ce s-a-ntâmplat?

Isaac răspundea, invariabil:

— Nu s-a-ntâmplat nimic. Dă-o dracului de poveste.

— Și cu toate astea… Numai o lună… Haide, Isaac: dacă te-ai întoarce de bună voie, nu te-ar pedepsi; ai sta până la eliberare și-ai fi iarăși om…

— Om n-am să mai fiu niciodată!

Mărunțel, slăbuț, cam blond, cu un aer timid, cu vorba împleticită, Isaac stătea totdeauna în picioare, totdeauna cu cotul rezemat de tejghea, sorbea rar din rachiul lui de patruzeci de grade, mestecând boabe de năut prăjit, care în Levant se oferă gratuit odată cu orice consumație. Bea și se uita în pământ, fără nici o expresie pe chipul lui de copil, pe jumătate taciturn, pe jumătate visător, aproape nepăsător la cele ce se petreceau în jurul lui. Era, cu toate astea, politicos și serviabil cu oricine-i vorbea și evita de a-l întreba de „chestia” lui, pe care voia „s-o lase dracului”. Dar oamenii discreți erau tare puțini, pentru că-s tare puțini oameni cu bun simț. Majoritatea dintre obișnuiții lui Binder observaseră jena lui și chiar prinseseră gust să-l chinuie cu întrebările lor supărătoare. Atunci Isaac pleca imediat fără să scoată o vorbă.

La început, bănuind că durerea din sufletul dezertorului e încă prea vie, Binder și intimii lui încetară cu totul de a-l întreba și-i certau pe cei ce dovedeau lipsă de tact față de melancolicul Isaac.

Dar se scurseră luni întregi. Potolirea în care nădăjduiseră nu se producea. Liniștit, da, Isaac era liniștit cum nu se mai poate, dar ce liniște

chinuită! Ai fi preferat să-l vezi urlând.

Nimic pe fața lui căreia să-i poți spune tristețe; dar nici bucurie. Nici zâmbet, nici amărăciune: o dispoziție monotonă. Și cu toate astea, fiecare se întreba: „Ce-o fi având, băiatul ăsta? Să fie dragoste? Asta trece, oricum… Dor de țară? Haida-de!”

Câteodată Isaac prindea șoapte de-astea, dar trecea liniștit mai departe, cu privirea lui cenușie, limpede, care nu trăda nimic.

Foarte bun pălărier, îmbrăcat corect dar fără cochetărie, în tot anul care a urmat sosirii lui la Alexandria, Isaac a fost de o punctualitate exemplară. În zilele de lucru nu-l vedeai decât seară după zece; duminicile, dimpotrivă, aproape toată ziua era la Binder, dacă nu-l plictisea careva. Era amabil, simpatic de la primul contact, fără să facă nici cel mai mic efort pentru asta.

Binevoitorii cu intenții matrimoniale spuneau despre el:

— Păcat că n-are un temperament ceva mai expansiv; ar fi o partidă grozavă, câștigă frumușel!

Motrogan i-o spunea de-a dreptul:

— Ia zi-i, măi Isaac! Tare-aș vrea eu să știu care-i ovreicuța aia pe care-o mănânci tu cu ochii pân' la zece seara!

Și luându-și vioara:

— Dinspre partea mea, eu îs gata de nuntă. Ascultă-ncoa':

Hat a id a babală, Hat a bab' a idală…

Le trebuia multă bunăvoință ovreilor să înțeleagă ceva din idișul lui, dar râdeau totuși din toată inima. Isaac, care ținea la Motrogan, nu râdea. Băgaseră chiar de seamă că aluziile lăutarului îl întunecau uneori, cu tot aerul lui amabil. Negă cu naivitate asemenea presupuneri și pleca imediat.

Motrogan, după ce pleca Isaac, dădea din cap:

— Asta-i boală lui! E amorezat, bietul băiat.

Binder și nevastă-sa îl adorau pe Isaac ca pe copilul lor și-l înconjurau cu o necurmată atenție. Câteva săptămâni în șir, cârciumarul împinse devotamentul până acolo încât făcu pe detectivul pe urmele solitarului, să vadă de nu cumva-i amorul cauza melancoliei lui. Timp pierdut! În fiecare seară, imperturbabil, Isaac făcea ocolul pieței Mehmet Ali, hoinărea pe vreo două străzi laterale, mereu aceleași, și se ducea acasă. Și Binder ajungea exact acolo de unde plecase. Viața intimă a lui Isaac rămânea de nepătruns. Binder renunță la investigații. Fu chiar obligat, de două cauze cu totul diferite, dintre care una era cancerul care-o topea pe nevastă-sa, și care-l făcea să-și treacă nopțile la căpătâiul bolnavei.

Cealaltă cauză, mai fericită, era prosperitatea negoțului lui, care la vremea aceea atinsese apogeul înfloririi. De la opt dimineața, când deschidea, și până la miezul nopții, când închidea, prăvălia și cele două camere anexe nu se goleau o clipă, nici măcar să-i dea răgaz să fumeze o țigară. Binder și cei patru băieți care îl ajutau se zbuciumau ca niște disperați, într-o lume ca la bâlci.

Nu mai știai cine plătise consumația și cine nu, cui cereai de două ori plata și cine se căra fără să plătească deloc.

Vioara și glasul profund al lui Motrogan erau colac peste pupăză la atâta tărăboi. La miezul nopții, Binder era afon.

Nu se mai cerea vin românesc, se cerea vin. Cât despre fripturi, era un grătar imens, care umplea toată strada Khandak de-un fum apetisant necunoscut aiurea. Se comandau fleici la orice oră din zi, ca la bâlci.

Era ceva atât de nou, de original, cârciumă asta La Dorobanțul Român, încât faima sa se răspândi în toată Alexandria.

— La Binder se mănâncă fripturi la grătar pe funduri de lemn! Vinul – și ce vin românesc!

— Se bea din ulcioare de pământ! Și-i bun, o grozăvie! Păcat că nu găsești niciodată mese libere.

Uneori, valul de du-te-vino paraliza serviciul sau trântea chelnerii jos. În gloata asta omenească cei mai îndrăzneți nu erau clienții, era pleava binecunoscută de vânzători de lozuri, de lustragii, de vânzători de ziare, de vânzători ambulanți cu tot felul de articole, în majoritate arabi, bătrâni cu priviri de pișicher sau puștani obraznici și, de când Egiptul se europenizase, deprinși cu lovituri de picior în fund. Strigătele lor dominau totdeauna harababura:

— Lotria franțaui, rumi, Héluan!

— Tachydromos! Ephyméris! Les Nouvelles Égyptiennes!

— Lustr, hauaga, lustr! Te pisau lustragii, împingându-și lădița.

În timpul acestei perioade de vâltoare a afacerilor, care a durat în cele trei luni de iarnă, Isaac n-a apărut decât rareori la început, apoi deloc. Când, după ce lucrurile și-au reluat mersul normal și Binder și-a revenit din amețeală, a constatat cu spaimă dispariția dezertorului. Și, într-adevăr, viața lui Isaac prea fusese regulată, prea monotonă, pentru ca această schimbare bruscă să nu neliniștească.

Binder alergă la atelierul unde lucra Isaac și unde, din afecțiune, îi dădeau și masa, în mod excepțional. Pălărierul îi spuse că nefericitul

plecase de două săptămâni, fără nici un motiv și cu toate că-i făcuse propuneri cât se poate de avantajoase. Cârciumarul îl căută acasă: nu mai locuia acolo.

Consternat, papa Binder căută în poșta voluminoasă pe care toți prăpădiții, al căror sprijin el era, puneau să li se trimită pe adresa lui, și în care la început Isaac găsea în fiecare săptămână o scrisoare de la părinții săi. Nu era nimic pentru protejatul lui, ceea ce i se păru ciudat.

— L-am văzut pe Jusuf umblând prin teancul de scrisori, îi strigă atunci Motrogan.

— Jusuf? Ai dreptate. Mi-aduc aminte că și eu l-am văzut, zise Binder. El trebuie să știe de ascunzătoarea lui Isaac.

În mulțimea jegoasă de negustori de bilete de loterie care mișună în Alexandria, ca și în tot Egiptul de altfel, Jusuf, bătrânul ovrei spaniol, era figura cea mai originală.

În primul rând era poliglot și singurul printre coreligionarii săi „sefarzi” care să știe idișul, pe care-l vorbeau cea mai mare parte dintre ovreii „askenazi”.

Vioi ca o veveriță, murdar ca toți arabii săraci, șiret și inteligent cum numai ovreii pot fi în același timp. Bun și omenos când se ivea prilejul, ca toți cei care suferă din belșug, Jusuf oferea, împreună cu teancurile lui de lozuri, o înfățișare și niște maniere dintre cele mai stranii: spân, chior de ochiul drept, slab de nu reușeai să-i bănuiești trupul pe sub caftanul larg și aproape respingător, devenea, cu toate astea, simpatic îndată ce deschidea gura să-ți recomande, în opt limbi, biletele lui de loterie care, zicea el, erau „toate câștigătoare”.

Deși în Egipt toată lumea joacă la aceste loterii nenumărate și păguboase care costă un piastru și se trag săptămânal, fiecare începe prin a-l trimite pe negustor la plimbare, câteodată destul de brutal. E știut că nu se câștigă niciodată, sau aproape, mai ales lozul cel mare de o sută de lire sterline, la care visează toți.

Niciodată însă n-am văzut pe cineva să fie grosolan cu Jusuf și doar rareori să-i refuze piastrul pentru loz, totdeauna unul singur, pe care-l oferă. Cu oarecare grație, în ciuda urâțeniei lui, Jusuf murmură amabil:

— Încercați cu ăsta… Nu vreți? Bine, să punem copilul ăsta să tragă un alt loz…

Sau:

— Stați puțin. Mi se pare că mi-a mai rămas un ultim loz de la „Egipteană”. Dacă n-a vrut nimeni să-l ia, cu siguranță că-i câștigător!

Și Jusuf scotocea prin buzunarul lui enorm și avea grijă să nu scoată două bilete, dar dacă se-ntâmplă:

— Ah! Exclamă el bucuros, aveam două! Nu alegeți! Vă rog! Luați-le pe-amândouă!

Și dacă clientul lua numai unul, i-l lăsa pe celălalt pe masă și pleca:

— Maleș! (Nu face nimic!) Vi-l las pe riscul meu… Mi-l plătiți mâine.

A doua zi, bineînțeles, era ocărât și, uneori, i se refuza prețul biletului lăsat cu sila. Dar Jusuf, care știa cât de mare-i prostia omenească, răspundea prompt:

— Oh, un om ca dumneata nu poate să se uite la un piastru! Și-afară de asta, ce câștig eu la el? Douăj' de parale?!

Omul plătea. Jusuf pleca, solemn, drept ca o lumânare. Nu-i plăcea să repete trucurile în fața clienților pe care îi „lucrase” o dată.

Dar trebuie să i se recunoască: dintre toți negustorii, Jusuf dăduse cele mai multe lozuri câștigătoare.

De altminteri o și spunea, când își plasa marfa:

— Anul ăsta de patru ori a trecut lozul cel mare prin mâna mea! Uite, Binder poate să spună, pentru că pe doi dintre fericiții câștigători îi cunoaște, sunt clienții lui. Nu-i așa, Hermann?

Hermann se-ntorcea cu spatele și râdea:

— Afurisitul ăsta de „Azoi”!

Ovreii îi spuneau lui Jusuf de foarte multe ori „Azoi”, din pricină că el folosea foarte des acest cuvânt idiș.

Negustorul era singurul om care fusese văzut în ultima vreme împreună cu Isaac. Și Binder îl aștepta nerăbdător ca să-l descoasă, când, iată-l apărând. Dar Jusuf pricepu imediat situația; strigă de departe:

— N-ai lume, astăzi. Am șters-o!

Binder, dintr-o săritură, îl prinse de braț:

— Stai puțin, Jusuf. Știi ceva?

— Să știu ceva? Ce să știu?

— A dispărut Isaac!

— Azoi?

— Azoi, bătrâne, și-s sigur că tu știi ce-i cu el…

— Cum poți tu să fii sigur?

— Pentru că te-am văzut umblând după scrisorile lui.

— Umblând, umblând… Ascultă, Binder, mergi cam departe. Am căutat și eu o dată, să văd dacă n-am vreo scrisoare…

— Tu? Scrisoare? De la cine?

— De la cine… de la cine… Poate că am și eu pe cineva care să-mi scrie… De ce să n-am?

— Și pe urmă, tu ești singurul care-ai fost văzut împreună cu Isaac…

— Azoi? Nu știam. Da' ce ți-s eu de vină dacă-s om cinstit?

Binder se enervă, îi puse mâna-n gât, înjurându-l:

— Ascultă, Peh Zadic! Ai de gând să-mi spui unde se-ascunde Isaac?

— De ce-mi spui acuma Peh Zadic, protestă Jusuf. Ce, am spus eu că nu ești tu om cinstit? De unde vrei să ți-l scot pe Isaac? Ce, Isaac e-un bilet de loterie, să ți-l scot din buzunar? Poate c-o fi plecat în România…

Binder făcu un pas îndărăt, reflectând:

— Cum?! Să plece fără să-și ia rămas bun? Sau, nu cumva tu l-ai sfătuit s-o șteargă așa, englezește?

— Eu? Eu nu dau sfaturi… Eu las omu' să facă ce vrea…

— Afară de-i cazul că-i vorba de-un bilet de loterie.

— Asta-i altă chestie, asta-i negustorie. Și tu ai scris acolo deasupra: La Dorobanțul Român, și n-ai în prăvălie nici un fel de dorobanț, nici român, nici turc!

— Dorobanț sunt eu!

— Azoi? Nu, nu! Tu ești un id, Binder, un ovrei, tu nu ești dorobanț.

III.

Timp de mai multe luni de zile, Isaac nu apăru deloc. Papa Binder se neliniștea și se-ngrijora cu-atât mai mult cu cât toate cercetările rămâneau fără nici un rezultat. Chiar și zgomotoasele investigații ale lui Schimke, interpretul, despre care va fi vorba mai departe, fratele mai mare al lui Isaac, n-au dus la nimic, și asta, cu toate amenințările tâlmaciului, boxer temut în toată Alexandria. Cu toate astea, Binder avea ferma convingere că Azoi, negustorul de lozuri, știa ce se-alesese cu Isaac. Dar nu era chip să scoți ceva de la el. Oricum l-ai fi luat, totdeauna cădea în picioare ca pisica.

Hotărât lucru, afacerea începea să devină serioasă. Și Binder stătea și cugeta:

— Ar trebui, totuși, să cerem deschiderea unei anchete de către poliție. Poți să știi? Câți oameni n-au dispărut misterios până acuma? O răzbunare, mai știu eu ce…

Cu toate astea, papa Binder ezita. N-a anunțat autoritățile și nici alor săi nu le-a vorbit. Ca mulți ovrei care au avut de-a face cu „justiția oficială”, ascundea o repulsie instinctivă față de tot ce, mai de-aproape sau mai de departe, venea în contact cu poliția.

Ca să o liniștească pe nevastă-sa, pe Motrogan și pe ai lui, spunea cu glas tare:

— Eh, nu-i nimic! Isaac e-un om atât de liniștit! Cine să fie-n stare să-i facă o figură? Pesemne că-și bea rachiul pe undeva – Dumnezeu știe pe unde. O să aflăm noi de ce s-o fi ascuns.

Cât despre Azoi, care ca de obicei se afla-n treabă cu lozurile lui, el persevera în a spune tuturor că habar n-avea de locul unde se află nefericitul dezertor…

Or, nu numai că șmecherul de Jusuf știa care-i nouă locuință a lui Isaac, pentru că acum în mansarda lui stătea, dar era singurul care mai știa și ce se întâmplase cu blândul bețivan. Și Jusuf, mut ca un mormânt pe chestia asta, savura în sine secretul, cu-atât mai mult cu cât era singur stăpân pe el.

Asta pentru că negustorul ambulant, în ciuda faptului că în Levant viața celor umili se desfășoară în văzul tuturor vecinilor, știuse de minune să-și apere credința sa strămoșească de iudeu scrupulos împotriva curiozității distructive a mediului ambiant păgân. Jusuf ferea credința sa cu rădăcini adânci în Iehova, în Dumnezeul lui Israel și-ai străbunilor lui, de profanarea

indiferenților. Sub zdrențele lui caraghioase și sub vorbele lui de duh el acoperea ermetic o inimă arzând de-o nestinsă speranță într-o omenire mai bună și în mântuirea lumii de către Mesia…

Și, Jusuf aplica învățăturile legii iudaice, din care nu cunoștea decât elementele indispensabile. Cu toate că nu știa limba ebraică și nenumăratele subtilități cuprinse în ingenioasele și nesfârșitele comentarii, el era, încă din copilăria lui de mizerie, un credincios umil și sincer, supunându-se cu simplitate autorității legii, hahamul fiind, în ochii lui, interpretul cel mai ascultat și cel mai venerat. De altfel, ăsta era cazul cu toți sefarzii, pentru că numai orientalii mai știu să recunoască cu plăcere autoritatea oamenilor sfinți. Dar Jusuf venera, mai mult chiar decât pe haham, pe-un anume reb Iacob, cabalist de mare valoare, trăind undeva deoparte în ascetism sau sărăcie lucie – cine-ar fi putut spune?

— În orice caz, neștiut de profani și părăsit de credincioși. Jusuf însă, dacă era ignorant în ale cărților, știa totul în ale vieții. Purta atârnată de gât o amuletă – o bucățică de pergament cu inscripție ebraică – a cabalistului mult-venerat, care – era ferm convins – îl proteja împotriva spiritelor răufăcătoare și-l ferea de toate suferințele.

Iată de ce umilul Jusuf nu se mulțumea să-și câștige numai pâinea zilnică; aspira la mai mult: cu ajutorul lui Dumnezeu, natural, să mântuiască suflete nepătrunse de credință și sortite astfel suferinței și ispășirii, dacă nu chiar crâncenei damnațiuni. Cu un devotament neobosit, Jusuf se consacra apostolatului… Și, într-adevăr, de multe ori izbutise să readucă la credința străbună oițe rătăcite în smârcurile vieții musulmane. De obicei, era câte un tânăr sefard, cules ca o zdreanță părăsită la vreun colț de stradă, păcătos mai mult din neștiință decât din răutate. După ce-i punea pe drumul cel bun, Jusuf îl ducea triumfător la reb Iacob, să implore binecuvântarea sfântului asupra neofitului. Suprema lui bucurie era în a readuce astfel epave omenești pe calea adevărului. Dar, despre asta nu vorbea niciodată. Așa că, în general, nu se știa nimic, ceea ce i se părea cât se poate de natural.

Pentru că, dacă se devota, era spre a slăvi „Numele Lui”, iar nu spre a-și atrage vreo deșartă prețuire personală.

Firește că fusese unul dintre cei dintâi care să bage de seamă sumbra durere ce părea să-l obsedeze pe Isaac. Cu toate astea, nu-l întreba niciodată nimic. Izbit de chipul lui, care era departe de trivialitate, și de nobilă lui indiferență pentru tot ce era exterior, șiretul Azoi pusese ochii pe tăcutul Isaac și îl observa fără să bage careva de seamă. Nici melancolicul dezertor

nu-și dădea seama. Dar îi plăcea Jusuf, pentru că nu-i punea niciodată întrebări insidioase. Schimba bucuros câte o vorbă bună cu negustorul de bilete de loterie de care te-mpiedicai la tot pasul. Veșnic pe drumuri cu teancul lui de lozuri, apărea la vreun colț de stradă sau în vreo tavernă cu zâmbetul pe buze, cu o vorbă îmbietoare, și-apoi dispărea.

Și cum nimic nu-i scăpa ochiului vigilent al lui Jusuf, nici o mirare că el pătrunse repede în sufletul umil al lui Isaac. Fără-ndoială că acum știa: Isaac nu era la fel cu ceilalți „askenazi", vanitoși și aroganți, imaginându-și, toți, că-s niște hahami.

Într-o seară, Isaac se întorcea acasă mai târziu decât de obicei pentru că întârziase la cârciumă lui Binder. Umbla pe străzi la întâmplare, năuc, cu privirea rătăcită. Jusuf, cum i se mai întâmplase, aluneca discret pe urmele lui. Cu aerul că-i preocupat de plasarea lozurilor sale, chiar dacă ora era foarte înaintată, îl supraveghea pe bețiv, de departe, cu ochiul său unic și vigilent. Isaac se lăsase în voia tristeții sale mute, rătăcea cu pas șovăitor, cu fața suptă, printr-un labirint de străduțe arabe aglomerate în dosul pieței Mehmet Ali. Poate că tăcutul pălărier se rătăcise, pentru că, brusc cuprins de neliniște, începu să se împleticească, spre marea distracție a arabilor, care se și pregăteau să facă cerc în jurul lui, să se bucure de-un spectacol pe cât de neprevăzut, pe-atât de gratuit. Interveni atunci Jusuf și, cu toți ghionții derbedeilor gură-cască, îl luă cu hotărâre pe Isaac de braț, șoptindu-i blând:

— Frate, vrei să vii cu mine? Merg tocmai pe drumul tău.

Celălalt dădu din cap, docil. Și plecară amândoi împreună. În fața locuinței pălărierului, Jusuf vru să se eclipseze, dar celălalt îl reținu.

— Nu mă lăsa, Jusuf, îl imploră cu voce slabă Isaac, prea sunt chinuit. Nu vreau să mă urc sus…

— Bine. Vrei să vii la mine?

— Da, unde vrei tu, mi-e tot una…

Jusuf ținea, pe strada Attarine, la marginea cartierului arab, o cameră mare, în pod, cam puturoasă și sărăcăcioasă, și-n care dușumeaua îi servea și drept masă și drept scaun. Zdrențe, pături vechi îngrămădite într-un colț pe niște rogojini roase țineau loc de paturi. Și pe o grămadă de zdrențe pestrițe de astea, potrivite-n grabă de neostenitul Jusuf, dezertorul, fără să scoată o vorbă, căzu Într-un somn binefăcător, greu ca plumbul.

În zori, Isaac se deșteptă complet trezit din beție, lucru ce se-ntâmplă deseori celor ce beau. Într-o clipă de luciditate perfectă, își dădu seama de

tot tragicul situației sale, căreia nu-i vedea ieșire.

„Tare jos am căzut! Niciodată n-am să mă mai pot ridica! Viață prăpădită… Dac-aș putea să iau viața de la cap, o viață curată, fără ea… Dar n-am să pot, prea-s slab… Am început cu băutul la regiment, de plictiseală, și acuma a devenit obsesie… Dacă ea nu se hotărăște, degeaba-ncerc să mă opresc… Mai bine mor…”

Privirea lui rătăci prin mansarda învăluită încă într-o lumină cenușie. Jusuf, în picioare, cu fața la răsărit, parc-ar fi vrut să atragă soarele gata să răsară dintr-o clipă-n alta, sta nemișcat într-o atitudine umilă și gravă. Nu băgase încă de seamă că musafirul lui nu mai dormea, așa că murmura foarte încet, ca să nu-l trezească, cu monotonia fornăită a limbii arabe. Isaac îl asculta, dar nu reușea să înțeleagă ce mormăia. Nu mai recunoștea cuvintele rituale învățate pe vremuri, de la vârsta de șase ani, la reb Zalman. Soarele inunda acum odaia, și negustorul continua.

— Ce reciți tu, Jusuf, de-atâta vreme? Ajunge cu-atâta rugăciune!

Jusuf, mirat, se-ntoarse scurt și veni repede să se așeze lângă Isaac.

— Te-ai și sculat?! Cum ai dormit? Mă rog. Mă rog. Nu-i așa că ți-e inima mai ușurată? Toată noaptea am spus psalmi pentru mântuirea sufletului tău. Și-acum, șalom! Pace sufletului tău, băiatul meu mare și drag.

— E-adevărat, Jusuf, că te-ai rugat pentru mine? Ce, sunt bolnav?

— Nu, dar ești deznădăjduit, pentru că n-ai credință – și-i și asta o boală.

— Crezi tu așa, Jusuf?

— Sunt sigur!

— Și crezi tu că rugăciunile mă pot salva?

— Rugăciunea și supunerea la legile Thorei și la spusele hahamului ne-aduc viață veșnică.

— Vreau și eu viață veșnică, Jusuf, dar nu mai am chef de supunere. Nu mai sunt la cazarmă. Și tu, ești un copil dacă asculți și crezi tot ce ți se spune…

— Da, sunt un copil, ca tine și că toți oamenii, un copil al Dumnezeului nostru, părintele tuturor oamenilor. Așa că, eu nu sufăr. Sunt totdeauna mulțumit pentru că-s împăcat cu ce-mi dă Iehova în bunătatea și mila lui. Și tu, tu suferi pentru că n-ai încredere în Dumnezeul nostru. Dar stă scris: „Dumnezeu nu vrea moartea păcătosului, ci îndreptarea lui”. Și mai stă scris: „Întoarce-te de la rău și fă binele!” Așa că, măi Isaac, dacă vrei viață

veșnică, e simplu: lasă-te de băut ca un „goi” și începe să trăiești ca un „id”, ca un ovrei: mănâncă cușer, nu lucra în zilele de șabăs și spune-n fiecare zi șema-Israel.

— Ești un învățat, Jusuf. Știi mult mai multe lucruri decât s-ar părea când te vede lumea cu lozurile tale.

— Eu? Nu știu nimic și nu spun nimic. Hahamul știe multe și reb Iacob, cabalistul, care-ntr-o zi o să-ți dea binecuvântarea lui, știe și mai multe, dar numai singur Dumnezeu știe totul. Pentru că stă scris: „Și Dumnezeu hrănește toate făpturile sale”. Așa că, Dumnezeu e cel care gândește pentru mine, pentru tine, pentru toți frații noștri și pentru toți oamenii. Pentru Dumnezeul nostru toți oamenii sunt buni, chiar dacă spiritele rele îi duc pe căi greșite sau sunt orbiți de strălucirea mincinoasă a arginților. Dumnezeu e bun și viața cu frica lui Dumnezeu e frumoasă; ea e numai fericire. Și dacă tu suferi, Isaac, e o dovadă că nu trăiești cu frica lui Dumnezeu. Oricât ai suferi tu, află că leac există! Leacul ăsta e credința în Dumnezeu! Nu e decât un singur leac pentru orice suferință, și nu e decât un singur drum pentru toți oamenii, singurul adevărat, singurul bun, drumul lui Iehova, pe care toți oamenii se întâlnesc, ca să devină unul singur, toți fiind unul singur în fața Dumnezeului unic.

De câteva clipe Isaac îl asculta oarecum neatent. Jusuf se opri la timp. Sări ușor ca o gazelă și, după câteva minute, îi puse-n față lui Isaac, așezat turcește, o farfurie cu bob fiert în untdelemn, cu lămâie, lipie și apă.

— Mănâncă și prinde puteri. Și o să ne ducem fiecare la treburile noastre, tu la pălărierul tău, eu cu lozurile mele. Când eram împletitor, rămâneam aici și făceam coșuri de zarzavat. De când sunt negustor, îmi câștig pâinea pe stradă, nu în casă.

Când cei doi bărbați coborâră în stradă, Isaac, pierdut în obsesiile sale, nu observă zâmbetul de triumf de pe buzele lui Jusuf spunând:

— La revedere, prietene, și aibi grijă să nu spui cuiva că ai dormit la mine; și-ar bate joc de tine…

O săptămână mai târziu, Jusuf, urcând înspre seară la el acasă, se pomeni deodată față-n față cu Isaac, șezând în întuneric la ușa mansardei. Negustorul de-abia își putea stăpâni emoția; uimirea îi întrecea toate speranțele. Iar inima lui bătrână tresăltă de bucurie: „Dacă s-a întors, datoria mea e să-l mântui. N-am să-l mai părăsesc niciodată!”

Jusuf își spunea ăsta în timp ce-i deschidea ușa și, ceremonios, lăsa întâi să intre musafirul:

— Azoi! Azoi! Sunt măgulit, măgulit cu umilință de onoarea ce-mi faci! Intră tu cel dintâi, sufletul meu ales, mângâierea bătrânețelor mele!

Isaac, fără să răspundă, intră în mansardă și, deodată, se aruncă la picioarele unui Jusuf încremenit, strigând cu o voce guturală pe care nu i-o cunoștea:

— Salvează-mă, Jusuf, salvează-mă! Ea mi-a zis „dezertor!”

Un fior de spaimă străbătu ca un fulger trupul scheletic al lui Jusuf. Dar își reveni repede și, părintește, zise:

— Da, copilul meu, liniștește-te, am să te salvez. Am să mântuiesc sufletul tău, să aibă parte de viața de apoi. Dumnezeu să te ajute în încercările prin care treci. Spune repede șema-Israel, ca să gonești spiritele rele, dușmanii tăi și ai omului…

— Ea mi-a zis: „Dezertorule”, m-auzi? Mă-nțelegi? M-am săturat de viață…! Nu mai sunt bun de nimic! Batjocorit, înșelat, fără lucru, fără părinți, fără speranțe… Mai bine mor…

— Nu. Ți-am mai spus: să trăiești și să te bucuri de viață, ca să mărturisești slava Lui! Exclamă, cu o prestanță pe care nu i-o bănuiai, Jusuf, împingându-l în colțul cel mai îndepărtat de ușă.

„Își pierde oare mințile?” se întreba totuși bătrânul Jusuf, împotrivindu-se-n același timp cu toată vigoarea gândului ăstuia oribil, pentru că nu voia să dea forței distructive formă. Își scoase repede amuleta, lipind-o de fruntea disperatului, murmurând de câteva ori în șir același verset din psalmi: „Și pre cel umil îl înalță din țărână precum pe sărac din înjosire și-i așază de-a dreapta principilor și-a celor mari din neamul lui.”

După câteva minute Isaac recăpăta sentimentul realității; privind în jurul său, vedea, îl recunoscu pe Jusuf, făcu câteva gesturi cu mână parc-ar fi vrut să gonească o vedenie și, cu un surâs de om învins, se lăsă să cadă pe pături.

— Bine, zise el. Vreau viața veșnică, Jusuf. Ce să fac?

— Să nu mai bei.

— De ce?

— Pentru că Dumnezeu vrea bucuria ta, și nu suferința. Rachiul îți aduce suferință.

— Atunci, bine, n-am să mai beau rachiu.

— Ești salvat! Ești salvat! Strigă cu o bucurie violentă bătrânul ovrei.

Și, ridicând spre tavan unicul său ochi, Jusuf declamă cu o mișcătoare recunoștință: „Binecuvântat fii tu, Iehova, Dumnezeul meu, că ai făcut din

sluga ta umilă martorul unei atari minuni!”

— Isaac, comoara mea, vrei să spui șema-Israel?

— Da, Jusuf, spune tu și am să spun după tine.

— Bine, copilul meu, să începem: „Ascultă, Israel, Iehova este Dumnezeul nostru, Iehova este Unul. Binecuvântat fie în veci numele domniei lui slăvite. Îl vei iubi pe Iehova, Dumnezeul tău, din tot sufletul, din toată inima ta, din toate puterile tale. Învățăturile pe care ți le dau astăzi să rămână săpate în inima ta. Le vei sădi în copiii tăi și le vei vorbi lor despre ele, în casa ta și în călătorii, la deșteptare și la culcare.”

Asta fusese seară în care dispăruse Isaac… Nu mai cobora din mansardă, ca să se ferească de ispita de-a mai bea rachiul ăla blestemat. Jusuf îi aducea din oraș de toate, cheltuindu-și banii ca să-l hrănească și chiar ca să-l răsfețe.

— Tu ești stăpânul meu, Isaac. Poruncește, și te voi asculta, spunea negustorul.

— Învață-mă vechea ta meserie. Vreau să mă fac negustor ambulant.

— Bună idee, aprobă Azoi cu bucurie. O să-ncepem chiar de astăzi. Mă duc repede să cumpăr sârmă, și am să te-nvăț să împletești. Ai să vezi, e-un fleac!

De atunci, Isaac își petrece timpul făcând tot ce se poate face din sârmă: coșuri pentru zarzavat, umerașe, capcane pentru șoareci, grătare, și-atâtea și-atâtea alte mărunțișuri.

În timp ce-i învăța nouă meserie, Jusuf îi sădea și învățăturile Legii, ca propriului său copil. Iar Isaac, ager și deloc prost, învăța și una și alta cu aceeași repeziciune. Uimirea-i creștea cu fiecare zi și Jusuf se gândea cu încântare la acea zi, cea mai fericită dintre zile, în care-și va duce „comoara” în fața privirii pătrunzătoare a veneratului talmudist. De altminteri, negustorul îl întâlnea pe reb Iacob de fiecare șabăs la mica sinagogă de pe strada Selah el Dine. Voia să-l ducă pe Isaac la sinagogă ca să i-l arate pe sfânt, măcar de departe. Dar Isaac se-ncăpățâna să nu coboare nici măcar în zilele de șabăs ca să se ducă la sinagogă.

„Trebuie să-i las timp să-și uite nenorocirea”, se consolă Jusuf, în timp ce se scurgea săptămână după săptămână… „Numai de n-ar da cineva peste Isaac…” se gândea el. Cât despre celelalte, știa s-aștepte. Și nu mai putea de bucurie, convins cum era că nu-l vor descoperi.

Și totuși, într-o dimineață, o bătaie discretă la ușă, în absența lui Jusuf. Isaac se duse să deschidă. În fața lui, un băiețel cu fața isteață, întinzându-i

o sticluță de o litră de rachiu și strâmbându-se de-un râs diabolic:

— Pentru dumneata, rachiu bun, din partea cafegiului de jos. Pe veresie. Și mâine, altu'…

Răzbunarea asta perfidă a vecinului grec, care-i dușmănea pe Jusuf de ani de zile, fu începutul noii decăderi a lui Isaac. Nefericitul făcuse imprudența să coboare în stradă de vreo câteva ori, pe ascuns, la mișelul de grec, să bea la repezeală un rachiu. Și acum, rupând zăgazurile cuvântului dat, continua să bea din ce în ce mai mult. Jusuf băgase de seamă dar, din prea multă afecțiune, tăcea, nemaicutezând să lupte împotriva unei fatalități atât de copleșitoare. Lovitura asta neașteptată spulbera toată ardoarea bătrânului negustor. Alergă la reb Iacob și-i povesti lunga și lamentabila aventură, rugându-l să-l ajute.

— Omul ăsta bea din stricăciune sau din disperare? Se mulțumi să întrebe talmudistul.

— Din disperare, rabi.

— Atunci trebuie să afli cât îi de mare disperarea.

— Dar nu spune nimic.

— Are să-ți spună.

Și, cu vorbele astea, reb Iacob îl expedie. Jusuf plângea. Din răspunsul talmudistului el înțelesese că trebuie să-l lase pe scumpul lui Isaac în voia sorții.

IV.

— Legea noastră nu-ți interzice să bei, copilul meu, pentru că stă scris că vinul gonește amărăciunea.

Astfel îi răspunse Jusuf lui Isaac când într-o seară, pe negândite, îi mărturisi noua lui ispravă…

— Va să zică mă accepți chiar bețiv?

— Chiar bețiv.

— Cu toate ale mele, așa cum sunt?

— Cu toate ale tale, așa cum ești.

Din seara acestui afectuos acord prietenesc, Isaac începu să-și bea rachiul fără să se jeneze – chiar de față cu Jusuf. Ușurat că se vede îngăduit „așa cum e”, de călăuza sa, băutorul începu să devină comunicativ; vorbea acum despre preocupările lui, de proiecte. Repetă în fiecare zi:

— Câteva săptămâni încă, și-am să fiu și eu ca tine, negustor ambulant! Am să umblu pe străzi, să-mi vând marfa. Și-atunci în sfârșit, am să pot să mă achit față de tine, binefăcătorul meu.

Și își trecea zilele muncind necontenit, îndârjit, făcând din ce în ce mai multe obiecte de sârmă. Cu timpul, toată mansarda se umplu de lucrurile lui. Strânsese un stoc foarte mare, dar amâna prima ieșire de la o zi la alta.

Altminteri, calm și ascultător, Isaac urma întru totul „învățătura” lui Jusuf. Dimineața și seara cei doi bărbați își făceau rugăciunea, fiecare în colțul lui. Și în fiecare dimineață, Isaac punea, cu o mai vădită grabă, talăsul și cornul pe care i le cumpărase Jusuf. Se spălau pe mâini înaintea fiecărei mese, pe care o încheiau binecuvântând pe Iehova, care „hrănește făpturile sale”.

Seara vorbeau despre lucruri de pe lumea asta și de pe lumea cealaltă, și uneori vorbeau cu o ignoranță de-o naivitate sublimă. Acești doi neînțeleși, lepădați de însăși destinele lor, știau să stoarcă din mizeria lor o bucurie necontenită, datorită cine știe cărei cărți iudeo-spaniole ce promitea viață veșnică, și Jusuf, stângaci în cititul textelor, asuda explicând-o scumpului său prieten. Sau, cu o mutră de pișicher, îi povestea observații despre oameni și despre prostia lor, imita, cu un rar simț al comicului, pe toți cei de care își bătea joc.

Și, ascunși în dărăpănătura lor liniștită și neștiută de nimeni, cei doi credincioși se încurajau unul pe altul. În inimile lor unite, pline de

gratitudine, răsunau nemuritoarele cuvinte ale regelui David, ai cărui moștenitori legitimi se socoteau.

„Cerurile rămas-au în stăpânirea Sa, dar pământul dăruitu-l-a fiului omului. Nu de cei morți poate fi slăvit Iehova, ci de cei vii. Noi suntem cei ce-i slăvim pe Dumnezeu, acum și pururea… Aleluia…”

Uneori, cei doi amici, în mansarda lor întunecoasă, zăboveau vorbind încet până târziu noaptea. De data asta începu Isaac:

— Jusuf, știi tu de ce mi-am părăsit părinții?

— Nu, comoara mea.

— Știi de ce-am venit la Alexandria?

— Nu, comoara mea.

— Știi tu care-i pricina nenorocirii mele?

— Nu, comoara mea.

— Atunci, ascultă, Jusuf. Astă-seară am să-ți spun „tot”, și tu ai să-mi spui dacă fac bine că beau, sau rău. Vrei, spune?

— Da, vreau.

Închizând ochii, Isaac continuă:

— Uite de ce beau: pentru că un singur cuvânt al unei femei pe care o iubești poate schimba soarta unei familii întregi. Nu-i groaznic?

— Ba da, Isaac. Spune mai departe, te-ascult.

— Cu ce vrei să-ncep? E-atât de greu de spus „tot”, că prefer s-aștept… Mi-e rușine-n propriii mei ochi, și cu toate astea, nu vreau să mai amân…

Cu obrajii îmbujorați, cu mâinile tremurând, cu un vizibil efort de a-și înfrânge pudoarea, băutorul începu:

— Ascultă! Mama mea, Rifca, m-a adus pe lume într-un timp în care tata, Avrum, era în pușcărie, acuzat pe nedrept că pusese otravă în limonadă. Această nenorocită întâmplare l-a costat pe tata toată averea noastră și, odată cu mine a intrat în casă și sărăcia. Cu toate astea, mama, femeie cu inimă de aur, mă iubea ca pe ochii din cap, pentru că eram ultimul născut. De cum am început să judec, am văzut că lumea e feroce cu cei ce-s la ananghie și nu-i sprijină decât pe cei cărora le merge bine. Plaga asta e cu atât mai chinuitoare când copiii-s cei ce părăsesc niște părinți doborâți de-o sărăcie neașteptată. Copilăria mea a fost otrăvită de plecarea, unul după altul, a celor trei frați și a surorii mele. Toți patru, mai mari decât mine, crescuți în bogăție, dați pe la școli, cu diplome, vorbind limbi străine, au părăsit unul după altul casa părintească sărăcită, în care începuseră să se simtă la strâmtoare, după niște scene penibile. Disperarea părinților mi s-a

întipărit pentru totdeauna în inimă și – la zece ani – m-am jurat să rămân toată viața lângă ei.

Pe vremea aia, după măritișul soră-mii Esther, la București, părinții mei au venit să-și ascundă rușinea, adică sărăcia, la Constanța unde trăia o rudă îndepărtată de-a noastră, reb Zalman, care ținea o școală, era om bun, și primul care să se fi aplecat peste sufletul meu sensibil. Pentru că, chiar dacă n-am vrut să-nvăț la el talmudul, pe care ținea atât de mult să mi-l facă cunoscut – grăbit cum eram să-ncep cât mai curând posibil să câștig câte ceva pentru căminul nostru sărăcit – nu mă săturam ascultându-i povestirile minunate despre obârșia familiei noastre, atât de respectată acolo, la Holochitz, în Galiția, de unde venise, în 1847, bunicul meu, reb Șulăm, celebru pentru învățătura lui, hasid pios și discipol preferat al faimosului rabin făcător de minuni de la Bălți, reb Jechelă. Îți înșir toate astea, Jusuf, ca să poți să-nțelegi ce-mi spunea reb Zalman: „Bunicu-tău, îmi povestea el, a venit în România cu familia să se stabilească haham la Botoșani fără binecuvântarea rabinului făcător de minuni! Și de atunci au început nenorocirile noastre…

Judecă, tu singur, Jusuf; de-abia se instalase bunicu-meu la Botoșani, că fiu-său Avrum – tata – fuge într-o bună zi la București să se facă… croitor. Bunicu-meu n-a putut niciodată să se consoleze de lovitura asta teribilă. Degeaba a adus el din țara lui de baștină un orfan tânăr, o rudă îndepărtată de-a lui, pe Zalman, un băiat care mai târziu i-a devenit adeptul cel mai credincios și, după moartea lui, mângâierea familiei noastre… După sfatul înțelept al lui reb Zalman, am învățat meseria de pălărier, și-mi plăcea munca asta, îmi plăcea foarte mult. La urma urmelor, era suportabilă viața, pentru noi toți, până-n ziua fatală când am intrat în armată.

Înainte, trăiam deoparte de lume, mă feream de toți, munceam din greu ca să dau toți banii în casă. Nu-mi cunoșteam frații decât din auzite. Încetul cu încetul, ei au început să nu mai scrie deloc. Prieteni n-aveam decât, în copilărie, pe reb Zalman, și mai târziu, exact cu un an înainte de-a intra în armată, m-am împrietenit cu unu' Sotir, prieten cu familia noastră și mai ales, cu soră-mea, Esther, în vremea când au măritat-o cu un bijutier bogat din București.

Pe Esther n-o cunoșteam aproape deloc, dar în casă se vorbea într-una de ea, și Sotir îmi spunea că era o femeie tare cumsecade. Dimpotrivă, despre fratele meu mai mare, Josel, nici nu pomeneau. El ne părăsise încă înainte de a mă fi născut eu și, cu anii, i-am pierdut orice urmă. A fost șters

din familia noastră pentru totdeauna când s-a botezat, în America. Nu se rostea niciodată numele lui când era reb Zalman de față. Un meșumed e mai rău decât un mort! Al doilea frate, Haim. Devenit „Constantin” în gazetărie, cel mai inteligent dintre noi toți, cu toate că era tare nerușinat, trăia bine la București, dar cearta lui cu tata era pentru totdeauna, și nu mai avea voie să ne calce pragul.

Singurul care mai apărea din când în când pe la noi, era Shimke, pe care-l știi foarte bine. Dar vizitele lui ne făceau mai mult griji decât bucurie. Mama tremura într-una pentru că, violent din fire cum era, și cu puterea lui de atlet, era totdeauna gata la provocările huliganilor și sărea la bătaie orbește. Am respirat toți, ușurați, când am aflat că a plecat în străinătate. Și așa, unul după altul, frații mei mai mari s-au răspândit prin lume, clocotind toți de prea multă viață-n ei, dar tare misterioasă pentru mine și fără nimic bun pentru familia noastră.

Dar să ne-ntoarcem la serviciul meu militar. Ciudat lucru: am fost încorporat la 11 infanterie Galați, chiar acolo unde tata trecuse prin împrejurări dintre cele mai nefericite. Cu toate astea, mi-am suportat jugul cu răbdare. Am fost chiar decorat pentru bună purtare. Într-o, seară de Paști, am fost invitat de un negustor ovrei, unu' Berl Goldstein; Roza, fata lui mai mare, focoasă și frumoasă, mi-a făcut după asta unele avansuri. Fata mi-a plăcut, ne iubeam mult, și s-a hotărât să ne căsătorim în ziua eliberării. Va să zică totul mergea bine! Da' de unde! Într-o zi a fost la Galați o manifestație socialistă, destul de neînsemnată de altfel. Dar am fost mobilizați – două companii din regimentul meu – ca să restabilim ordinea. Eram și eu printre ei. S-a produs o încăierare și „ordinea” a fost restabilită imediat, fără nici o vărsare de sânge, fără nici un rănit măcar. Dar vestiții vagonari, din port, din mahalaua Bădălan, au profitat de ocazie ca să jefuiască prăvăliile ovreiești și merceria viitorului meu tată-socru a fost jefuită rușinos chiar sub nasul meu. Ce-a fost și mai rău, e că în timpul ăsta derbedeii au bătut-o cu furie și pe logodnica mea și pe părinții ei, acuzându-i de socialism. În ziua aia am simțit tortura unuia căruia-i smulgi măruntaiele… Clocotea-n gâtlejul meu revolta, împotriva oamenilor și-mpotriva lui Dumnezeu, dar am tăcut. Mai erau trei luni, și pe urmă libertatea…

Goldsteinii, scârbiți, umiliți, s-au îmbarcat imediat după eveniment pe-un vapor pentru Egipt. Deznădejdea mea n-avea margini. Am așteptat cu cea mai mare nerăbdare prima scrisoare, prima scrisoare a logodnicei mele,

care mă îndemna să stau liniștit. A fost noaptea cea mai îngrozitoare din viața mea, mă sfâșiau zeci de sentimente contradictorii, mă pârjolea o dragoste pătimașă, mă-nnebunea o gelozie oribilă și, pe de altă parte, aveam conștiința acută a datoriei față de părinții mei bătrâni care abia așteptau să mă întorc – toate astea m-au făcut să-mi pierd capul… Dimineața am cerut o învoire pentru treburi în oraș, mi-am dat jos imediat uniforma și m-am strecurat neobservat pe un vapor de marfă care plecă în ziua aia.

Și-am ajuns, în fine, la Alexandria! Istovit, mort de foame, după un voiaj umilitor. Ehei… Am observat numaidecât că Roza mea nu mai era aceeași. Oh, Jusuf, ce să-ți spun, omul corect, cinstit, totdeauna o să fie eclipsat în fața unei femei de cel care pe dinafară are mai multă strălucire. Femeile-s oarbe! Ele nu văd fondul, nu văd decât fațada! Se lasă păcălite de vorbe, goale și frumoase. Roza nu mă mai iubea. Se amorezase de unu', îl chema Naum Kagan, un ovrei polonez dar cu mentalitate de levantin, mare palavragiu, mare farsor, știa să amuze… Eu… eu nu-s în stare… Îi sacrificasem părinții mei bătrâni, lăsați la Constanța în voia sorții și ea mă disprețuia pentru că levantinul, funcționar de bancă, era mai îndrăzneț decât mine. Degeaba am așteptat un an întreg tot sperând c-o să-i vină mintea la cap. Nu! Și-a bătut joc de mine tot anul, pentru că-n ziua aia groaznică, atunci când am venit la tine, să-mi arunce-n față cuvântul „dezertor”! Asta nu, niciodată! Cum să rabd o asemenea insultă?! Am fugit atunci la tine pentru totdeauna. Pentru că, cu Shimke nu pot să mă-nțeleg; puterea lui îl face mitocan. S-a isprăvit cu proiectele mele de a-mi întemeia un cămin și de a-i aduce pe bătrâni la mine. S-a isprăvit tot… Spune, Jusuf, am dreptate să beau, sau n-am?

Jusuf căută îndelung în biblia cu traducere iudeo-spaniolă. În fine, găsi în Cartea Proverbelor versetul de mai jos, pe care îl citi prietenului său istovit: „Dați băuturi tari celui ce pierdut se simte Și vin celui cu sufletul amărât.

Să bea și să uite durerea inimii Și să nu-și mai aducă de chinuri aminte.”

V.

În sfârșit, într-o zi, Isaac apăru la Dorobanțul Român. Liniștit. În plină amiază mișunând de mulțime pestriță. Senin la față, fără guler, cu o barbă de trei luni de zile, haine jerpelite și murdare – și încărcat până peste cap cu obiecte de sârmă: site, umerașe, capcane de șoareci, coșuri de zarzavat, grătare și câte toate.

Mergea ca un om fericit, îmbrâncit încoace și-ncolo de arabi grăbiți. Dar nu-i păsa. Ochii larg deschiși, gâtul țeapăn îi dădeau ceva din înfățișarea tristă a orbilor.

Firește, de departe nimeni nu l-a recunoscut, dar când s-a oprit în fața terasei înțesate de lume a restaurantului, a fost un strigăt de oroare, general:

— Tu ești, Isaac? Exclamă Binder.

— Bună ziua… Eu… Dă-mi un rachiu…

Chelnerul îi turnă rachiul. Isaac își lăsă jos povara, într-un colț, se rezemă cu cotul de tejghea și începu să soarbă din rachiu, mestecând la boabe de năut.

Binder, cu brațele încrucișate pe piept, îl privea uluit și îndurerat.

— Cum mai merge, domnu' Binder? Făcu Isaac, cu un aer degajat.

Cârciumarul îl privi îndelung:

— Merge prost, sărmanul meu Isaac, pentru că te-ntorci în halul ăsta. Cine te-a aranjat așa, Jusuf? Are cu ce se mândri!

— De ce? Am furat ceva?

Mirat, părea să caute un răspuns în ochii lui Binder, dar privirea lui trecea mai departe, în gol.

Câțiva prieteni vechi se strânseră în jurul birtașului și, ca și el, priveau muți tristul spectacol pe care-i înfățișa Isaac acesta nou. Atât de mult îl iubiseră pe celălalt, încât nu voiau să creadă-n ăsta.

— Dar ce s-a întâmplat? Întrebă papa Binder.

Împletitorul de sârmă protestă:

— Ce să se-ntâmple? Pentru voi, ăștia, totdeauna se-ntâmplă câte ceva… Nimic nu s-a-ntâmplat. Vă e rușine cu mine?

— Rușine, nu. Milă, răspunse Binder.

Isaac ridică din umeri cu ochii la târlicii lui arăbești:

— Milă… foarte frumos… Poate c-aveam nevoie de multă vreme. Mai dă-mi un rachiu.

— Eu unu', nu-ți mai vând rachiu! Zise Binder, mânios. Ai ajuns un bețiv. Se vede cât de colo.
— Și un bețiv nu mai e om, domnu' Hermann?
— Pentru mine, nu, nu mai e om. Poate pentru Jusuf, care-n numele lui Iehova omoară omu' de tot!
— Pe cine-a omorât?
— Pe tine!
— Nu-i adevărat, domnu' Binder, ești nedrept. Jusuf mi-a dat liniștea. Nu eram chiar atât de întreg cât crezi dumneata. Mai dă-mi un rachiu…
— Nici un rachiu…
— Bine, domnu' Binder… Voiam să beau din al dumitale, că-i bun. O să beau în altă parte, unul prost…
— Treaba ta, nenorocitule! Eu îți vreau binele, dar nu ți-l pot face cu sila.
Isaac zâmbi fericit.
— Binele meu… Hm! E-n mâinile lui Dumnezeu!
— Asta-i, vezi?! Exclamă Binder, izbind cu palma. Eram sigur că Azoi a făcut din băiatul ăsta o jalnică victorie de-a lui Iehova! Iacă-tă-l și pios, pe Isaac al nostru. Un bețiv pios!
— Lasă-l în pace pe Jusuf, murmură Isaac, ducându-se să-și ridice marfa.
Papa Binder îl apucă de braț:
— Nu vrei să mănânci?
Negustorul ambulant se gândi o clipă:
— Nu… mulțumesc… Nu mi-e foame…
— Nu ți-e foame! Spune drept: nu mai mănânci decât cușer acuma.
— Poate că-i și așa…
Și plecă agale, cu sfială, cu gâtul țeapăn.
Binder își acoperi fața cu mâinile și fugi la nevastă-sa.
Îndată după plecarea lui Isaac își făcu și Jusuf apariția în restaurant. Cu privirea șmecheră, cu aerul naiv, strigă tare, arătând lozurile:
— Lotria nemțaui, griki, Héluan, Ismailia…!
Motrogan sări de la locul lui:
— Șterge-o, Jusuf! Dacă dă Binder peste tine, îți smulge și ultimele trei fire din barbă… Isaac chiar acuma a plecat…
— Azoi? Și ce-are a face Isaac și cu barba mea? De ce să mi-o smulgă Binder?

În același moment intră cârciumarul, palid, îl apucă pe negustor de guler, urlând:

— Mă, telal păcătos! Tu l-ai prostit pe bietul Isaac! Lepră habotnică! Să piei din ochii mei, să nu-ți mai calce picioarele pe-aici! Criminalule!

Celălalt se zbătea:

— Binder… Binder… Ascultă… Ascultă…

Dar când scăpă din mâinile birtașului, îi merse gura ca o morișcă:

— De ce, mă rog, sunt criminal? De ce-s eu lepră? De ce-s telal păcătos? C-am scăpat un suflet? Că l-am adus la legea noastră? Un disperat care voia să moară, și eu l-am făcut să trăiască, și să-și câștige o pâine? Ce, asta-i crimă? Nu eu vând rachiu, tu vinzi! Dorobanțu' Român… Dorobanțu' Român… Ascultă, Binder, o să te bată Dumnezeu într-o zi! Pentru că tu ești un id, nu ești un dorobanț! Și pe-un „id” care face pe dorobanțu', îl bate Dumnezeu…

— Ieși afară, dobitocule!

— Ies, ies… Ai să vezi tu… Nevastă-ta-i bolnavă…

Evenimentele astea coincideau, în toamna lui 1906, cu lansarea spre Mediterană a patru pacheboturi ale statului român. Binder, patriot sentimental, se duse cu un operator să le fotografieze, unul după altul, îndată ce fiecare apărea, alb ca zăpada, în portul Alexandriei. În felul ăsta putea să privească până se sătura măririle atârnate pe pereții prăvăliei. Și cu siguranță că reprezentantul consular român, care a debarcat de pe primul vas, n-a fost nici mai sincer emoționat, nici mai mândru și mai semeț decât ovreiul Binder. Înțeleagă cine poate.

Câteva luni de zile, drapelul tricolor al patriei sale a fluturat aproape neîntrerupt deasupra firmei La Dorobanțul Român. Binder, cu barba prematur încărunțită, primea cu brațele deschise pe toți cei ce descindeau de pe scumpele „sale” vapoare și binevoiau să-i facă onoarea unei vizite. Uitase și de cicatricea de pe nas, și de rănile din inimă, ca să devină biroul de informații, azilul de noapte, bancherul și „fraierul” compatrioților săi, și buni și răi.

Printre acești noi vizitatori, unul singur nu era compatriot nici bun, nici rău, ci un cetățean al lumii dornic de dreptate, un tovarăș care știa să spună omului în față ce-i plăcea și ce nu. Lui Binder i-a fost drag din prima clipă. Omul ăsta era Sotir, bătrânul navigator, cambuzierul sever și conștiincios de pe Dacia, prietenul apropiat al familiei lui Isaac, sărmanii Perlmutter – părinții nefericiți ai căror copii se răspândiseră prin lumea largă.

Sotir, „bărbosul” cu mersul agale, nu-l mai văzuse pe Isaac de la încorporare, erau mai bine de cinci ani de-atunci. Și, dintre toți copiii Perlmutter, după Esther, pe Isaac îl iubea cel mai mult, dragoste pe care copilărosul dar taciturnul flăcău o împărtășea cu un elan sincer. Între timp fusese dezertarea și prăbușirea morală a dezertorului. Despre cea dintâi, cambuzierul știa, precum îi știa și pricină: dragostea ostașului pentru logodnica lui după care, disperat, plecase în Egipt. Despre transformarea lui sufletească nu aflase nimic până la sosirea la Alexandria. Dar, la fiecare înapoiere a vaporului la Constanța, se ferea să spună ceva bătrânilor Perlmutter.

Așa că-i ușor de imaginat lovitura dureroasă pe care avea s-o primească Sotir în prăvălia lui papa Binder, către care se îndrepta marinarul lungind pasul (împotriva obiceiului său), la prima escală la Alexandria.

Isaac, despre partea lui, prevenit de părinții săi de sosirea bunului lor prieten, dădea nerăbdător târcoale prin jurul Dorobanțului Român și privirea lui, mai puțin pierdută, cerceta gloată. Nu mai ținea gâtul țeapăn, ca de obicei. Dar nici unul, nici celălalt nu-și recunoscu prietenul, și Sotir intră în restaurant ca un străin. Două ore mai târziu, închiși într-un separeu, birtașul și navigatorul se iubeau cum numai doi cetățeni ai lumii știu să se iubească, beau frăția de cruce și se tutuiau. Și, cu toate astea, în ajunul întâlnirii, habar n-avuseseră unul de existența celuilalt. Dar tocmai în asta stă marea forță, marea fericire a celor sinceri, de care cei vulgari n-au parte. E cea de-a zecea fericire, după cele nouă scrise-n Evanghelie, și prima care-ar trebui să figureze într-o Evanghelie a unei lumi mai bune. Se va spune atunci: „Fericiți cei ce se pot iubi de la prima vedere și să schimbe unul cu altul toată bucuria și toată durerea închise în inimile lor zvâcnind de viață intensă – căci sunt fiii aceluiași Dumnezeu generos, și ușor se vor recunoaște sub toate înfățișările incredibilei Veșnicii.”

VI.

Stă scris în cartea nevăzută a oricărui destin tragic că dragostea – care-i o fericire tulburătoare pentru muritorii de rând – trebuie să fie un jăratec infernal pentru generoșii cu inimile plăpânde… Ăsta era destinul lui Isaac.

— L-am cunoscut, spuse Sotir, dând pe spate capul său de sihastru, băiat cuminte, afectuos și timorat, de-o cochetărie timidă. Ireproșabil ca o fată mare, în toate faptele sale. Ce fel de fir de nisip o fi pătruns în mașinăria lui fragilă, ca să-l strice-n halul în care-mi spui c-a ajuns?

Mă gândesc la părinții lui și aș încerca să caut o explicație în ascendența lor. O familie de hahami, de învățați adică. Dar Avrum a fost un om activ, cu inițiative uluitoare și, ca îndrăgostit, un adevărat cotoi – nu spun asta numai la figurat – pentru că, plictisindu-se la mașina de cusut, la douăzeci și cinci de ani s-a făcut tinichigiu și s-a cățărat pe acoperișuri.

Toți copiii lui majori i-au semănat, fiecare în felul lui. Numai Isaac părea potolit, calm, blând, ca maică-sa. Îi așteptau eliberarea din armată, ca să-l vadă la casa lui, idealul suprem al tuturor părinților, când a picat lovitura de trăsnet: dezertarea! Și ce dezertare neroadă: nu mai avea decât treizeci de zile de serviciu de făcut, din trei ani de zile.

Despre gestul ăsta și pricina lui nu știe nimeni ceva precis. Fata unui negustor din Galați, frumoasă după cât se pare… Mi-a povestit Shimke, cum că Isaac a avut ghinionul să facă parte dintr-o companie de dorobanți trimeasă să reprime niște tulburări socialiste și a văzut cum au bătut-o, bestial, pe logodnică! Ea a emigrat în Egipt cu familia, și Isaac s-a aruncat imediat într-un vapor de marfă, ca să se ducă după ea. Aici e toată drama… Ce s-a petrecut după asta, aici?

— Asta l-am întrebat și noi, într-una, răspunse Binder, dar totdeauna a evitat să ne spună motivele tristeței sale. Acuma, din cauza fanaticului ăluia de Jusuf, pe care l-a ales drept confident, cred că-i un om pierdut.

— Cu siguranță că s-a produs o ruptură între îndrăgostiți, trase Sotir concluzia.

— Ei și? Nu mai există și alte femei? Strigă Binder. Trebuie să-nnebunești pentru că te-a lăsat o femeie?

— Sunt de-aceeași părere cu tine, dar să știi; cei mai buni dintre oameni seamănă cu oțelurile cele mai bune; la un efort mai mare, se sparg

ca sticla. Sunt „jupuiții” vieții. Nu mai au piele. Și Dumnezeu a făcut o greșeală că i-a expus la aceleași vifore pustiitoare ca pe oamenii de rând.

În clipa asta, Isaac apăru pe neașteptate în ușa separeului celor doi prieteni și, după o clipă de șovăire, se aruncă în brațele lui Sotir, strigând:

— Sotire… Scapă-mă! Scapă-mă! Ea mi-a spus: „dezertor!”

Asta a fost singurul strigăt de deznădejde scăpat din pieptul lui Isaac cu oarecare tendință de a preciza cauza suferinței sale față de prietenul lui. Dar Sotir, socotindu-l gata de mărturisiri, îl strânse în brațe și-i spuse cu blândețe:

— Bine… bine… Am să te scap… Spune-mi ce te doare… Vorbește.

Isaac îl privi, năuc:

— Nu mă mai doare nimic… Merge… merge… Dă-mi un rachiu…

Cum Binder voia să protesteze la chestia cu rachiul, Sotir îl opri cu un gest și comandă:

— Băiete, două rachiuri. O să bem împreună, voinicule, și o să ne povestim unul altuia durerile, pentru că le am și eu pe-ale mele…

— Nu, nu, făcu Isaac. Nu-mi povesti nimic. Mă simt foarte bine așa cum sunt.

Cu o mutră blânda, dezamăgită, Sotir privi lung zdreanța asta omenească, gingașă din născare și înfrântă de viață.

— Cu toate astea… Isaac, ascultă… Îmi ceri să te scap. Va să zică e un rău care te roade. Spune-mi-l! Vorbește! Ce s-a-ntâmplat?

Nefericitul ducea mereu paharul la buze, privea într-o parte și nu spunea nimic. Dar la ultima întrebare a lui Sotir tresări:

— Aha! Și tu începi să-mi bați capu'… Toată lumea vrea să știe ce s-a-ntâmplat. Ei bine: un om și-a aflat liniștea, asta s-a-ntâmplat!

Se ridică și se duse în prăvălie, unde tocmai se auzea vocea lui Jusuf, care se ciorovăia cu chelnerul:

— Lasă-mă să intru! Îl caut pe Isaac!

— Ieși afară! Îi strigă Binder, alergând după negustor. Ieși, sau îți sparg capul!

Sotir interveni să-l calmeze. Jusuf îi aruncă o privire de dispreț și-i spuse birtașului:

— Binder! Să nu insulți pe unul din neamul tău! Un ovrei – chiar un ovrei care mănâncă treif – tot ovrei rămâne…

— Puțin îmi pasă ce numești tu ovrei! Ieși afară, criminalule!

Cambuzierul interveni:

— Ascultă, Jusuf, nu e bine, ba e chiar rău ce-ai făcut cu băiatul ăsta…

— Azoi? Și eu îți răspund că nu cu un „goi” am să discut eu ce-i bine și ce-i rău. Și dumneata ești un „goi”; să nu m-atingi!

Întorcându-i spatele lui Sotir, negustorul de lozuri puse mâna pe umărul dezertorului:

— Isaac! Nu lăsa pe-un „goi” și pe-un ovrei rătăcit să-ți sucească capul. Tu nu ești făcut pentru bucurii de-ale lor, de pe lumea asta, tu ești făcut pentru viață veșnică. Știi tu asta?

Abătut, sleit, încărcat cu fierăria lui, celălalt dădu din cap afirmativ:

— Da… Vreau viața veșnică…

Scos din fire, Sotir murmură:

— Merită o bătaie, fanaticul ăsta!

Cu un picior în stradă, Jusuf se întoarse și scoase limbă:

— Nu, domnule „goi”, să mă bați poți, da' tot eu sunt mai tare. Hai, Isaac!

Și vânzătorul ambulant îl urmă docil pe negustorul de lozuri și amândoi dispărură în mulțime.

Începând din clipa asta, Isaac n-a mai dat pe la Binder decât la intervale foarte mari. Când apărea, o dată sau de două ori pe lună, întreba din prag:

— Îmi dai un rachiu? Dar fără morală…

Cel mai adesea Binder îi refuza rachiul, supărat de disprețul lui Isaac pentru „morala” lui. Cu toate astea, ca să poată constata halul de mizerie în care se afla, birtașul consimțea, din când în când, să-i dea un rachiu, pe care Isaac niciodată nu-l acceptă gratuit, nici de la Binder, nici de la oricine-ar fi fost. Rezemat totdeauna cu cotul de tejghea – poziția lui favorită – el întindea mica monedă de un piastru și nu se atingea de băutură până ce banul nu aluneca pe găurică.

Din zi în zi mai slab, mai abătut, mai zdrențăros, cu toate că, după câte se spunea, își vindea bine marfa, Isaac părea că moare de foame și de mizerie. La douăzeci și cinci de ani arăta bătrân, avea fața palidă, brăzdată de zbârcituri. Părul, blond, îi dădea în ochi și-i cădea pe obraji. Mâinile și picioarele, murdare și crăpate. Privirea totdeauna rătăcită. Gâfâia.

Câteodată, când vedea că Binder nici nu-l mai întreabă, nici nu-l mai dăscălește, începea singur să vorbească, cu voce stinsă:

— Nu trebuie să mă plângi cine știe ce… Mă simt mai bine așa… Sunt liniștit. Adevărata mizerie nu-i cea care se vede pe-afară, e cea care-ți

dospește-n măruntaie. Și pe urmă, ca să meriți viața veșnică, trebuie să te lepezi de toate deșertăciunile…

Jusuf, pe care acum Binder îl tolera din nou, intervenea și întărea:

— Și eu, eu garantez pentru sufletul lui Isaac!

La spusele astea pline de pasiune, ambulantul tresări:

— Nu-i așa, Jusuf, c-o să am parte de viața veșnică?

— Da, Isaac al meu scump, ai să ai. Numai să mergi într-una pe drumul tău. Dumnezeu îi iubește pe cei ce trăiesc pentru el.

Binder, și adesea și Sotir, ascultau filosofia asta, dădeau din umeri și se resemnau în fața faptului împlinit.

Dar într-o zi, toată lumea fu tulburată de o veste de nepriceput. Un client obișnuit al localului intră cu o piesă de aur în mână, i-o arătă lui Binder, și-i spuse:

— Uite o liră sterlină pe care-am câștigat-o într-un mod foarte bizar. Prietenul dumitale, vânzătorul ambulant, m-a oprit adineauri pe strada Nubar, mi-a pus-o în mână și mi-a spus: „Uite, domnule, asta-i pentru dumneata”. Și mi-a întors spatele și m-a lăsat cu gura căscată. E Isaac ăsta al dumitale atât de bogat, că poate face pomeni de-astea nelalocul lor? Uite lira. Poate că reușești să i-o dai înapoi. Săracu'… Nu-i a bine cu el… Cine știe de câte ori o fi făcut figura asta până să dea peste mine…

— Acuma-nțeleg de ce-i în așa hal de mizerie! Strigă Binder, zgâindu-se la piesa de aur.

Era pe la prânz, restaurantul plin de lume, când apăru Jusuf:

— Lotria Hel…

— Ascultă Azoi, dobitoc bătrân! Îi strigă cârciumarul arătându-i lira.

— Ei, ce? Mai frumos nu poți vorbi?

— Dracu' să te ia! Nu merită să fii politicos cu un idiot ca tine. Uite rodul muncii lui Isaac: nenorocitul împarte banii la trecători!

— Azoi? Foarte bine!

— Cum „foarte bine”, dobitocule! Nu mai mănâncă, nu-și mai cumpără o zdreanță, 'și aruncă lirele-n drum! Tu l-ai învățat toate astea?!

— Eu? Eu nu învăț pe nimeni nimic. Eu nu-s haham. Dar dacă Isaac disprețuiește banul, e foarte bine. Asta-nseamnă că-i cu Dumnezeu.

— Și tu faci la fel, Azoi? Îți împarți și tu banii?

Jusuf întoarse spatele și, din ușă:

— Hermann, ce fac eu și ce dau sau nu dau eu, nu tu ești demn să știi. Află numai că un bun ovrei nu-i niciodată un om rău.

VII.

Din ziua-n care reușiseră să pună mâna pe Isaac și să-l aducă față-n față cu clientul căruia-i dăduse lira sterlină, negustorul ambulant rupse și ultimele legături cu ceea ce-i mai rămăsese din deprinderile oamenilor; încetă cu totul de a mai bea, nu mai vorbea și lăsa impresia că nu mai voia să știe nici de prieteni, nici de cunoștințe, nici chiar de Jusuf.

Confruntarea fusese scurtă și lămurită. Isaac îi spuse clientului că-i „nebun”, că nu-l văzuse-n viața lui, că habar n-avea cine e și că totul era o invenție. Dar în ziua aceea se produse un alt eveniment.

Motrogan, care trei sferturi din timp n-avea nici o treabă, fusese însărcinat de către Binder să-l urmărească pe Isaac și, prinzându-l asupra faptului, să-l facă de rușine.

— Când vezi că vrea să dea banul, prinde-i mâna. Și-ntreabă-l ce-nseamnă asta, îl învăța Binder.

— Să nu faci una ca asta, Motrogan, se împotrivi Jusuf, care era de față. Poți să te uiți la el cum îl dă, dar să nu-l atingi.

— Jusuf are dreptate, spuse un medic care o îngrijea, pe nevasta lui Binder și care asistase la confruntare. Isaac trăiește într-un soi de somnambulism: o comoție violentă ar putea să-l omoare sau să-l smintească. E cardiac în ultimul grad.

Motrogan îl urmări pe Isaac toată după-amiaza și nu-l văzu decât vânzându-și marfa dar, către înnoptat, fu martorul unei scene nebănuite.

În clipa în care Isaac trecea prin fața unui magazin de pe strada Surorilor, o cucoană tânăra și frumoasă însoțită de un domn cam grăsun, care tocmai ieșeau din magazin, se ciocniră nas în nas cu el. Și unul și ceilalți dădură uluiți un pas îndărăt, apoi, repede, descumpăniți, frumoasa și cu junele ei săriră într-o trăsură care-i aștepta. Motrogan îl auzi atunci pe Isaac strigând, timid și foarte emoționat:

— Roza, eu sunt… tot „dezertor”…

Trăsura porni în goană. Isaac se lăsă să cadă la marginea drumului, unde-l apucă noaptea, cu marfa-n spinare, cu fruntea sprijinită-n genunchi.

Motrogan avu bunul simț să aștepte și, când nenorocitul porni din nou, continuă să-l urmărească. N-a fost în zadar, pentru că în seara aceea i-a descoperit locuința.

Isaac mergea împleticindu-se, ca un om beat. Își făcea drum prin străzi întortochiate, pline de arabi împingându-și cărucioarele încărcate cu trestie de zahăr, curmale, nuci de cocos sau prăjituri unsuroase, încasând înjurături și îmbrânceli de la toți trecătorii care nu scăpau cu hainele neagățate de marfa lui de sârmă. El nu zicea nimic, indiferent la orice. În sfârșit, în strada Attarine, cartier arab aglomerat, dispăru sub bolta unei porți.

Dintr-o săritură, Motrogan îl ajunse și îl urmări de aproape.

Casă, o dărăpănătură împuțită și cufundată în beznă, n-avea decât un etaj, peste care se afla podul. Acolo, sub acoperiș era odaia lui Jusuf.

Lăutarul făcu calea-ntoarsă plecând în vârful picioarelor, zicându-și, în sinceritatea lui de țigan îndrăgostit la șaptezeci de ani:

— Și toate astea pentru că n-a știut să iubească la fel cu toată lumea…

În strada Khandak emoția era acum la culme. Binder s-aștepta ca Isaac să-nnebunească dintr-o clipă-n alta. Nevastă-sa, rău bolnavă, plângea zi și noapte. Dar cel mai nefericit era Sotir:

— Nu mai știu ce să le spun bătrânilor, se tânguia el. De trei luni de zile n-au mai primit nimic de la Isaac și mă tot strâng cu ușa să le „mărturisesc” că băiatul lor a murit. Cum să le spun că-i mai rău decât mort? Așa că-s obligat să nu mai trec pe la ei decât odată la două voiaje, și atunci mă asaltează cu rugăminți atât de sfâșietoare că-mi vine să-nnebunesc!

În câteva rânduri cambuzierul încercă să-l surprindă pe Isaac în exercițiul funcțiunii sale de „generos absurd”, dar urmăririle astea deveniseră imposibile din cauza negustorului ambulant care, în ultima vreme, dispărea sistematic în cele trei zile cât Dacia rămânea ancorată în portul Alexandria…

Au încercat să-l convingă pe Jusuf că trebuie să-i bage prăpăditului mințile-n cap. Habotnicul se apăra cu sarcasm:

— Să-și bage Isaac mințile-n cap! Care minți? Ale voastre. Aveți voi minte care să se țină pe picioarele ei măcar atâta timp cât să se mistuie cotletele de porc? Voi nu știți, pe lumea asta, nici să fiți destul de nenorociți ca să vă fie-ngăduit să sperați la viața eternă, nici destul de fericiți ca să nu vă mai gândiți la ea, pentru că, flămânzi sau sătui, tot vă roade îndoiala. Și voi sunteți ăia care-ați vrea să-l faceți pe Isaac „să-și bage mințile-n cap”? Ha-ha…

Când băgară de seamă că și Jusuf devenise pentru Isaac un necunoscut, îl întrebară dacă „se certaseră”. Negustorul răspunse:

— Nu, dar nu mai are nevoie de mine. Își urmează drumul pe picioarele lui.

Vai, pesemne că drumul ăsta era destul de lung, pentru că picioarele începură să nu-l mai țină pe sărmanul însetat de viață eternă.

Aparițiile lui Isaac la cârciumă Dorobanțul Român nu mai aveau acum decât un singur scop: să doarmă. Nici rachiu, nici vorbărie, nici explicații… Venea, sleit de puteri, cu buzele arse, cu ochii pe jumătate închiși, alegând totdeauna ceasurile când prăvălia era goală sau aproape goală, se ducea drept în fund, în colțul mascat de bufet. Acolo, pe un scaun, cu brațele încrucișate pe masa de marmură, își lăsa ușor fruntea să cadă pe brațe și nu mai mișca un ceas, două, câteodată trei sau chiar mai mult.

Nimeni nu mai îndrăznea să-l irite sau să-nceapă vorba cu el. Ajunseseră unii să meargă cu respectul până acolo, încât să vorbească încet ca să nu-l trezească.

La deșteptare, își înălța capul la fel de încet cum și-l lăsase. Își îndrepta și pieptul și corpul, se ridică în picioare, aproape cu grație. Picioarele își reluau cursa. Isaac plecă precum venise.

Unde se ducea? Peste tot. Aceleași străzi, aceleași mahalale, aceeași clientelă, dar marfa se-mpuțina din zi în zi, și în cantitate și în varietate, odată cu puterile vânzătorului ambulant. Isaac împletea din ce în ce mai puțin.

În aceeași măsură scădeau și darurile lui către lumea asta care nu-l mai interesa. Motrogan, care-l urmărea destul de des, constată cum se reduceau darurile lui persistente, de la o liră la un taler, apoi la un shilling și-n cele din urmă la un piastru. Necunoscuții pe care-i alegea capriciul minții lui Isaac să primească banul nu erau totdeauna din categoria celor care se grăbeau să-l accepte și s-o șteargă. Câteodată, omul oprit de fraza stereotipă a lui Isaac: „Poftim, asta-i pentru dumneata”, se supăra:

— Drept cine mă iei? Nu-s cerșetor!

Isaac – care arăta el însuși ca un cerșetor, din cap până-n picioare, dar care dădea în loc să ceară – nu se supăra. Jenat o clipă, cu ochii la banul dintre degetele lui jegoase, bolborosea câteva cuvinte neînțelese și se depărta.

Către sfârșitul acestei ultime faze de melancolie distructivă, nu mai căra drept marfă decât două-trei obiecte fără însemnătate: un grătar, o capcană, o perie de curățat sticle, pe care mâinile lui încremenite le ofereau zadarnic unor clienți imaginari.

Și se scurseră așa trei ani de viața nimicitoare. Apoi…

Într-o zi, Isaac intră ca de obicei la Binder și își culcă fruntea pe marmură.

Era o după-amiaza de iunie caniculară. Pe stradă pustie, praful îți ardea ochii și gâtlejul. Singur în prăvălie, Binder citea un ziar și, prea obișnuit cu aparițiile și disparițiile nefericitului Isaac, nu-i dădu atenție când îl văzu trecând spre colțul în care se odihnea.

Birtașul îl aștepta cu nerăbdare pe Sotir, știind că Dacia sosise în dimineața aceea. Cambuzierul apăru, aproape vesel, și cum intră, spuse:

— Am o veste bună, dragul meu Hermann. O să-l repatriem pe Isaac!

— Cum asta?

— Foarte bine. Am intervenit pe lângă comandantul meu în favoarea nefericitului nostru. Comandantul, la rândul lui, a cerut și a obținut de la ministrul de război, cu care-i prieten, o clemență tacită, ca să i se poată acorda bietului dezertor o amnistie oficioasă. Și iată: am venit să-l iau.

Binder, nebun de bucurie, sări de gâtul lui Sotir, îl strânse la piept mai să-l sufoce și îl sărută pe amândoi obrajii.

În clipa asta apăru Jusuf în pragul prăvăliei și, văzându-i pe cei doi prieteni îmbrățișându-se, îi privi placid.

— Gata, Azoi! Îl repatriem pe Isaac! Îi strigă Binder.

— Azoi? Îl repatriați? Ar trebui să vrea și el.

— O să vrea, poți să fii sigur, zise cârciumarul turnând de băut. O să-i spunem îndată ce s-o trezi.

Binder ciocni cu Sotir.

Jusuf se strecură îndărătul bufetului unde dormea Isaac, se așeză la masa lui și îl privi îndelung cu gura lățită de un zâmbet. Apoi luă capul adormitului și îl ridică puțin. Pe locul unde gura lui Isaac atinsese marmura apăru o mică pată roșie. Pleoape închise, față palidă, buze însângerate…

Jusuf își întinse gâtul către capul pe care-l ținea între mâini și murmură blând:

— Vor să te repatrieze, Isaac. Ai să-ți vezi în curând pe bătrânii tăi părinți…

Deodată, lăsând capul să cadă inert pe marmură, scoase un strigăt sfâșietor:

— A murit Isaac! Iată-l acum în adevărata lui patrie, în lumea vieții veșnice!

Consternați, Binder și Sotir alergară și, toți trei, speriați, distruși, duseră cadavrul într-o cameră alăturată, în timp ce bătrânul Jusuf mormăia fără încetare versetele de circumstanță: „Iehova e singurul Dumnezeu adevărat. Iehova e singurul Dumnezeu adevărat. Slăvit fie judecătorul cel drept…”

SCHIMKE PERLMUTTER.

I.

Dintre toți copiii Perlmutter, Simon a fost cel pe care obrăznicia brutală a huliganilor l-a lovit mai rău, pentru că, fiind student evreu, a trebuit să treacă prin furcile caudine ale învățământului oficial corupt de politică și viciat de antisemitism.

Ura nedreaptă împotriva evreilor acumula în el o revoltă cu atât mai mare, cu cât el se simțea sincer un patriot român… Neștiind aproape nimic din religia neamului său, în afară de câteva amintiri din copilărie, elev strălucit al unui liceu creștin din București, el nu se mărturisea ovrei. Pe bună dreptate, pentru că, dacă virtual purta amprenta, în realitate era un adevărat „copil al țării”. Pentru el cuvântul „ovrei” era un arhaism emoționant, dar nimic mai mult.

Și, în indignarea lui, spunea adesea alor săi:

— Îmi sparg capul să pot pricepe ura colegilor și a profesorilor: prin ce sunt eu ovrei, în sensul străin dușman României? Mă simt cetățean născut pe pământul românesc și-s în stare să iubesc tot ce un străin detestă, să-i doresc patriei mele toate binecuvântările pe care o națiune cinstită și le dorește cu ardoare. Atunci? Care-i crima mea? Să fie oare inutilitatea de care-am fost debarasat la naștere ceea ce-i face-n halul ăsta de furioși? Dacă-i așa, n-am ce le face.

Și, generozitatea lui – această costisitoare bucurie a sufletului nostru – precum și nobilă lui revoltă au fost ceea ce l-au obligat pe Simon să-și părăsească într-o bună zi familia și studiile, să plece din București, să fugă din patrie și să se ducă-n lume…

Stupidă aberație a unui naționalism prost înțeles. Poți fi oare atât de rău patriot încât să îndepărtezi de pe pământul natal oameni care nu cer altceva decât îngăduința de a-și iubi patria?

Shimke își începuse studiile la Iași, capitala Moldovei, unde un văr de-al maică-sii, negustor, fără copii, îl chemase ca să mai ușureze povara de pe umerii lui Avrum, doborât deodată de o răsturnare a norocului.

Tânărul bucureștean era de o forță puțin obișnuită, avea o agilitate de panteră, și un curaj despre care se spune că nu-i de găsit printre ovrei. Cu toate astea – particularitate de remarcat la toți cei cu-adevărat puternici –

Shimke nu era niciodată arogant și nu făcea uz de forța sa decât în fața unei necesități absolute. Nici prea înalt, nici cu înfățișare prea atletică – faptul a înșelat adesea pe mulți „voinici” de profesie, mardeiași din plictiseală. Simpatic, fără altă frumusețe decât corpul suplu și vânjos în același timp. Fălci puternice. Ochi cu privire sinceră și cinstită, dar nu fără oarecari scăpărări de ură gata să izbucnească la cea mai mică provocare. Bun, inteligent, sârguincios, a fost repede iubit de toate elementele sănătoase din Iași, orașul cel mai studios din România, dar și unul dintre cele mai contaminate de antisemitism, datorită activității nefaste a unui șef de huligani, Buza, profesor universitar, cap sec, suflet sterp, om nul ca o bășică de săpun. Shimke, tocmai din cauza inteligenței sale, a avut nenorocul de a fi considerat de reptilă asta ca un „jidan periculos”. Din acel moment, persecuțiile cu care ciracii lui Buza l-au copleșit pe studiosul băiat i-au făcut viața grea, atât de grea încât într-o bună zi a izbucnit o bătaie și Shimke a trebuit să se apere.

N-a făcut-o cu prea multă ardoare, dar leul poate ucide un lup numai cu coada, așa că, Shimke a putut desfunda câteva burți numai cu piciorul, cu mâinile-n buzunar și surâsul pe buze.

Rezultatul? A fost eliminat din universitate, ceea ce i-a obligat să plece din Iași și, renunțând la ospitalitatea unchiului său, să se ducă să se înscrie la universitatea din București, orașul său natal. Familia lui nu mai era acolo, se mutase de mult la Constanța. Esther „locuia în străinătate”, nu prea se știa cam pe unde. Numai Haim, devenit Constantin, mai rămăsese, făcând reportaje pentru un ziar de mare tiraj din capitală. Dar Shimke, scârbit de lașitatea abilă a fratelui său mai mare care, pentru motive „peremptorii”, nu îndrăznea să se „compromită” cu boxerul pe stradă, îl trimise la plimbare, pentru ca mai apoi să înceteze definitiv de a-l mai vedea. Așa că, silit să ducă viața de student care doarme într-o magherniță, mănâncă la un birt ordinar și-și face rost de-un ban dând lecții sau traducând opere faimoase pe sume derizorii, Shimke lupta aprig cu mizeria, vrând să învingă cu orice preț. Dar, și aici ca și la Iași, caracatița antisemită i-a încătușat mâinile și picioarele. Asistă la cele mai strigătoare nedreptăți, insulte și agresiuni cărora le cădeau victimă zilnic studenții evrei, își încleșta fălcile, își vâra pumnii în fundul buzunarelor, făcea pe surdul când vreun coleg huligan îi striga insulte în ureche.

Nimic de făcut. Nu se poate ține piept mârșăviei generale și nu poți să-ți eviți destinul când el vrea să facă din tine un tălmaci, nu un medic, cum

ți-ar place ție.

Într-o zi, Shimke îl auzi chiar pe profesor apostrofând, de la înălțimea catedrei sale, o studentă evreică fără apărare, strigându-i:

— Ieși afară, jidoafcă socialistă!

Se pierdu cu firea, puse mâna pe o călimară și-o aruncă în capul huliganului. Mai bine de jumătate de clasă îi sări în cap. Pe toți care i-au venit la îndemână, Shimke i-a caftit scăpând fără o zgârietură măcar.

Dar chiar și această forță fizică, care-i de-o indiscutabilă utilitate pentru cel ce-și poate apăra demnitatea prin acționarea bicepșilor, devine pentru un evreu un izvor de calamități fără număr. Unui ovrei îi este interzis să aibă mușchi…

A doua zi, se decretă eliminarea din această a doua universitate a studentului Simon Perlmutter. Nu mai avea, deci, nicăieri acces în România. Cariera lui era zdrobită. Și, cum serviciul militar îl pândea cu cei trei ani de cazarmă și alt șir de umilințe, sufletul lui ultragiat fu cuprins de-o groaznică dezorientare. Nemaiștiind ce se va alege de el, era obsedat de o poftă nebună de a se arunca orbește în oceanul imens al lumii ca să dispară undeva, să abdice pentru totdeauna la numele lui, la viitor, la rostul lui pe pământ…

În treaba asta, destinul îl ajută de minune.

Care-o fi forța aia misterioasă, forță centrifugă, ce azvârle atât de impetuos pe orice tânăr ovrei dezrădăcinat peste oceane și continente?

Pândindu-și necontenit straniul său destin, pe care acasă nu izbutea să-l descifreze, tânărul evreu era atras de mirajul necunoscutului, se scutură fără nici o milă pentru străbunii săi de un trecut copleșitor, jertfi afecțiunea alor săi și se dărui cu totul elanurilor generoase ale tinereții, spre lumea largă, cu orizonturi nesfârșite, ca să-și astâmpere imensa poftă de viață intensă, de viață sinceră, generoasă…

Dar vai, repede își dădu seama – și cât de dureroasă era consternarea lui – că lumea largă n-avea nevoie de el. Era un nechemat, un intrus, suspectat peste tot. Cele mai nobile, cele mai sincere aspirații ale lui erau batjocorite. I se refuză dreptul de a fi nobil, generos, omenos.

Pe de altă parte, nu putea părăsi nepedepsit căminul său cu tradițiile lui solide și seculare. Deveni un „străin” chiar în casa strâmtă a lui Israel, ca și în lumea largă… Și tânărul evreu rămâne suspendat între Israel și lume, într-o chinuitoare perplexitate, rătăcind dintr-o țară într-alta, urmărindu-și sufletul său insesizabil…

Și așa, risipiți pe sfântul pământ al Domnului pe care oamenii, stăpânii lui, îl făcuseră insuportabil, tinerii ovrei își purtau prin lume, în cruciș și-n curmeziș, nepotolitul lor dor de-o lume mai bună. Și dorul ăsta își dădea frâu liber fie în zeflemeaua inofensivă a estetului, fie în revolta militantului. Alții, ca să răzbune jignirea suferită, se aruncară cu o ambiție nestăvilită, întru cucerirea de bunuri materiale cu ajutorul banului, fără să se mai sinchisească de mizeria din sufletele lor, pentru că nimeni nu se lăsa mai puțin tras pe sfoară de aparențe decât evreul.

Shimke nu era nici estet, nici revoltat și încă mai puțin un ambițios. După toate necazurile lui cu antisemiții, „se săturase”! Era epoca în care peste România aluneca un amplu val de „spiritism”. Shimke se mai aiurea puțin făcând mesele să miște, pentru că ceva mai bun de făcut tot n-avea…

Și iată că într-o după-masă posacă de aprilie, pe când își plimba plictiseala pe cheiul Dâmboviței, un domn cu, înfățișare de nordic se apropie de el și, fără multe fasoane, îl întrebă în idiș:

— Ești evreu?

— Eh, da, răspunse Shimke. Și dumneata la fel, pare-mi-se.

— Exact. Ovrei din Rusia. Și de profesie prestidigitator, după cum cere moda.

— Ah, da! Te recunosc. N-ai făcut dumneata o ședință de spiritism serile trecute în sala Eforiei?

— Ai fost și dumneata?

— Firește. Mă interesează foarte mult tot ce are legătură cu fenomene supranaturale.

— Din ce în ce mai bine! Ar trebui să ne-nțelegem, amice! Minunățiile pe care m-ai văzut făcându-le nu-s datorite cine știe cărei magii divine și n-au nimic a face cu „științele oculte”, așa cum poate crezi dumneata, ci sunt, pur și simplu, iscusință, ajutată de o mașinărie complicată.

— Va să zică, ești un șarlatan?

— Nu. Sunt, în felul meu, un idealist, căruia nu-i place să trăiască numai cu cartofi copți și refuză să fie victima huliganilor din patria lui. Cred nestrămutat că mijlocul cel mai bun de a-l sluji pe Dumnezeu e să te bucuri de viață din plin fără să faci rău nimănui. Ha capito?

— Capito… capito… făcu Shimke plecând capul. Și cred că filosofia dumitale e bună dar, mă rog, unde vrei s-ajungi?

— Uite la ce. Dar mai întâi să ne prezentăm: Leib Fischer fost student, împiedicat de a deveni om util societății, deci, „șarlatan” fără voie.

Shimke tresări ca biciuit la această coincidență de soartă, strânse mâna prestidigitatorului de-l făcu aproape să urle, și spuse:

— Simon Perlmutter, student în medicină, împiedicat ca și dumneata, de a ajunge medic și care va fi, poate, în curând, un „șarlatan fără voie”, tot ca și dumneata.

La vorbele astea, Fischer fu cel care tresări, cu tot sângele lui rece. Și cei doi studenți ratați se îmbrățișară ca doi frați dușmăniți de-aceeași soartă.

— Cred că ești omul pe care-l caut, exclamă Fischer. Am nevoie de un tovarăș inteligent, descurcăreț și voinic, ca să mă ajute în treburile mele. Dacă vrei să fii omul ăsta, începând de astă-seară vei trăi în hoteluri de lux și vei călători prin cele mai frumoase orașe ale lumii!

— Aș face orișice, numai să pot ieși din țara asta stăpânită de vandali.

— Perfect. Vino să iei masa cu mine astă-seară la Hotel Splendid.

A treia zi dimineață, cei doi amici instalați comod într-un compartiment de clasa întâia plecau pentru un ciclu de „reprezentații unice” care începea cu Sofia, trecea prin Belgrad și ajungea la Constantinopol, de unde s-au îmbarcat pentru Bombay via Port-Said.

— O să vedem țara fakirilor, spune Fischer, și o să studiem la fața locului de nu există cumva vreun mijloc de a ne îmbogăți repertoriul, de a crea numere „noi și senzaționale”.

Dar sufletul lui Shimke nu era făcut să se complacă prea multă vreme în „iluzionism”, fie el chiar eroic și perfect justificat de o ordine socială absurdă. De-abia descins pe pământul celei mai colosale exploatări britanice, Shimke își simți inima palpitând la suferințele nobilului popor hindus îngenunchiat. Ochii lui întâlneau peste tot efectele mârșavului comercialism, sugrumător al libertății. Peste tot vedea forța zdrobind dreptul. Și, după șase luni de peregrinări prin India, într-o bună zi îl lăsă baltă pe Fischer.

În India, Shimke rămase doi ani de zile, învăță câteva limbi, observă viața hindușilor aduși la sapă de lemn, la discreția celui mai nesățios dintre cuceritori, umblă mult, străbătând țara. Apoi, într-o zi, constatând că nu mai are altă avere decât vreo două mii de rupii, se urcă pe un pachebot și debarcă la Anvers. Voia să-și reia studiile de medicină în vreo universitate belgiană. Voia, chit că ar fi trebuit să lucreze ca hamal și să mănânce pâine goală!

Voia…

Blestemată soartă, de care nu poți scăpa. Cum îți bați tu joc de voința noastră șovăitoare, de proiectele noastre hibride, de viitorul nostru insondabil…

Chiar în seara în care, la Anvers, Shimke se decisese s-o șteargă la Bruxelles și își luă ultima cină în marele port belgian, o femeie veni să se așeze la masa lui. Era tânăra, frumoasă, zglobie, vorbăreață și părea cinstită. Era Helene Gouldi, o italiancă din România. Luară masa împreună și deveniră îndată familiari. Shimke se gândea la trenul lui:

— Eh, am să plec mâine…

Drace, cine n-ar face la fel, când chestia-i atât de amuzantă! Mai ales că nu-i vorba decât de-o întârziere de douăzeci și patru de ore.

Dar, ia te uită: Helene e o zăpăcită și se-ndrăgostește pe loc de Shimke; nici nu veni miezul nopții și bietul băiat își dădu seama, se convinse într-o cameră de hotel în care stătură împreună până a doua zi la prânz și răspunse la amorul italiencei cu prima lui dragoste nebună. Cu toate astea, se gândea și la medicină lui și își întrebă iubita:

— Tu ce-nvârtești pe-aici?

— Nimic. Sunt în trecere.

— Dar din ce trăiești?

— Dintr-o mică rentă, care-mi vine din România.

— Și n-ai putea să-ți mănânci renta asta mică în altă parte decât la Anvers?

— Ba da. De ce?

— Pentru că eu trebuie să plec imediat la Bruxelles. Sunt student în medicină.

— Ah, ești student?

— Te miră?

— Deloc, dar…

De ce n-ar mai avea răbdare „o săptămână”, pentru că mititica își aștepta „banii ei” și pe urmă or merge să „facă amor” la Bruxelles.

Foarte bine. Shimke avu răbdare o săptămână care ținu douăzeci și trei de zile, dar care i se păru cât un ceas, pentru că totdeauna-i prea scurtă viața ce-ți curge-n vine cu focul ăsta încă necunoscut. Așteptă fără să-i pese și cheltui fără să socotească:

— Ei, drăcie, își spuse el într-o dimineață. Nu mai am decât cinci sute de franci.

În seara aceleiași zile, întorcându-se la hotel după o scurtă despărțire de prietena sa, Shimke găsi pe masă un plic cu o mie de franci și o scrisoare scurtă, stropită cu lacrimi: „Scumpule! Îți restitui ce ai cheltuit cu mine, pentru mine, și te părăsesc pentru că te iubesc cu-adevărat și nu sunt demnă de tine. Când vei citi gândurile astea voi fi în largul mării, în drum spre Alexandria Egiptului, unde-mi am locuința. Încearcă să uiți pasiunea ta de-o clipă și urmează-ți destinul. N-am să te uit niciodată. Helene.”

— Ce destin să-mi urmez? Se întrebă Shimke, perplex. Dracu' s-o ia de medicină, în asemenea condiții. Mai bine să fii un vagabond care se bucură din plin de lumina soarelui, decât un doctor ursuz care îmbolnăvește lumea!

Și trei zile mai târziu, întindea pânzele pe urmele „pasiunii sale de-o clipă”, care avea să facă din el un interpret fără viitor în slujba unei lumi fără inimă.

II.

De ce-o fi scris că sentimentul cel mai voluptuos al vieții trebuie să ne dea ca escortă cele mai usturătoare dureri? Iubirea trupească n-ar fi fost oare la fel de puternică, la fel de frumoasă și fără de suferința pe care o aducea?

— Mizerie… Mizerie… gemea Shimke în fiecare seară, aruncându-se istovit pe pat, după o zi de căutări obositoare prin toate casele mari și mijlocii ale Alexandriei.

Și, necontenit, medita:

— Trebuie s-o smulg din viciu, trebuie; chiar dac-ar fi să sparg piatră ca să-i pot da cele necesare. E-atât de frumoasă! Atât de iubitoare! Atât de cinstită, în fond… Și silită, probabil, să se vândă tuturor brutelor…

În fine, după o săptămână, o descoperi pe „Helene a lui” într-un bar „englezesc”. Bea whisky și trăncănea într-una înconjurată de soldați din armata britanică de ocupație și de civili de toate soiurile. Un frumos cavaler de industrie tocmai se pleca să o sărute pe gât. Helene se feri și-i azvârli-n obraz whisky-ul din pahar, dar Shimke făcu mai mult: îi învineți „gentelmanului” un ochi, repezindu-l din aceeași lovitură într-un pașnic consumator de la o masă vecină.

Palidă, tremurând toată, dar fericită totuși, Helene își urmă iubitul și fugiră cu o trăsură, înainte ca mardeiașul-încasator să fi avut timp să se-adune de pe jos. Era unul dintre tipii care pretind că nici o femeie nu le poate rezista. De data asta, rezistența fusese atât de vârtoasă, că n-a mai rămas nimeni de partea lui. Și, dintr-o lovitură, Shimke deveni și simpatic, și temut în același timp.

Trăsura îi lăsă pe cei doi îndrăgostiți la ușa unui imobil în care Helene ocupa un apartament destul de elegant, cămin al uneia dintre preotesele bucuriei discret recompensate. Shimke constată ușor că toată casa nu era ocupată decât de Helene Gouldi. Și întristarea lui fu atât de profundă, încât îl părăsi orice speranță de a învinge viciul. Înțelese că Helene își „făcuse” viața și că dragostea ei pentru el n-o să meargă niciodată până la sacrificarea acelei lenevii care aproape totdeauna constituie baza oricărei prostituții devenită profesie.

Dar această convingere nu-i tempera prea mult pasiunea pentru ea, mai ales că nefericita îi arăta o tandrețe care se vedea că-i sinceră, și merse până

la a-i oferi să-l ajute să-și termine studiile.

Ieșind de la ea, Shimke își zicea:

— Sunt totuși și oameni pentru care banul are miros. Mai bine mă fac călău decât pește…

Trist, zdrobit, rumegând idei care de care mai negre, umbla la întâmplare, cu capul plecat, cu mâinile în buzunarul pantalonilor, după obiceiul lui, și, din când în când, număra mașinal, în fundul buzunarului din dreapta, cele zece lire sterline care-i mai rămăseseră „de trăit și de murit” cu ele. Deodată, ridicând capul, privirea îi căzu pe firma lui Binder:

— Ia te uită! Exclamă el. La Dorobanțul Român! Nu-i rău deloc! Numai un ovrei naiv sau prost de-a binelea e-n stare de-o glumă ca asta, pentru că pe ce alți dorobanți români decât ăi fugiți de dorobănție i-ar putea atrage în taverna lui cu firma asta?

Era în august, pe la trei după-masă, ora când căldura îmbie pe consumatori la siestă. În cârciumă nu se aflau decât Binder și Motrogan, amândoi fără haină, răcorindu-se.

Shimke intră, salută, și spuse pe românește:

— Iertați-mă, domnilor, mă înșel eu, sau România e pe cale de a împărți protectoratul Egiptului cu Marea Britanie?

Cârciumarul și lăutarul izbucniră în râs:

— România n-are nici măcar un consul în Egipt, răspunse Binder, dar înțeleg mirarea dumitale. Numai că firma mea nu are un scop comercial. Am făcut-o de plăcerea mea: îmi amintește de vremurile în care credeam că un ovrei, ducându-se să-și facă datoria față de armată, contribuie la ameliorarea sorții rasei lui pe pământul românesc.

— Va să zică nu mai crezi…?

— Nu, firește că nu. De asta am pus firma; ea trebuie să trezească remușcări românilor, vreau să spun, celor care se poartă prost.

Shimke își dădu seama că ovreiul ăsta nu era prost, ci doar naiv, ca să creadă că un huligan poate fi încercat de remușcări, și avu un sentiment de stimă pentru el.

La rândul lui, Binder – după plecarea lui Motrogan – năpădi, cu entuziasmul lui obișnuit, pe simpaticul compatriot, îl copleși cu întrebări și-l obligă să-și descarce tolba cu noutăți. Față de accentul de sinceritate al acestui om de inimă, Shimke vorbi cu atât mai ușor cu cât era într-o stare de demoralizare abrutizantă. Îi povesti cârciumarului peripețiile vieții sale

ratate, luptele, speranțele, înfrângerile și sfârși prin a-i mărturisi iubirea lui nefericită pentru Helene:

— Și iată cum am ajuns la Alexandria, încheie el. Nu-mi mai rămâne decât să mă plec în fața sorții mele necruțătoare și să-mi caut un mijloc de a-mi câștiga cinstit o pâine. De altfel, mijlocul ăsta l-am găsit și îmi convine, pentru că-mi permite să fiu liber, dar… Și aici mă urmărește soarta ingrată. Nu pot face cum aș vrea…

Shimke tăcu, îndurerat și amărât. Privirea lui rătăcea, de-a lungul străzii. Binder care sorbea lacom cuvintele bietului băiat, îl îndemna să continue:

— Păi, vorbește. Spune-mi tot, ca unui frate bun…

Mișcat și simțind căldura sprijinului, Shimke vorbi mai departe:

— Am văzut că aici meseria de interpret este foarte bănoasă și că-ți dă destulă independență. Așa că m-am oprit la ea. Câteva limbi mai îndrug eu, tot atât sau poate chiar mai bine decât cei mai buni dintre tergimanii din Alexandria, dar nu știu limba arabă și nici topografia locurilor. Mi-ar trebui câteva luni să trăiesc ca un rentier, să cutreier țara, Cairo, Luxor, să văd Asuanul, să cunosc tot ce poate interesa un turist și să-l servesc cu competență. Un interpret care să fie și un ghid bun, dacă vrea să fie respectat de un turist rutinat, trebuie să informeze mai bine decât un Baedecker. Și la asta n-ajungi numai îngânând în urechea clientului: „Asta-i o piramidă, ăla de colo e Sfinxul, acuma o să coborâm într-o catacombă…”

Shimke se ridică să plece și spuse, cu hotărâre:

— Numai ideea c-aș putea fi luat drept un papagal de-ăștia îmi face atâta silă, încât aș prefera să spăl vase într-un restaurant.

— Stai puțin, zise Binder.

Dispăru într-o clipă și se întoarse cu un fișic, pe care i-l puse lui Shimke în palmă:

— Ai aici cincizeci de lire sterline. Descurcă-te cum te-ai pricepe. Și dacă cumva ți se-ntâmplă, când ești departe, să ai nevoie de bani, telegrafiază-mi fără șovăire.

Șase luni mai târziu, cine credeți că trecea pe strada Khandak în fruntea legiunilor de turiști, plimbându-i prin tot orașul și, uneori, dispărând cu ei săptămâni întregi ca să-i conducă până-n inima Egiptului-de-Sus, dacă nu Shimke „interpretul”, „singurul ghid care are-n buzunar Egiptul și toată istoria lui”!

Și cine – din pragul prăvăliei, cu un aer de îndreptățită mândrie și de bunătate omenească – cine altul răspundea salutului cordial al lui Shimke dacă nu Binder, Binder cel cumsecade, Binder cel omenos?

Sunt, astea, fapte care onorează numele de om.

Sunt și altele.

La Alexandria interpreții culeg turistul la sosirea pacheboturilor. Ei urcă primii, se-mprăștie pe tot vasul și, după noroc sau după obrăznicie, umflă orice călător care se lasă umflat, dar de preferință pe „barosani”. E unicul moment în care acești tipi cu înfățișare flegmatică devin iuți ca veverițele, febrili ca maimuțele enervate. E vorba de „aranjat ziua”. Și fiecare, până și cel mai modest, visează să pice pe „grupul cu franci”, care să-i ceară să-i ducă „la Cairo, sau chiar mai departe, undeva…” unde nici el n-a pus vreodată piciorul.

Dar, firește, visele rămân vise și în lipsa „grupului” visat te mulțumești să „pici pe-o liră sterlină”, „pe trei taleri”, sau, în caz de ghinion, ești destul de mulțumit să dai peste un călător care-ți dă doi shillingi ca să-i arăți unde staționează expresul de Cairo, care-i la nasul lui. Apoi, acest tergiman cumsecade cu uniformă ponosită, gata de râs, se-ndreaptă spre bodega preferată unde fumează și bate cărțile până seara.

„Asta-i o piramidă…”

Nu ăsta era genul în care lucra Shimke; el știa că turistul consideră breasla lui ca pe o pleavă, o „adunătură de șnapani care se năpustește pe bietul călător, îl jecmănește, și nu-i e bună de nimic”. Așa că, la acostare, turistul e hotărât mai mult decât oricând să se apere și să respingă oferta chiar și a celui mai fermecător dintre interpreți.

Serios, stăpân pe sine și tare pe știința și pe cinstea lui, Shimke se ducea la sosirea pacheboturilor numai ca să-și facă datoria. Nu alerga, nu cădea pe capul nimănui. Se strecura, corect și tăcut, în mulțimea călătorilor. Dacă „pică ceva la moment…”, cu-atât mai bine, dacă nu…

Dacă nu, ducându-se în localurile cele mai elegante ale orașului și ghicindu-și dintr-o privire clientul, lua loc aproape de ei, însăila o conversație care n-avea nici în clin nici în mânecă cu ce urmărea și, aproape totdeauna, dădea peste turistul care se declara „fericit să întâlnească un ghid cinstit, capabil și conștiincios”.

Așa au mers lucrurile până în ziua în care reputația lui de „ghid incomparabil” l-a pus la adăpost de orice griji materiale și l-a scutit de

folosirea trucurilor. După un an de de zile toate marile hoteluri din Alexandria și chiar din Cairo se băteau pentru el.

Ăsta era Shimke al „barosanilor”. Dar era și un Shimke al „mitocanilor”, cel mai uluitor, unic, nemaipomenit. Iar despre acest Shimke al „mitocanilor”, cel care l-a cunoscut va vorbi că românul pios: „Lăudat fie numele lui în vecii vecilor!”

Cu toate astea, nu făcea nimic extraordinar. Nimic. Se gândea, „se gândea și”, la cei pe care vapoarele-i transportă în pântecele lor, în magazii, la cei care nu sosesc prevăzuți cu un carnet de cecuri și un tichet Cook, care nu totdeauna au un pașaport de prezentat la coborâre și nici vreun motiv să se teamă de un interpret.

Pentru aceștia Shimke avea ochi, avea experiență psihologică, avea zel. Îl observă pe furiș pe amărâtul care se depărta de turmă, care se ascundea ca struțul și aștepta, ca să coboare, plecarea autorităților autohtone de la capul scării. Odată convingerea sa făcută – „ăsta-i de-ai noștri” – Shimke se ducea la el de-a dreptul și, ca și cum l-ar fi cunoscut de când se născuse, îi spunea, în limba lui maternă:

— De unde vii?

Amărâtul, speriat, făcea niște ochi cât ceapă, neștiind cu cine are de-a face.

— Nu-ți fie frică. Nu-s polițist. Ești dezertor, sau numai vagabond?

Omul îi răspundea, timid, ce era și de unde venea, mărturisea că n-are „hârtii”.

— Și nu ți-a dat prin cap să-ți faci rost de-o șapcă de marinar, s-o tragi pe sprânceană și să treci țanțoș pe sub nasul polițiștilor? Hai… Vino cu mine. Și, mai ales, fii calm.

Ajungând în fața autorităților, Shimke scotea plăcuța de alamă cu numărul lui, o arăta și trecea cu „golanul” lui zicând cu dispreț:

— E cu mine…

— Bine, hauaga Simeon, răspundeau cerberii.

Era „bine” într-adevăr. Și lăudați fie și acei „ceauși” egipteni cumsecade, pentru că, dacă închideau ochii la infracțiunea comisă de generosul interpret, bănuiau că n-o să iasă nici un rău pentru securitatea țării lor, dar știind foarte bine că acea securitate trecea prin cele mai mari primejdii de pe urma domnilor cu monoclu ce călătoreau cu pașaport diplomatic.

Da, să permiți unui vagabond de treabă, ba chiar unui dezertor, să trăiască liber pe-acel pământ ospitalier care era Egiptul înaintea Marelui Război, Shimke scoțându-l de pe vapor și „ceaușii” făcându-se că nu văd, săvârșeau o binefacere, dar asta nu era de-ajuns, pentru că se putea face mai mult. Și Romain Rolland a spus că „nu-i decât un singur eroism pe lume: acela de a face tot ce poți!”.

Shimke nu știa despre această vorbă a autorului lui Jean Cristophe, dar era omenos din fire și erou pân' la capăt.

Și așa – tot mergând cu omul lui care-și ducea la subsuoară o bocceluță cu două perechi de ciorapi, două batiste, o cămașă jumate și tot atâtea izmene – îl descosea amical despre viața lui și cam ce socotea, acest paria, să facă și, în fine, fel de fel de întrebări pe care rareori oamenii le pun unor paria. În timpul ăsta, se îndrepta cu el spre strada Khandak, intra la Binder, comanda „două porții prima” și-i spunea cârciumarului care se apropia, curios să vadă ce mai „culesese” ghidul incomparabil:

— Uite, Hermann. Ți-am mai adus unu'…

— Nu-i aduci decât de-al de ăștia, striga Motrogan râzând.

Așa era, și Binder nu-i respingea.

Încercau să-i facă noului debarcat un rost și, în așteptare, îi dădeau pe datorie, îi căutau un adăpost.

Omul mânca, asculta cele ce se vorbeau – el era tema – și începea să creadă în Dumnezeu.

Câteodată asista și Jusuf la sfaturile astea, și se întâmplă ca într-o zi, când nu găseau adăpost unui refugiat greco-român din Tulcea, Azoi să se ofere imediat să-l găzduiască.

— Să vină la mine. Loc este.

Exasperat, Binder strigă:

— Ei drăcia dracului! Nu mai pricep nimic, bunul meu Azoi! Omul ăsta-i un „goi”, și tu ești un „id”, un ovrei credincios; cum vrei să-mpaci tu lucrurile și să culci un „goi” sub acoperișul tău?

Jusuf, întinzând arătătorul și clipind din singurul ochi, zise:

— Păi, Hermann, ți-am spus de-atâtea ori: un bun ovrei nu-i niciodată un om rău.

Și „goi”-ul se duse să se culce sub acoperișul ovreiului ăstuia, rostind: „Slăviți fie ei, în vecii vecilor!”

III.

Apariția neașteptată a lui Isaac la Alexandria îl mișcă pe Shimke, care-și cunoștea prea puțin fratele cel mic pe care nu-l mai văzuse de vreo șase ani de zile. Între timp Isaac devenise bărbat. Cu o curiozitate afectuoasă, el „făcu cunoștință” cu frățiorul lui, atât de plăpând pe lângă el. Și după ce-l cercetă atent, în felul lui, de interpret, ce mândru era că descoperise în Isaac o ființă ponderată și corectă, semănând atât de puțin cu el și cu toate astea de același sânge. Era nebun de fericire. Părăsită în ani și ani de vagabondaj, familia lui îi era din nou aproape. Se miră că putuse să-i uite în așa hal încât nici măcar să nu le scrie.

Cei doi frați se hotărâră chiar să-și aducă părinții alături de ei, la Alexandria, îndată ce Isaac se va însura. Și, în așteptare, Shimke trimise la Constanța un mandat. Apoi se grăbi să-i facă fratelui său mai mic o situație mai bună la un pălărier cu mare faimă. Povestea asta cu logodnica pe urma căreia venise Isaac, abandonând pentru ea și patrie și familie, îl amuza teribil pe Shimke, care vedea în asta un gest cunoscut:

— Când ai să-ți ai căminul tău, Isaac, bătrânii și Hanăle or să poată trăi pe lângă noi fără nici o grijă. Și chiar și reb Zalman ar putea să vină, cu toate că omul ăsta șters are o influență proastă asupra tatei, adăugă Shimke, izbind cu pumnul în marmura mesei din restaurantul lui Binder.

Eu disprețuiesc, continuă interpretul, în focul discuției, oamenii rigizi, plicticoși ca o linie dreaptă, care nu se abat nici în stânga, nici în dreapta, fără istorii, ca o femeie cinstită, și care sunt asasinii „libertății”. Dar, în fine, să-ți trăiască, reb Zalman al tău! Înainte de toate, să fim toleranți!

Și, timp de câteva săptămâni, cei doi frați se înțeleseră de minune, uniți în același elan afectuos. Dar în curând, din pricina temperamentelor diferite, izbucniră disensiuni; încet-încet relațiile dintre ei începură să se răcească și, în câteva luni de zile, încremeniră într-o indiferență aproape totală. Pentru că Shimke, om fără nici o încredere în sine însuși, fără credință, prada unei zdruncinări invizibile, nu se atașa de nimeni prea multă vreme. Această neliniște lăuntrică împiedica orice continuitate, atât în afecțiuni cât și în acțiuni. Nu putea să se descotorosească de un sentiment insuportabil; își vedea propriul său ego ca pe un străin, așa că totul i se părea la fel de neserios. Îl considera pe fratele său ca și pe alții, ca pe un străin. Asta nu-l împiedica să-i fie devotat. Făcea binele în jurul lui fără consecvență și fără discernământ, ca să se-mbete, să-și amețească neliniștea ce mocnea în el. În fond străinul i se părea mai apropiat de el decât fratele său, pentru că pentru sine însuși rămânea un străin.

Ca de obicei, Isaac tăcea, nu spunea mare lucru. Furios pe firea de taciturn, din ce în ce mai pronunțată, mai melancolică a lui Isaac, Shimke îi spunea lui Binder:

— Nu-i nimic de făcut cu nătărăul ăsta! Totdeauna a fost un încuiat, dar de când bocește-n fundu' logodnicii ăleia, nu mai pot să-l suport.

Apoi, mai târziu, când nenorocitul stătea la Jusuf și unii prieteni îi reproșau interpretului indiferența față de fratele său, Shimke răspundea:

— Ce vreți să fac? I-a venit acum chef de „viață veșnică”. Eu n-am de unde să i-o ofer. Bani, da; dar el îi dă oamenilor de pe stradă. E nebun!

Și Shimke, prins în vârtejul vieții, cu luptele ei aprige, uită de ciracul lui Jusuf până-n ziua-n care trecu „la viața veșnică”. În ziua înmormântării veni și Shimke, tulburat, năuc. La insistența lui Jusuf spuse la cimitir kadiș, rugăciune pentru pacea sufletului răposatului, care trebuie rostită de rudă cea mai apropiată. În fața morții, Shimke redeveni evreu pentru câteva momente. Cu multă-multă umilință el recită eterna evocare a lui Israel: „Slăvit și sfințit fie numele lui Iehova în lumea pe care a făurit-o după voința Sa. Fie ca Dumnezeu să înscăuneze domnia Sa în zilele noastre și-n zilele întregului neam al lui Israel, în casa lui Israel, acum și-n vecii vecilor! Amin spuneți după mine”…

În ziua aceea Shimke împărți, în amintirea fratelui său, comunității și săracilor, o sumă frumușică de bani. Apoi puse de se ridică, pe socoteala sa, o piatră funerară cu o inscripție în ebraică și, în regulă cu îndatoririle sale, nu se mai gândi la blândul și îndărătnicul Isaac intrat discret în „viața eternă”.

Pentru că interpretul mai avea și alte treburi. În primul rând, munca lui, care-i plăcea foarte mult. Posibilitatea asta de a-și câștiga ușor și liber existența, venind în contact cu toate straturile ierarhiei sociale, de la lord până la golan, era, pentru studentul în medicină de ieri, un vast câmp de experiență care îi permitea să studieze, fără ca obiectul să-și dea seama, atât partea bună cât și partea rea a fiecărui individ. Și pentru el era la fel de interesant, fie că ducea în fața minunățiilor Egiptului un turist de elită, fie un „burghez anost”: unul îl uimea prin capacitatea sa de înțelegere, celălalt îl amuza prin prostie.

— Asta-i toată „măreția” piramidei lui Keops? Făcuse într-o zi un turist privind cu dispreț cea mai amețitoare minune datorată trudei omenești.

— Asta-i, domnule: vreo patru sute de picioare înălțime, răspundea Shimke.

— Hmm… Turnul Eiffel e mai mult decât dublu. Unde-i minunea?

— Mă-ntreb și eu, domnule. Ca și dumneavoastră, și eu prefer Turnul Eiffel.

Altădată, luând aperitivul cu un fiu al Albionului, acesta din urmă vru să facă pe grozavul arătându-i textul unui autor englez: „Noi suntem viteji pentru că mâncăm biftec și respirăm aerul libertăților noastre constituționale”.

— Da, spuse Shimke, sunteți viteji pentru că mâncați biftecul altora și asfixiați lumea cu aerul temnițelor voastre constituționale.

Mardeiaș curajos și totdeauna tare pe dreptul său, bătându-și joc de cuțite și de pistoale, disprețuia adversarul slab și păruielile „ŕ l'arabe”.

Aceeași atitudine severă, aceeași silă o avea și pentru lăudăroșenia deșartă a interpreților cu cunoștințele lor poliglote. Când era întrebat pe chestia asta, răspundea:

— Mă descurc și eu cum pot…

Dar Shimke era generos cu colegii lui. Într-o zi unul dintre ei comise indelicatețea de a-i „sufla” un călător.

Când fu demascat, deveni furios și, imprudent, zvârli conținutul unui pahar pe haina lui Shimke. Era un biet pârlit, pe care boxerul l-ar fi putut dărâma dintr-o singură lovitură, și cei ce asistau la scenă se și așteptau să-l vadă tăvălindu-se pe jos. Dar, spre marea mirare chiar a agresorului, nu se întâmplă nimic. Shimke, o clipă încremenit, își privi costumul stropit de vin, scuipă și plecă:

— Ptiu, nenorocitule!

Și cu toate astea, Shimke era totdeauna impecabil în uniformă, cu brasarda oficială pe care scria „Interpret”. Îl zeflemiseau chiar, uneori, din cauza maniei lui de a se peria într-una, de a-și tot dichisi frumoasa sa șapcă, de a-și lustrui ghetele cu o fâșie de catifea pe care o scotea din buzunar de câteva ori pe zi. Pe chestia asta Shimke era indulgent, își recunoștea slăbiciunea și tolera gluma chiar când mergea cam departe.

Alături de pasiunea pentru meseria sa, Shimke mai avea și o alta, stupidă și păguboasă, aproape generală în Egipt: juca la loterie. Mistificările astea filantropice, care fac să lucească în ochii săracului lozuri de patruzeci, cincizeci, o sută de lire sterline, sunt niște speranțe dezastruoase pentru toți cei ce câștigă cu greu piastrul, pe care și-l rup de la gură ca să-l dea pe lozuri de-astea care promit luna de pe cer. Shimke, zilnic cumpăra de doi

sau de trei taleri, adesea chiar de o liră; și pe bună dreptate, bietul Jusuf, refuzând să-i mai vândă vreunul, îl dăscălea de fiecare dată:

— De ce dai tu vrabia din mână pentru cioara din par? Ăsta-i opiul nenorociților care n-au văzut în viața lor o sută de lire grămadă, dar pe tine, care la fiecare voiaj la Assuan le câștigi dintr-o dată, nu, nu te-nțeleg!

În timpul ăsta Shimke consulta febril lista „tragerilor” și sfârșea prin a rupe tot teancul de bilete, unul după altul, apoi ridică capul, transfigurat, ca un om care se trezește dintr-un vis frumos:

— Hai, Azoi, lasă-mă-n pace cu morala ta și dă-ncoa' teancu'. Vreau să-mi aleg „numerele mele”.

— Nu! Eu unul nu-ți mai vând!

— N-ai decât. Am să cumpăr de la altul.

— Ei, poftim! Strigă Jusuf, vorbindu-i lui Binder. Se vede că-i fratele lui Isaac! Ăla bea, ăsta joacă! Dar ce crimă o fi făcut nenorocitu' de bunică-su?!

Și onestul Azoi pleca furios.

Vânzătorul de lozuri vedea just: în fond, Shimke nu făcea decât să se-amețească, s-arunce vălul uitării peste viața lui ratată. Nu putea ierta destinului său că-l înfrânsese, silindu-l să renunțe la cariera de medic, la vocația lui.

Așa că, în ciuda aparențelor, nu se lega de nimeni și de nimic; nici de Helene, pe care o proteja de departe și la care se ducea destul de rar; nici de soră-sa, Esther, pe care o vedea, câteodată la Cairo, când îi ducea clienți pentru antichitățile pe care le vindea; nici de Binder, care dorea foarte mult să facă din el un prieten intim; nici de Sotir, care la fiecare voiaj îi căra vagabonzi și care-l prețuia deosebit pentru treaba asta. Pentru el, de la moartea lui Isaac, părinții aproape că nu mai existau. Le trimitea uneori bani, fără să le scrie un cuvânt.

— La ce bun, zicea. Trăim fiecare cu nebuniile și ideile noastre.

Ale lui erau foarte bine cunoscute; păreau nobile, dar greu de înțeles rămânea felul de viață, care avea bizarerii inexplicabile.

Scandaluri răsunătoare, bătăi sângeroase trezeau câteodată în miez de noapte pe pașnicii adormiți din Alexandria și, uneori, chiar pe cei din Cairo. Shimke nu lipsea de la ele, adesea chiar el le stârnea. Poliția, care-l ținea în mare stimă, nu-l găsea niciodată vinovat, dar asta nu-nseamnă că pumnii lui Shimke nu trimeteau la spital o grămadă de „mardiți”.

— Într-o zi ai să te pomenești cu pielea găurită, îi zicea Binder.

— Ce mare pagubă? Răspundea interpretul. Până atunci, află că-ți stau la dispoziție-n ziua-n care ai să ai nevoie să-ți aperi „Dorobanțul” contra huliganilor de pe vapoarele românești. Am eu semnele mele. Fac pe grozavii, băieții, cu tricolorul lor.

Binder se revoltă:

— Cum? Să m-atace „la mine acasă”?

— Ei, dragul meu Hermann… Ești un naiv. Mai bine spune chelnerului să pună pe grătar două fleici și vreo zece mititei.

Și, zdrobind totul între fălcile lui teribile, neuitând să-nghită tot atâția ardei iuți câte îmbucături, adăugă:

— Ehei, România, România… Dragi îmi sunt pământul tău și chefurile tale… dar derbedeii tăi, să poftească…!

Profet a fost, în ziua aia, Shimke!

Erau zece luni de la moartea lui Isaac.

Băgaseră de seamă că unii mateloți, de fel din Galați, patria lui Binder, de câte ori veneau, manifestau – Dumnezeu știe de ce – sentimente antisemite și perfid agresive. Binder nu le dădea importanță, dar Shimke prinsese provocarea din zbor și își fixă în minte mutrele:

— O s-o vedem și p-asta, fraților. Aici suntem în Egipt.

De atunci, Shimke făcea astfel încât să se afle la Binder, ori de câte ori venea vaporul cu mateloții huligani.

Și iată-i că într-o bună zi apar – șase imberbi – gălăgioși și pe jumătate beți. Cu șapca pe-o ureche, cu cocarde tricolore, cu țigară-n gură. Comandară fripturi, băură, cântară prostii naționale și nu-l scăpau din ochi pe cârciumar, care-și vedea de treburi și nu-i băga în seamă.

Shimke, afară, la o masă, vedea tot, fuma și-și privea pumnii. Totul era în regulă.

Mateloții nu-l știau decât din vedere. Habar n-aveau că-i boxer, și Shimke se făcea mic, se lăsa pe genunchi, ca un leopard gata să sară. Urmărea cu coada ochiului mișcarea dinăuntru și auzea tipi șoptind între ei, văzu cum unul, mai obraznic, iese în fața restaurantului și, privind la firmă, strigă:

— Cum? La Dorobanțul Român? Cine i-a dat voie jidanului ăstuia să-și bată joc de neamul nostru?

Și, luând de jos o piatră, izbi în firmă, gest care dezlănțui instantaneu în prăvălie un vandalism îngrozitor, un bombardament cu sticle în rafturile pâine cu băuturi scumpe.

În aceeași clipă însă provocatorul de afară zăcea la pământ, lat, plin de sânge. Cei dinăuntru se aruncară grămadă pe Binder, înghesuit între bufet și tejghea și, în timp ce trei huligani îl băteau cu vine de bou, alți doi încercau să spargă sertarul cu bani fără să reușească, dar partea comică era că Binder, apărându-și fața cu brațul încerca și el să deschidă sertarul ca să scoată un prăpădit de revolver care de ani de zile zăcea acolo.

Shimke își scoase haina și se repezi în învălmășeală, în timp ce clienții și chelnerii alergau să cheme poliția.

În zece minute aceasta sosi în galop, ca să dea peste o masă umană amorfă aruncată în mijlocul drumului, scăldată în sânge. Nu murise nici unul, dar cei șase nenorociți urlau de te-nfiorau și se zvârcoleau în țărână, desfigurați, cu fălcile mutate, cu ochii, nasul, urechile numai sânge.

În picioare, în prag, Shimke, palid încă, cu pumnii și hainele roșii de sânge, semăna cu un călău care-și lichidase victimele cu cuțitul, cu satârul.

Cei trei agenți și șeful lor intrară în restaurant și priviră, muți, ravagiile celei mai autentice imbecilități naționale: aproape nimic nu mai rămăsese în picioare, devastarea era totală și cioburile de pahare, oglinzile, sticlele zăceau într-o baltă de lichid incolor acoperind toată dușumeaua.

Binder, șezând pe un scaun, își ținea în mâinile umflate și învinețite capul de bătrân, și el numai cucuie.

În mijlocul acestei tevaturi, pentru care nu există alt calificativ, apăru Jusuf, palid, tremurând tot, cu unicul lui ochi zgâit cât se poate. Binder se uită la el:

— Da, Jusuf, au avut dreptate: ovreiul nu-i nicăieri la el acasă.

— Nu-i așa, Hermann? Ți-am zis eu: tu ești un „id”, tu nu ești dorobanț.

Două luni după acest eveniment, puteai să-l vezi pe Binder citindu-și jurnalul într-o prăvălie liniștită, compusă din două odăițe și aflată tot pe strada Khandak, la o sută de metri mai sus de vechiul restaurant. Era o „dugheană” de puteai să-i atingi tavanul cu mână, cu podeaua puțin coborâtă în pământ.

Nici firmă, nici dorobanț, nici restaurant: cafea și băuturi indigene dar, admirabil mister al sufletului omenesc: fotografiile vapoarelor românești, portretele familiei regale și ziarele românești le găseai întotdeauna[†].

† Aceste fapte sunt autentice și ușor controlabile.

Într-o zi, exasperat, Sotir exclamă:

— Unde dracu'-i faimoasa ură a ovreiului pentru tot ce-i „goi”?

— Nu-i nimic de urât, aici, răspunse Binder: e o luptă de dus, împotriva mentalității huliganice și pentru unirea tuturor raselor într-o comunitate de muncă, de pace, de progres. Asta-i tot! Lupta asta, eu o duc dintotdeauna. Ăsta-i felul meu de a gândi și nu trebuie să cauți în mine alt ovrei.

Shimke strigă tare:

— În special nu trebuie să cauți în Hermann pe ovreiul care știe să se folosească de „pistol” atunci când trebuie! L-am văzut în ziua când l-au atacat marinarii, dar revolverul era într-un sertar încuiat – norocul nostru – pentru că nu el, ăilalți ar fi tras, și-n el și-n mine!

Și în ilaritatea micului grup de prieteni care erau de față, Shimke, spre marea jenă a lui Binder, continuă:

— Povestea lui Hermann îmi aduce aminte de-o altă poveste, pe care poate c-o știți: „Un ovrei moldovean care colinda târgurile cu de doi bani jumate marfă într-o căruță șchioapă își spuse, într-o zi, că bine-ar fi să-și facă rost de o pușcă.

— Cine știe, tot trecând prin atâtea păduri, s-ar putea să dau nas în nas cu un tâlhar… E bine să am o „pușchi”.

Și într-adevăr, într-o bună zi, cum răcnea la gloaba lui în mijlocul unei păduri, a sărit la el un hoț, i-a scotocit prin căruță, n-a găsit mai nimic, dar a dat peste pușcă.

— Ce-i asta, mă jidane?

— O „pușchi”, cucoane.

— La ce-i bună?

— La hoți.

— Păi, eu sunt hoț.

— Da, sunteți hoț? Bine. Atunci poftiți „pușchi”.

Și îi dădu hoțului pușca… cum ar fi scos Hermann revolverul din sertar pentru huligani. Era „pușchi” a lui pentru hoți.”

Multă vreme și-au adus aminte de anecdota asta și râdeau pe socoteala lui Binder.

Cârciumarul era acum un om bătrân, mai bătrân decât vârsta lui, cu părul și barba complet albe. Clientela lui? Muncitori, marinari liniștiți, și aproape toți interpreții din Alexandria. De la vandalismul acela încoace Shimke devenise unul dintre credincioșii lui Binder. Și bietul om, slăbit și martirizat de nopțile albe pe care le petrecea lângă nevastă-sa care era pe moarte, roasă de un cancer, și a cărei boală îl costase și ultimii gologani

puși deoparte, îi era foarte recunoscător și îl considera ca pe copilul lui, pentru că rămăsese singur la servitul clienților și Shimke îl ajuta cu dragă inimă la toate treburile negoțului.

Dar părea scris ca această ultimă bucurie a bătrâneților lui să-i fie răpită de o lovitură neașteptată care-i expedie pe Shimke pe Dumnezeu știe ce drumuri ale lumii ăsteia mari, lăsându-l pe el, singur, trist și părăsit, cum cel mai păcătos dintre oameni n-ar putea fi mai rău.

Nevastă-sa muri într-o dimineață ploioasă de octombrie și fu înmormântată fără ca să fi suferit cineva prea mult. Toți știau că viața pentru ea devenise un calvar, dar toată lumea fu tulburată de un eveniment care se petrecu puțin după aceea.

Binder tocmai redeschisese cafeneaua lui – opt zile fusese închisă după ritualul iudaic, din respect pentru răposata habotnică, și iată, către ora trei în acea după-masă nefastă, un imens tărăboi în stradă făcu pe toată lumea să iasă afară. Shimke – din nenorocire se afla acolo – ieși cel dintâi, la timp ca să apuce să vadă pe un arab, cunoscut pentru dezmățul lui, alergând, numai apă, urmărit de o ceată de muieri disperate:

— Ucigașul! Ucigașul! Puneți mâna pe el! Strigau ele și dând cu ochii de interpret: Shimke! Shimke! Aproape c-a omorât-o pe Helene! Prinde-l!

Și Shimke îl prinse în felul lui, pentru că arabul doar că nu-i picase în brațe; nu făcu decât să-l ridice, să-l salte un pic și să-l trântească cu putere la pământ, chiar în fața ușii lui Binder.

Arabul nu mai mișcă. Își dăduse duhul.

Urmă o clipă de spaimă, de tăcere. Toți se priveau. Shimke se plecă peste cadavru, crezându-l leșinat, îi luă pulsul. Se ridică, palid:

— Vino, Hermann, zise.

Și în odaia din dosul prăvăliei îi sări de gât lui Binder, îl îmbrățișa nebunește și zise:

— Adio… E mort. Adio, bunul meu Hermann. Mă duc s-apuc un vapor austriac care pleacă într-un ceas la Fiume… Asta-i viața mea… Adio pentru totdeauna, scumpul meu prieten…!

Peste o oră, un înalt funcționar al poliției britanice, în uniformă strălucitoare, veni ca în plimbare, se apropie nepăsător de cadavru, privindu-l ca pe un lucru fără importanță.

— Un arab… murmură el ca pentru sine, în limba țării.

Și, ridicându-se, plimbă o privire calmă peste mulțimea adunată în plină stradă. Catadicsi să pună câteva întrebări jandarmului egiptean.

Răspuns evaziv. Asta fu tot.

Trecu o trăsură. Polițistul tăie aerul cu cravașa pe care o ținea în mână înmănușată și strigă birjarului:

— Hei! Arakabi! Urcă asta sus!

Și, ducând cu noblețe un deget la cozoroc, se depărta nepăsător. Ancheta era terminată.

ESTHER PERLMUTTER.

I.

Esther, fata unică a Perlmutterilor, își părăsi pentru totdeauna părinții și lumea în care trăise, în împrejurări penibile pentru toți, dar fără vina cuiva…

Încă din copilărie manifestase gusturi atât de deosebite de-ale celor din jur, încât fără să vrea scăpa de ambianța de mediocritate a vieții de familie. Nimic surprinzător, deci, dacă acasă nu se luau după toate capriciile și dorințele ei nesocotite. Nu se plângea, știind că un suflet excepțional plutește la înălțimi inaccesibile muritorilor de rând… Disprețuind tot ce era nelăuntric, ea nu putea să se simtă bine decât în ample avânturi și mari ambiții. Și în sufletul ei trufaș curgea un dor fără sfârșit după Bun, după Frumos, după Adevăr!

Așa că, Esther, cu o credință cu totul juvenilă, căuta altceva decât viața asta mizerabilă, plină de egoism și de ură sufocantă, pe care-o vedea în jurul ei. Aspiră, cu toată forța ei feciorelnică, la alte țărmuri, fără să știe tocmai bine ce voia… Muziciană înzestrată, țesea vise delicate, inefabile, în sunetele sonatelor lui Beethoven, pe care le cânta mereu, numai pentru ea. Restul timpului și-l petrecea în lecturi nesfârșite, pentru că fata lui Avrum era o la fel de rafinată literată ca și muziciană. Învățătura ei, excepțională pentru mediul iudeo-român din preajma anilor 1880, data din epoca în care croitorul naviga spre îmbogățire. Bineînțeles, vorbea o românească impecabilă, fără accentul acela supărător al ovreiului incult. Dar știa și puțină ebraică și înțelegea jargonul idiș pe care atâția ovrei „europeni” îl disprețuiesc, precum și cele trei limbi occidentale, pe care dorea să le aprofundeze; și, într-adevăr, mai târziu aceste trei limbi îi deveniră la fel de familiare ca și româna.

— Doamne-Dumnezeule, se lamenta Rifca. Ce să mă fac? Eu nu-s decât o biată femeie: poale lungi și minte scurtă. Și bărbatu-meu e și el un om ca toți oamenii! De unde m-am procopsit cu o fată învățată? Ce nenorocire la o casă de ovrei!

Într-adevăr, ce nenorocire!

Pentru că tot ce trecea peste măsura curentă se adapta greu la mediocritatea care aduce totul la același nivel – al său – încurcând ierarhia

valorilor și a oamenilor în așa hal, încât tot ce se abătea de la regulă era considerat ca o injurie gravă, cerând răzbunare pentru umilirea suferită. Mediocritatea e la fel de feroce la ovrei ca și la creștini. Ea urmărește fără milă pe toți cei ce îi amenință banala liniște a unei vieți de rutină, sacrosanctă datorită confuziei generale…

Înconjurată de mediocritatea comună, familia Perlmutter trăia într-o bunăstare nepăsătoare dar, după gustul Estherei, încă nu destul de emancipată de „prejudecățile ancestrale”. Cu toate că se credea profund evreică, înflăcărându-se printre cele dintâi pentru sionismul care începea să se răspândească, Esther aspira să asimileze în același timp „tot ceea ce-i omenesc”. Dar rațiunea profundă a moravurilor și ritualelor eternului Israel îi scăpa.

În iudaism ea găsea urâțenie multă și frumusețe puțină. Se îngrijora din pricina asta. Și suferea cu atât mai mult cu cât nimeni în jur nu se preocupa de „dorurile” sale de fată. Și, făurindu-și idealul ei în ascuns, se simțea evreică „în felul ei”. Izbucneau din ce în ce mai des discuții penibile între fată și părinți. Dar tot bombănind împotriva capriciilor fiicei, părinții o răsfățau ca pe cea mai scumpă comoară a lor. Și ea, totdeauna făcea cum o ducea capul.

Esther, cu ochi de diamant negru tăiați ca migdala, cu chipul de-o distincție antică, cu părul de-un negru strălucitor și buclat de la natură, înaltă, cu o ținută mândră, Esther zic, la douăzeci de ani, în afară de toate aceste impresionante aptitudini și capricii nesăbuite, vădea o agitație surprinzătoare, care era totdeauna rău văzută într-o familie de oameni cumsecade.

Avrum, îmbogățit, îi căută multă vreme o partidă convenabilă, potrivită frumoasei sale situații. Dar nimeni nu era destul de bun pentru fiică-sa Esther, pură ca aurul, ceea ce făcea alegerea și mai grea.

În cele din urmă, Avrum reuși să o convingă să se mărite cu unul dintre bijutierii-ceasornicari cei mai bogați din București. Iacob Haimovici avea însă de două ori vârsta Estherei și, acceptând să se mărite cu un om matur care avea experiența vieții, ea spera să găsească alături de el acea comprehensiune vastă pe care zadarnic o căuta la ai săi, iar când descoperi eroarea, era prea târziu.

Cu căsătoria asta pompoasă au început și nenorocirile familiei Perlmutter. După cum ne mai amintim, Avrum își pierduse averea în urma unui voiaj la Berlin, și era încă foarte mulțumit că scăpase de rușinea unei

condamnări. Sărăcit dintr-o dată, Avrum deveni puțin cam stingheritor pentru bogatul său ginere. Haimovici îl lua acum de sus și îl supăra cu observațiile sale nepoliticoase. Avrum încetă de a-l mai vedea pe Iacob și pe ai lui.

Pe de altă parte, Esther se zbătea în suferințele unei deziluzii amare. Avea de suportat atacurile teribile ale neamurilor lui, care găseau că nu-i destul de bisericoasă. Cum ea punea spiritul iudaic mai presus de orice „chinezărie rituală”, în ochii ovreilor habotnici ea deveni un fel de creștină, iar în ai creștinilor, o mare evreică. Și astfel, ziduri de ură se înălțară din toate părțile, amenințându-i viața bogată dedicată iubirii și bunătății universale. Fu hulită ca o inovatoare, atacată de o liotă de habotnici meschini și ipocriți, a căror pietate nu era decât o fațadă, pretext pentru exploatarea naivilor.

Zadarnic le striga ea în față disprețul pentru acești oameni influenți care otrăveau poporul:

— Cretini! Vipere! Ura și răzbunarea nu sunt arme ovreiești, sunt produsul inimilor voastre veninoase! Voi înăbușiți spiritul lui Israel sub litera învățăturii voastre absurde! Puțin vă pasă vouă că ucideți spiritul! Numai să scoateți câștiguri! Nu mai întinați casa lui Dumnezeu ridicată cu gologanii sărăcimii, pe care voi o transformați în lăcaș al intrigilor!

Aceste acuzații pline de curaj, oricât de îndreptățite ar fi fost ele, nu schimbau nimic în neamul lui Israel. Dar numărul bârfitorilor continua să crească. Esther avu chiar parte de amărăciunea de a vedea printre aceștia și pe propria sa mamă care, temându-se de fulgerele sinagogii, se grăbi să-și osândească fata. Avrum însă, se dovedi om cu idei largi și luă apărarea copilei sale atacate. Purtă curajos războiul câtă vreme poziția sa îi asigura o influență preponderentă în comunitate. Dar după lovitură dată de soartă, nimeni nu-l mai ascultă.

Într-o zi Esther veni pe neașteptate la părinții ei. Le povesti că are de făcut o călătorie urgentă și o rugă pe Rifca să ia la ea copilul de un an, pe care nu voia să-l lase pe mâinile unei servitoare:

— De altfel, nici nu sunt vrednică să-mi cresc copilul.

Cuvintele ei pline de mister nu fură înțelese decât câteva luni mai târziu, când Perlmutterii, instalați la Constanța, aflară că fiica lor Esther părăsise brusc căminul conjugal. Socoteau lovitura asta drept cea mai grea din toată viața lor.

— Oi, vei, o fată de ovrei să părăsească acoperișul conjugal… E nemaipomenit…

Și, în afară de reb Zalman, nu mai spuseră nimănui ceva despre acest nou dezastru.

— În orice caz, zicea reb Zalman, pe Hanăle nu i-o puteți da lui înapoi până nu se pronunță divorțul după toate regulile. Legea e lege.

Pe croitorul zdrobit, reb Zalman îl consola:

— Ți-ai deprins fata prost, Avrum. Acuma lasă măcar soarta să se împlinească. Chiar și răul e bun la ceva.

Așa că, Rifca și Avrum păstrară cu multă bucurie pe Hanăle la ei, socotind-o ultimul lor copil. Și, la început, refuzară chiar și banii pe care Esther îi trimetea pentru fata ei.

Ce blestem plutea peste bătrânii Perlmutter de le erau copiii atât de crâncen ridicați împotrivă și se urau între ei? Unde era oare acea solidaritate ovreiască despre care se vorbește cu atâta insistență în lume? Să fie oare chiar vitalitatea rasei ăsteia ceea ce-i face pe ovrei să se împrăștie în lume? Să fie oare propria lor forță, care-i slăbește? Soarta Israelului rămâne învăluită în mister…

II.

Câteva zile după fuga lui Shimke Perlmutter, pachebotul Dacia sosi la Alexandria și Sotir, cambuzierul, se duse, ca de obicei, să-l vadă pe Binder. Cârciumarul solitar de pe strada Khandak îi povesti marinarului peripețiile tristului eveniment care provocase moartea arabului și nenorocirea interpretului, obligat să fugă din Alexandria unde-și făcuse o situație frumoasă.

— Ehei, am o veste și mai tristă, zise cambuzierul. Taică-său, bietul Avrum, n-a suportat lovitura groaznică a morții lui Isaac. S-a stins subit. Un anevrism l-a doborât chiar în ziua plecării mele din Constanța. Ce nenorocire pentru nevastă-sa, Rifca. Cum-necum, ruda lor, reb Zalman, acum că Avrum nu mai este, mi-a dat o misiune foarte delicată pe lângă Esther.

— Ah, o cunoști și pe Esther? Întrebă Binder. Am auzit despre ea zvonuri care se băteau cap în cap. Știi tu ce-i adevărat?

La întrebarea asta fața lui Sotir se înroși, aprinsă de amintiri îndepărtate. Își scutură barba încărunțită:

— Adevărul adevărat despre Esther, zise el, nu cred să-l știe cineva. Și într-adins nu ți-am pomenit niciodată despre cea mai frumoasă făptură născută din Avrum și Rifca Perlmutter: amintirea ei mă zdrobește! Cât despre zvonurile care circulă despre ea, n-au nici o importanță.

Ăsta fu tot răspunsul dat de „bărbos”, dar papa Binder își cunoștea omul. Știa că Sotir, ca toți povestitorii de mare clasă, nu se repezea niciodată. Așa că, se duse liniștit să scoată o sticlă de „nectar ruginiu” de demult, pe care o destupă cu dragă inimă, turnă și, ridicând paharul, spuse:

— În sănătatea Estherei noastre!

Cambuzierul ciocni. Binder ăsta spusese „Esther a noastră”. Cum să nu-i mărturisești câte ceva?

— Astă-seară mă duc la Cairo, să văd din nou, după doisprezece ani de despărțire totală, pe cea mai dragă prietenă, spuse Sotir cu glas scăzut.

— Ah, Esther e la Cairo? Cum se face că nici Isaac, nici Shimke nu mi-au vorbit niciodată despre ea? Hai, povestește-mi ceva. Suntem singuri.

Ca orice povestitor de mare clasă, cum am spus, Sotir n-aștepta altceva.

— Prietenia mea cu Perlmutterii datează din prima mea junețe, începu Sotir. Despre nevasta lui Avrum nu-i mare lucru de spus: femeile simple n-

au nici o poveste. Rifca a adus pe lume patru mânji și o mânză; ea n-a fost decât o iapă frumoasă, bună să-ncingă sângele armăsarului Avrum. Cam asta e, de altminteri, principala misiune a oricărei femei: să știe să sufle-n jăratec; despre rest, e treaba noastră, a bărbaților. Și Rifca a suflat cu toată pasiunea și tot devotamentul rasei ei. De altfel, dac-ar fi să credem că orice bărbat e poligam de la natură, singura femeie demnă de a fi nevastă e ovreica credincioasă.

Ascultarea și fidelitatea nu sunt principalele virtuți ale nevestei model, pentru că atunci căsnicia turcească ar fi de invidiat. Dar turcul e un tiran: el ucide dragostea în inima femeilor ce i se supun. Și fără dragoste, nimic nu dăinuie, familia mai puțin încă decât orice asociere sentimentală. Pe chestia asta, ovreiul e un soț civilizat: nu e tiran. Așa că-i iubit, iubit în ciuda tuturor extravaganțelor sale – de cea mai bună dintre neveste: aceea care-i asigură bărbatului, la vreo înfrângere, o afecțiune caldă, un adăpost reconfortant, iubirea. E singura garanție a unei căsnicii ideale și virtutea principală a nevestei, fără de care n-ar fi decât o amantă, adică o pasiune între o mie, peste care bărbatul poate da oriunde. Or, pasiunea nu-i dragoste, dar amantul poate deveni soț.

Cât despre Avrum al nostru, l-am cunoscut la București, acum vreo douăzeci și cinci de ani. Era deja un tată de familie cumințit, care privea cu mulțumire la droaia lui de copii zurbagii. Josăle, Esther, Haim, veniți unul după altul la câte doi ani, Shimke și Isaac, apăruți cu o întârziere de șapte și zece ani, erau încă mici. Și iată că – ne-tam, ne-sam – Josăle, băiatu' tatii, cum i se zicea, trece la protestantism în America și așterne doliul în familie. Mai târziu, Haim avea să scrie primele sale articole politice ce-aveau să dezvăluie pe cel mai funest dintre ovrei: pe cel care-și reneagă originea și se pune în slujba huliganilor oficiali.

Și Esther? Stai… Să mai golim un pahar în cinstea „răului” pe care l-a făcut ea părinților ei din pricină c-avea un suflet mare. De la șaptesprezece ani, Esther dovedise un temperament deloc comun, care risca s-aducă „rușinea” în casă.

— Gata, striga Avrum al nostru, uitând ce motan fusese el în tinerețe. Dacă așa stau lucrurile, am să te mărit!

Și a măritat-o, după trei ani, cu un bijutier bogat din București, care ar fi putut să-i fie tată. Iacob Haimovici, foarte bun meșteșugar în branșa lui, dar care habar n-avea de mecanismul sufletesc al tinerei lui neveste. De îndată ce intră Esther în casă, toate ceasurile începură să meargă anapoda.

Solitarii superbi păleau, perlele își pierdeau strălucirea. Trufia meșterului Iacob se transformă în încurcătură.

Era una dintre casele cele mai tradițional-ovreiești. Două servitoare neroade și o mamă bătrână și smintită ștergeau de dimineață până seara un praf inexistent, în cântul a nenumărați cuci din pendule, în timp ce Iacob Haimovici își plimba silueta sfrijită îndărătul vitrinelor somptuos garnisite.

Esther puse mână pe frânele menajului, dădu în lături bărbat și soacră, schimbă servitoarele. Un Pleyel de concert expulza din salonul mare o biată pianină care de treizeci de ani servea drept mobilă. În fața mezurei bătută – obligatoriu – în cuie în ușorul ușii de la intrare zisese:

— Păcat. Ăsta-i un lucru care-ar trebui păstrat în adâncul inimii; altminteri, îmi aduce aminte de creștinii care pun cruci pe la toate răspântiile.

Și porțile aurite ale casei Haimovici se deschiseră pentru a permite intrarea elitei inteligenței acelei vremi, fără deosebire de clasă socială, de naționalitate sau de credință. A fost prima casă a marii burghezii ovreiești care, rupând cu prejudecățile, primea prietenos pe studentul sărac, „vedetă” în trecere, șeful socialist cu lavalieră, sionistul grav și gulerat, ateul intransigent, spiritistul insinuant. Desigur, nu fără teribile imputări din partea doamnei Haimovici-mama. Cât despre Iacob, bietul om – devenit o cârpă în mâinile nevesti-sii – făcea, în pasiunea sa târzie, tot posibilul ca să împace un trecut agresiv care nu voia să moară, cu un prezent violent care voia să trăiască. Dar nu i-a reușit deloc.

Eram cam de vârsta Estherei. Tip prezentabil, tocmai terminând armata. Moartea la timp a unui unchi bogat și inutil îmi lăsase chiar atunci în palmă vreo douăzeci de mii de franci, pe care-i credeam inepuizabili ca și setea mea de viață. Cântam destul de bine la flaut în vremea aia. Și citeam, cu folos. Prost n-am fost niciodată. Toate astea, și cultul meu dintotdeauna pentru prietenie mi-au adus cinstea de a fi primit în casa Estherei, femeia cea mai râvnită și cea mai hulită din capitala României.

Relațiile noastre prietenești, foarte afectuoase, datau de altfel, de multă vreme, de pe când era, încă o fetiță și eu un puștan, dar prieten devotat al lui Avrum. Între timp, plecasem în armată, ea s-a măritat și, la reapariția mea în București, am găsit-o mamă a unei fetițe drăgălașe de șase luni și amfitrioană în toată splendoarea.

Esther nu făcea mare caz de calitățile fizice ale omului, cu toate că sub acest aspect era desăvârșită, sau, poate, tocmai din cauza asta le punea pe

un plan inferior. Casa ei era singura în care „băieții bine” și „femeile frumoase” nu aveau acces doar pe baza acestui permis monden de circulație. Și când se întâmplă să se fi înșelat asupra calităților unui nou-venit, spunea: „Iar am făcut din țânțar armăsar”.

Esther, totdeauna, ne domina fără să ne umilească.

Ce-i lipsea femeii ăsteia pentru ca să fie fericită era un bărbat demn de ea. Viața i-l refuzase. Ea crezuse că poate păcăli destinul luându-și, fără ca lumea să afle, un amant, despre care-și făcuse, puțin cam în pripă, o părere prea favorabilă.

Era un anume Armand Blum, director al unei fabrici elvețiene de ceasornice, care venea uneori să-și viziteze clientela românească, în fruntea căreia Iacob Haimovici figura cu comenzile cele mai substanțiale.

Venea uneori… Dar într-o zi ochii lui de albastrul cerului întâlniră pe cei ai Estherei, doamna Haimovici, și atunci ceasornicarii din București observară că „elvețianul” își înmulțise vizitele ca un voiajor comercial, cu deosebirea că descindea în hoteluri de lux, nu se ducea să-i vadă decât pe Haimovici și totdeauna, ca din întâmplare, se nimerea la Sinaia sau la Călimănești, după cum își alegea Esther locul de vilegiatură. Sărmana fată… Ce aventură…

Acest Armand Blum a orbit-o în aceeași măsură în care și ea l-a orbit pe el. Asta se poate înțelege. Esther, femeie însetată de spiritualitate, găsea în fine ecoul aspirațiilor ei idealiste, pentru că „elvețianul” era tipul perfect reprezentativ al occidentalului modern: erudit, estet, muzician desăvârșit, compozitor. Pe deasupra: bărbat frumos, de vreo patruzeci de ani, purtându-și cu distincție capul încărunțit, elegant și îngrijit, cu alură de sportiv. Un pic de amărăciune îi crispa puțin colțul buzelor dându-i un aer sceptic și completându-i fizionomia de gentelman. Am mai aflat că era și puțin poet, picta, sculpta cu talent.

Sărmane Iacob! În fața unui asemenea cuceritor, tu, cu fața buhăită, cu burta de cârnățar, cu mintea ta simplă, puteai să reziști?

Târâtă de pasiunea cărnii, Esther avu slăbiciunea de a se aprinde după Armand Blum, închipuindu-și-l asemenea imaginii occidentalului făurită de imaginația ei de evreică din răsărit. Merse până acolo încât nu băgă de seamă că acest „artist” cântă prea multe compoziții proprii, declama prea mult din versurile sale, prea multe epigrame improviza, prea mult ironiza ovreii „mărginiți”, prea mult vorbea despre el și talentele sale, prea era fermecător și spiritual și perfect!

Nu știam nimic despre occident, cum nu știa nici Esther, dar seara, plecând, îmi spuneam, fascinat ca toată lumea: „Omul ăsta are prea mult cap… O fi având el oare și un pic de inimă?”

Îmi spuneam asta, dar nu îndrăzneam s-o întreb pe prietena noastră, pentru că prea-i era gura plină de Armand Blum, „cel mai delicios om din lume”, cum spunea ea.

Într-o seară la cină – Armand nu era de față – Esther trebui să țină piept unei adevărate răscoale, pentru îndrăzneala ei de a fi servit la masă o plăcintă românească cu brânză și carne.

„E o nerușinare!” strigară cei mai supărați.

„Ba nu, făcu Esther. E un desert „goi„ delicios. Străbunii noștri, dac-ar trăi, ar mânca și ei.”

Iacob sări de la locul său: „Tu te crezi emancipată, Esther, dar noi suntem mai modești și nu vrem să ne pretindem mai deștepți decât legiuitorii noștri.”

Esther, batjocoritoare: „Mai deștepți? Zici tu! Ce modestie! Când voi nici măcar osteneala de-a-i pricepe nu v-o dați, cum vreți să fiți în stare să-i întreceți?” „Se poate. Tu ai avut timp să-ți dai osteneala să-i studiezi în timp ce noi munceam ca să-ți putem permite acest „lux„.” „Ce vrei să zici cu asta, domnu' Haimovici? Crezi tu, poate, că mi-ai făcut mare cinste că mi-ai dat numele și averea ta?”

Și întorcându-se către invitați, adăugă: „Bărbatu-meu nu-și dă seama că sunt mai bogată decât el. Încercați să-l convingeți că nevastă-sa e cel mai frumos juvaer din prăvălia lui!”

Apoi, ridicându-se de la locul ei ca să treacă la pian, îi zvârli în față, sfidător, cuvintele: „Nu te necăji, iubitule. Dacă nu ești tu în stare să mă apreciezi, sunt alții.”

Câțiva bosumflați se ridicară să plece. Erau neamurile lui Iacob. Ea le spunea: „smântâna groasă de pe zerul ovreiesc”. Voiau s-o convingă pe Esther, să-i bage mințile-n cap. Îi conduse la ușă spunându-le: „Dați-mi voie pe lumea asta să fac ce-mi place mie. Pe cealaltă, am să caut să fiu pe gustul vostru.”

Dar lumea asta e groaznică… Fără s-o fi rugat vreodată să trăiască ea în felul tău, se străduie să ți-l impună pe-al ei. Dacă refuzi, te târâie-n fața tribunalului prostiei, care totdeauna ei îi dă câștig de cauză.

Pentru că niciodată n-am căutat în Esther altceva decât prietena – prietena pură și incomparabilă a primei mele tinereți – am avut fericirea să

fiu unicul ei confident și singurul căreia ea să-i fi mărturisit „păcatul”. Nimeni altul nu-i cunoștea legătura cu Armand Blum și nimeni n-avea dreptul s-o bănuiască, pentru că relațiile lor în lume erau ireproșabile.

Dimpotrivă, i se reproșa că nu alege între ovrei și creștini, că-și deschide pungă pentru orice student sărac, și că ia parte la serbări țărănești, la care risipește bani. Un alt motiv de nemulțumire erau vorbele ei „anarhiste” împotriva „averilor tentaculare” care sug sângele generos al omenirii.

Pentru că Esther biciuia cu sarcasme necruțătoare pe toți neisprăviții care voiau s-o învețe cum să trăiască, trimițându-i acasă. Dar în curând insultele aveau s-o urmărească până-n pragul casei sale.

„Ce vor de la mine șacalii ăștia, ne spunea ea, ce crimă am comis? Nu numai că nu-mi reneg neamul, ci dimpotrivă, îl proclam singurul din lume care-și manifestă generozitatea prin spiritul său pacific: n-a renunțat el oare la dreptul său biblic de a se încălzi la razele propriului său soare, cum fac toate celelalte neamuri de pe pământ? Și asta-nseamnă că nu-s o bună evreică?

Păi cum, ca să fii bun evreu e destul să-ți pui cornul pe frunte, s-aduni avere și să spurci tot ce-i „goi”?”

Atitudinea asta curajoasă fu nefastă afacerilor lui Iacob, care îi spuse nevesti-sii că-l duce la ruină.

Pentru Esther fu lovitura de grație. Coaliția asta ipocrită a determinat-o să se-nchidă în camera ei; nu mai primea decât doi sau trei prieteni intimi și se-ntreba în fiecare zi ce să facă. Să dea înapoi? Nu stătea în firea ei eroică. Să continue? Bărbatul ei – căruia nu-i voia răul – îi arăta că-nsemna ruina. Să ia o atitudine de mijloc i se părea și mai nedemn, și mai umilitor, pentru că Esther era dintre oamenii care cer vieții totul sau nimic.

Mângâind, într-o zi, căpșorul copilului în vârstă atunci de un an, ea zise: „Cred c-o să ne despărțim, comoara mea! Mama ta o să plece în lume, să-și câștige pâinea ei și-a ta.”

Eram singuri. Am întrebat-o: „De ce și pâinea ei? De ea o să aibă grijă Iacob, desigur.”

Esther izbucni în lacrimi: „Pentru că tatăl ei nu-i Iacob, e Armand!”

Câteva luni mai târziu dispăru pe neașteptate. Am dispărut și eu, puțin timp după aceea. M-am făcut marinar de rând, să cutreier mările și oceanele la toate latitudinile, pe urmă…

Într-o după-masă de iunie, pe când mă plimbam pe cheiurile Tamisei, la Londra, mi-a apărut în față Esther, a trecut pe lângă mine fără să mă recunoască, pentru că-mi lăsasem barbă.

I-am apucat, pe la spate, mână micuță, înmănușată. A scos un țipăt și și-a tras repede brațul, dar m-a recunoscut imediat și ne-am îmbrățișat cum numai doi prieteni adevărați se pot îmbrățișa.

Nu mai aveam decât un răgaz de două ore. Și așa – așezați în fața unui whisky cu sifon – am putut afla odiseea ei cu „cel mai încântător om de pe lume”. Mi-a povestit, tristă: „Da, m-am înșelat… Armand nu era decât un închipuit, un tip sterp, unul dintre acei ratați incapabili să trăiască, incapabili să creeze, de care-i plin occidentul. Îmi lipsise experiența asta. Am făcut-o. Și astăzi, după un an și jumătate de viață în comun, mi-ar fi mai ușor să trăiesc cu un Iacob Haimovici decât cu un Armand Blum. Iacob era simplu, habotnic, cicălitor, dar dacă aș fi făcut bărbatului meu concesiile pe care i le-am făcut ăstuilalt, aș fi fost dumnezeul lui! Știu, nu-i amuzant să fii dumnezeul unui prostănac, dar e tot atât de puțin amuzant să vezi un om inteligent spunându-ți, cu milă și dispreț, că ești o ignorantă pentru că refuzi să-i accepți elucubrațiile artistice. Și, mai ales, în ce mediu trăia! Toți ovreii ăștia „europeni„, cu spiritul mărginit și cu orizontul îngust, negustorii ăștia de crătiți, pe care a trebuit să-i cunosc în jurul lui, nu se pot dezbăra de sentimentul că noi suntem niște rude sărace de-ale lor, chiar când suntem mai bogați decât ei! Insolența asta lăuntrică pe care-o au față de tot ce vine din răsărit mi-a zdrobit inima. Pentru ei, ovreii care nu vin de la Paris și-n care vibrează o viață intensă, sunt inferiori „occidentalilor emancipați„. Indiferent de unde am veni, pentru ei noi suntem niște „orientali„! Păcatul capital al lui Armand e că se credea un geniu. De-ar fi fost ceva mai modest, mai uman și s-ar fi mulțumit cu darurile lui reale, omul ăsta ar fi fost pentru mine un tovarăș de viață admirabil, așa cum mi l-am visat în adolescență. Dar nu! Voia să fie un geniu muzical! Cheltuia averi; ca să-și tipărească și să-și cânte compozițiile; slugărea critică pentru a-l declara monumental; cerșea aplauzele lumii întregi. Și pentru că nu obținuse decât fărâme de elogii și mormane de batjocuri, era furios pe mine, se proclama geniu neînțeles și devenea insuportabil. Nu… Nu ăsta-i felul în care-mi plăcea mie arta…” „Sărmana mea Esther, i-am spus atunci. Pe Armand ăsta pe care mi l-ai descris, eu unul l-am bănuit așa cum a trebuit tu să-l cunoști cu prețul a noi dezamăgiri și-acum îmi pare rău că nu ți-am împărtășit temerile mele. Spune-mi, cum v-ați despărțit?” „Să știi, destul de amical. Sunt

acuma reprezentanta fabricii lui de ceasornice la Londra. E-o sinecură, firește, dar aveam nevoie de ea. În curând o să-mi deschid un drum pe care sunt hotărâtă să merg singură, absolut singură!” „Absolut singură… și cu tinerețea asta încântătoare ce-ai să faci?” „Eh, asta… Vorba românului: altă gâscă-n altă traistă!” Și iată, dragul meu Binder, ce știu până-n ziua de azi, despre Esther. Mâine, la Cairo, am s-o revăd, nu fără o emoție extraordinară, și am să mai aflu și altele.

III.

Târându-și pașii îngreunați de o tandrețe apăsătoare, Sotir, de pe la opt dimineața, dădea târcoale grădinii Esbekieh. Strada Kamel, pe care se afla prăvălia de antichități a Estherei, era foarte aproape, dar marinarul socotea că-i prea devreme ca să ajungă acolo. Și inima lui, clocotind de nerăbdare și teamă, simțea o greutate, spinarea i se-ncovoie, picioarele i se muiară la amintirea atâtor vise trăite, atâtor speranțe spulberate ca niște iluzii amăgitoare.

„O regină ajunsă prăvăliașă”, își zicea cu glas tare.

La urma urmei, și el se socotise venit pentru altceva pe lume decât s-ajungă simplu cambuzier. Da: cu o inimă și-un cap ca ale lui, viața-i datora o situație mai bună…

Viața îi datora…

Sotir se așeză pe terasa unei mari cafenele, ceru o narghilea, fuma și privea. Treceau grupuri de turiști, cei mai mulți călare pe măgăruși. Se duceau să viziteze minunățiile. Cu gâturile țepene, cu mutrele reci, chipurile astea de cârpă nu exprimau nimic, nu arătau nimic. Ai zice că sunt niște muncitori ducându-se, și-n dimineața asta ca și-n celelalte, să-și îndeplinească umila lor sarcină.

Ce le datora, ăstora, viața? Își făcuseră loc dând din coate, asta era tot. Și bietul arab zdrențăros, care trece, cu barbă albă și privirea de filosof, asta era oare starea-n care trebuia să-și sfârșească zilele? Nu, în orice caz! Și la fel, copilul ăsta de felah, aproape gol, care culegea chiștocuri printre mese și-și purta matricola legată la gât ca un câine, așa oare se cuvine să-și înceapă viața?

Viața… Era așa cum și-o făcea oamenii.

— Hai s-o vedem pe Esther!

Nici o firmă, afară de-un singur cuvânt: Antichități, scris pe zid, deasupra ușii.

Sotir privi-n vitrină, dar nu văzu nimic. Inima îi bătea cu putere și, pe sub cozorocul șepcii trase peste ochi, privea înăuntru; o femeie îmbrăcată în negru umbla de colo până colo aranjând obiectele.

Era singură.

Ah… Tot frumoasă era, Esther a noastră! Mâinile, talia, gâtul: aceleași. Fața, părul, da, puțin mai trecute. Nu mult. O primă adiere de toamnă

voluptuoasă. Din față îi dădeai treizeci și cinci de ani (trebuie să fi avut mai multișori). Din spate, doar douăzeci și cinci, atât de suplă, de zveltă părea.

„Dumnezeule, își zise Sotir, cum de-o fi putând trăi aici printre vazele astea pictate, printre statuetele astea ruginite și papagalii împăiați, printre toate vechiturile astea!”

Și cambuzierul intră, își scoase șapca și, în loc de bună ziua, spuse:

— Cum poți să trăiești aici printre Ramseși și cărăbuși?

— Sotir! Strigă Esther, întinzând amândouă brațele spre cel mai bun prieten al ei.

Și-n timp ce „bărbosul” o strângea la piept, ea plângea de neașteptata bucurie.

— Plângi, frumoasa mea Esther, o să-ți facă bine!

— Un întreg trecut care învie!

— Da… un întreg trecut.

— Și morți… Sărmanul Isaac… Atât de tânăr…

— A fost o lovitură groaznică pentru bătrânul tău tată… N-a putut s-o suporte… Îți aduc o veste foarte tristă…

— Cum? Tata… S-a prăpădit și el…

Marinarul plecă capul. Esther izbucni în lacrimi și își ascunse durerea pe umărul prietenului ei.

— N-am să-l mai văd, se tânguia ea. E oare cu putință? Paisprezece ani am trăit fără să-l văd! Și-acuma-i prea târziu… Măcar m-a iertat, Sotir?

— Da, Esther, așa cred, pentru că Avrum era un om de treabă care știa să înțeleagă toate… Dar nu mai plânge, Esther; dacă tatăl tău s-a prăpădit, îți regăsești în schimb fiica. Hanăle a ta are acum cincisprezece ani. E-o frumusețe de fată. Uite, ți-am adus o fotografie.

Ester privi îndelung chipul fetei și avu impresia că-și revede propriul chip.

— Retrăiesc în fiica mea, exclamă ea înduioșată. S-o ajute Dumnezeu să aibă mai puține necazuri decât mine! Și mai multă fericire!

— O să profite de experiența ta, Esther. Reb Zalman, ruda voastră, m-a rugat să-ți spun că, dacă vrei, poți să-ți iei fata.

— Ce vorbă-i aia, dacă vreau! Nici nu se poate fericire mai mare! Mi se dă, în fine, fata înapoi! Va să zică mama vrea?

— Bătrână ta mamă e tare bolnavă; nu vrea ca Hanăle s-ajungă orfană de-a binelea.

— Oh, recunosc inima bună a mamei. Spune-i, dragul meu Sotir, că o implor să mă ierte pentru tot răul pe care i l-am făcut. Mi-am ispășit amar greșelile și am redevenit acum ce eram când aveam vârsta fiicei mele. Greșelile făptuite purifică. Am devenit chiar mistică, aproape ca mama. Ah, aș vrea să le am pe amândouă lângă mine. Chiar acum m-aș îmbarca, să mă duc să le-aduc!

— E inutil, pot să ți le-aduc eu, la viitorul voiaj.

— Dragul meu Sotir, prieten credincios, îmi crește inima de recunoștință! Vin' să te sărut!

Și-acum se priveau față-n față și se țineau de mâini.

— Dar, făcu Sotir, holbând niște ochi speriați la ceea ce numise vechituri, cum de-ai ajuns negustoreasă de antichități?

Esther tăcu îndelung, apoi zise:

— Am să-ți spun cum. Explică-mi întâi ce s-a întâmplat în ăști doisprezece ani în care te-ai dat la fund, în care n-a fost chip de știut dacă trăiești sau ai murit? Ce-ai făcut toată veșnicia asta?

— Cartofi în Brazilia, rățuște în Mexic, dar mai ales am visat, visuri foarte frumoase, despre tot, și asta m-a ținut. Și tu, tu ți-ai găsit idealul visurilor tale, sau încă mai alergi după el? Te-aș asculta două zile și două nopți, cât stau la Cairo!

— Visuri, suspină Esther. Mai visezi încă, dragul meu Sotir?

— Și de ce nu? Ei, drăcie! Nu cumva socotești că realitatea-i cea mai frumoasă față a vieții? De realitate te saturi repede! De visuri, niciodată! Și vai de cel ce nu-i în stare să viseze cu ochii deschiși!

În biroul prăvăliei, împodobit cu amintiri din copilărie, cărți și antichități de-o valoare artistică neatinsă astăzi, Esther stabili cu Sotir data și amănuntele voiajului, destul de lung pentru Rifca și Hanăle, fiica ei devenită soră mai mică în ochii lumii. Îi întinse vechiului ei prieten o sumă de o sută de lire sterline pentru cele două bilete și cheltuielile de călătorie.

Apoi, după ce-i dădu lui Sotir ceva să mănânce, începu astfel povestea vieții ei de la ultima lor scurtă întâlnire de la Londra:

— Nu. După cinci ani de viață la Londra, nu mai puteam să stau în vâltoarea aia de afaceri în care nu găsești aproape niciodată un prieten devotat. Treburile mergeau bine, dar simțeam într-una ca un sloi de gheață-n inimă; politețea englezilor îi face oarecum jenanți pentru o femeie, dar sunt și foarte reci. Și viața, în vâltoarea aia e glacială!

Pentru o femeie care luptă de la egal la egal cu omul de afaceri pentru care tot ce nu-i câștig e pagubă, și care nu știe decât două feluri de oameni: clienți și concurenți, decepțiile sunt atât de groaznice că-i mai bine să nu mai pomenesc de ele. În orice caz, în teribila luptă pentru existență, aviditatea oamenilor nu cunoaște margini și deci, odată lupta începută, nu mai există răgaz. Pentru ca să nu fii zdrobit trebuie să ieși totdeauna învingător. Și victoria se plătește!

În cinci ani de astfel de viață agitată am ieșit victorioasă; am strâns o sumă frumușică, cinci mii de lire sterline, și o oboseală cerebrală destul de gravă. Trebuia să mă retrag, cel puțin pentru câtva timp. După sfatul unui medic, m-am îmbarcat pentru un voiaj pe mare. Și cum încă din copilărie visasem să văd într-o zi Palestina, țara strămoșilor mei, m-am îndreptat spre Jaffa cu speranța de a găsi într-o colonie evreiască un pic de odihnă binemeritată.

Și-n timpul acestei călătorii mi-a trimis destinul, drept în brațe, omul pentru care eram făcută și care era făcut pentru mine. Uite cum:

Era în timpul escalei vaporului la Malta. Un domn la vreo cincizeci de ani – cam demodat la înfățișare, figură de savant ținând stângaci o valiză caraghioasă – s-a urcat la bord și în timpul cât ne-am încrucișat privirile a avut un hohot scurt de râs. Am socotit că râsul lui se datora vreunui reflex al spiritului, pentru că nimic din înfățișarea mea nu se preta la ridicul. Cu toate astea, m-am întors pe loc, fără să vreau, să-l văd mai bine pe acest original. S-a întors și el în același timp, puțin cam încurcat, și m-a salutat serios.

Un incident fără urmări, s-ar putea spune. Dar n-a fost așa.

La prânz, în plină mare, ne-am pomenit vecini de tacâm la masă. A apărut cu puțină întârziere, îmbrăcat corect, ras proaspăt, și-a desfăcut șervetul și, spre mirarea mea cea mare, cu o voce sonoră, fără pic de jenă, mi-a spus: „Ceva mai devreme, întâlnindu-vă, am putut să par nepoliticos. Vă rog să mă scuzați, doamnă.” „Am remarcat că erați distrat.” „Nu, nu eram deloc distrat, protestă el. Mă amuzam cu mine însumi. Este distrat cel ce trăiește mai mult cu aparențele și pentru aparențe.”

Paradoxul ăsta mi-a plăcut. Familiaritatea și sinceritatea omului mi-au plăcut și mai mult. Așa ceva nu se prea întâlnește în „lumea bună”, unde sau trebuie să taci ca un înțelept, sau să vorbești ca un oracol. Și din cauza asta, după-masă, m-am dus pe punte unde-și fuma pipa, să-l văd.

„Am impresia că nu sunteți englez, domnule, i-am spus de-a dreptul.” „Și cu toate astea, sunt, doamnă: John Edwards, din Londra.” „Atunci, cum

se face că nu sunteți convențional?” „Pentru că sunt un vizionar al realității vizibile cât și invizibile… Dar credeți oare că cei ce nu sunt englezi pot mai ușor să nu fie convenționali?” „Credeam.” „Nu trebuie. Sinceritatea, franchețea, sunt predispoziții firești oricărei ființe umane, dar ele sunt înăbușite de o educație rău înțeleasă, de o viață aprigă și rău organizată. Noi, englezii, ducem pentru viață o luptă mai aspră decât orice alt popor, ceea ce ne face mai convenționali. Cu toate astea, nu trebuie să trageți concluzia că tot restul lumii ne întrece în sinceritate. Se „simulează„, da, mai ușor decât o facem noi, și asta-i și mai dezgustător. De aceea, când dai de un englez sincer, sinceritatea lui e mai izbitoare și mai prețioasă, pentru că noi nu știm să facem lucrurile pe jumătate.”

Și uite-așa, dragul meu Sotir, l-am cunoscut pe domnul John Edwards, egiptolog pe cât de modest pe-atât de erudit, unul dintre rarii inițiați în universala doctrină ezoterică, bazată pe înțelepciunea eternă, aceeași la toate popoarele antichității, prieten sincer al Indiei, al Egiptului, al Israelului, și publicist militant pentru libertatea popoarelor oprimate, ceea ce nu i-a adus nici un titlu de stimă în ochii lumii oficiale a patriei sale. Era celibatar, fiu și moștenitor unic al unor părinți care strânseseră o avere mare în colonii, dar din averea asta, cheltuită în săpături ruinătoare, nu-i mai rămăseseră decât fărâme.

Până s-ajungem la Alexandria ne deschisesem inima unul altuia, cu sinceritate, și am avut bucuria să-l văd pe omul ăsta integru ghicindu-mă din capul locului, înduioșându-se, mărturisindu-și slăbiciunile, dovedind o înflăcărată pasiune pentru știința sa și o vastă înțelegere pentru toate artele. Mai ales, ceea ce m-a mișcat mai presus de orice, a fost generozitatea sa! John Edwards era un prieten al omului așa cum îl înțelegem noi, adică, gata să-și sacrifice pasiunile sale intelectuale pentru a salva un om. Pentru el viața trecea înaintea unei opere de artă.

„Viața, și cea mai umilă, îmi spunea el, este un lucru miraculos și mult, mult mai uluitoare decât opera de artă cea mai izbutită. N-ai dreptul să te entuziasmezi pentru ceea ce iese din mâna omului, dacă uiți sau disprețuiești omul, imagine a lui Dumnezeu. Pentru că orice om este creator de viață și contribuie, prin credința sa, la triumful Binelui…! Viața e singura operă divină. Totul poate fi refăcut, numai ea nu! Și, în univers, nimic nu e mic, nimic nu e mare!”

Știa, ca și noi, cât de rară e prietenia desăvârșită, dar nu suferea prea mult de lipsa ei, absorbit cum era de cercetările sale și convins că poți trăi o

viață-ntreagă fără să-l întâlnești pe cel ce se potrivește firii tale.

Ne-am legat și repede am devenit indispensabili unul altuia, și unirea noastră a fost trainică, cum e aceea a două ființe ce se contopesc după ce s-au căutat de la începutul vieții lor.

Mă vedeam renăscând, după amarele mele decepții și, ajunși la Cairo, i-am declarat, nebunește, că-i puneam la dispoziție cele cinci mii de lire sterline ale mele. Cu un calm perfect, parcă i-aș fi vorbit de doi bani jumate, John Edwards mi-a răspuns: „Ești o femeie admirabilă, dar te previn că mergi la ruină certă: hieroglifele n-au îmbogățit încă pe nimeni, nici măcar pe Champollion, care ar fi meritat cel puțin un Petit Trianon. Fii bună și mai gândește-te…”

N-aveam ce să mă mai gândesc, pentru că nu mai concepeam viața fără John al meu, și i-am spus-o.

„Bine, a zis el. Trebuie însă să fim ceva mai practici. Te rog să accepți să mă însoțești la consulul nostru, de unde vei ieși ca Doamna Edwards. Cu condiția asta, primesc. Gândește-te: sunt mult mai în vârsta decât dumneata și sănătatea mea e destul de șubredă. Trebuie să ai din ce trăi după moartea mea.”

Am consimțit, am devenit doamna Edwards și am început acum șapte ani, o viață pe care o consider unică în existența mea, demnă de toate visurile mele de fată: viața a două suflete care-s ca unul singur.

În perioadele de mari călduri din timpul verii, când nu se puteau face săpături, ne refugiam la Alexandria, într-o modestă căsuță pe care o avea pe linia Ramleh.

Acolo, el concretiza, în formulări precise și vii ca un poem frumos, rezultatul cercetărilor efectuate în lunile de trudă.

„Credința, îmi spunea el, e curajul spiritului și făclia rațiunii. Și cu o credință neostenită, el citea în hieroglife principiile, pierdute pentru occident, ale vechii înțelepciuni a Egiptului, aceeași care se regăsea, sub alte forme, în templele Indiei. Pentru că înțelepciunea e una – universală – iar minciuna e multiplă și variază cu timpul și cu locul.” „Piatra vorbește pentru mine, îmi mai spunea el. Dar John nu era numai un egiptolog merituos; el cunoștea și doctrina esoterică a antichității, al cărei testament sunt Sfinxul și piramidele și pe care Israel, fără să-și dea seama poate, îl păstrează în tradiția sa vie!”

El mă învăța că Israel deține cheia lumii antice și că ignoră lucrul ăsta, așa că nu se servește de ea. „În nisipurile încinse ale Egiptului am găsit

răspunsul la enigma poporului tău!”

Îmi explica, de asemenea, cum ne îndreptăm, cu pași repezi, spre o împăcare definitivă între știință și religie; atunci se va descoperi baza înțelegerii pașnice între popoare.

Cât despre teologia clericală oficială, cât era de copilăroasă! Prin îngustimea preceptelor lor, ortodoxia ca și ateismul, provoacă divergența spiritelor, ceea ce e categoric contrar oricărei religii, scopul lor fiind să unească. Iar scopul vastelor sale lucrări era tocmai de a face să renască înțelepciunea antică, care știa să unească, nu să învrăjbească, cum fac civilizațiile noastre moderne!

Și paradoxul e că numai cu blândul meu Edwards am putut eu să redevin pe de-a-ntregul evreică, așa cum voisem dintotdeauna să fiu. Ovreii mă-ndepărtaseră de Israel și iată că John al meu mă apropia din nou, în așa măsură încât m-am apucat, sub îndrumarea lui, să studiez istoria poporului meu pe care el îl venera și pe care am învățat să o cunosc.

„Viitorul este al lui Israel, îmi spunea el, pentru că e sortit să servească drept trăsătură de unire între popoarele lumii întregi, între orient și occident, precum și între antichitate și timpurile moderne.”

În fiecare zi ne plimbam pe malul Mediteranei și John evoca pentru mine, prin magia cuvintelor sale vibrante, splendoarea ordonată a cetăților antice, comparându-le cu dezorganizarea socială a civilizației noastre decadente.

Seara, întinși pe șezlongurile noastre, sub palmierii nemișcați, citeam pe rând, cu glas tare, opere ale scriitorilor chinezi, gândind, râzând sau întristându-ne cu ei împreună. Sau, la orele de muzică – stăpână și pe pian și pe inima prietenului care mă asculta – trăiam bucuria și frământarea a tot ce-i viață, umplând camera de muzica lui Beethoven, preferatul preferaților noștri.

„Iată prieteni ai oamenilor, exclamă Edwards. Să vrei să le găsești, cu orice preţ, semeni, în sărmana noastră viață cotidiană, și să-i introduci în intimitatea noastră, ar fi o profanare. Să încercăm să-i egalăm spiritualizând sentimentele noastre, însănătoșindu-le. Lumea are nevoie de sănătate!”

Asta era viața noastră din aprilie până-n septembrie. Celelalte luni ale anului el le consacra unor lucrări extenuante.

John Edwards făcea parte din acea legiune de egiptologi obscuri care și-au consacrat viața săpăturilor într-un sol bogat în amintiri nepieritoare. Posedase concesiuni importante la început, care i-ar fi putut asigura venituri

apreciabile. Dar generozitatea lui l-a îndemnat să ofere muzeului din Bulaq cele mai frumoase obiecte descoperite în săpăturile sale, conștient că „la început francezii și pe urmă englezii au jefuit Egiptul de cele mai importante vestigii și amintiri”.

Era de-o dărnicie fără limite. Și astăzi, când rostești numele lui între Cairo și Asuan, peste tot unde a pus piciorul, felahii duc mână la inimă și spun: hauaga coes (boierul cel bun). Filantropia o detesta, dar nu putea trece pe lângă un nenorocit fără să-i pună în palmă ceva. Și din pricina asta, înainte de a intra în vreun cătun de-astea făcute din colibe de pământ, își pregătea mărunțiș de două sau trei lire sterline, pe care-l împărțea între cei mai nevoiași.

Același lucru și cu muncitorii lui, care-l adorau, nu numai pentru că-i plătea după merit, dar mai ales pentru blândețea și pentru simplitatea lui. Trăia împreună cu ei, mânca aceeași mâncare cu ei, se culca în aceleași barăci și, cot la cot cu muncitorul, își supraveghea săpăliga pentru că nu cumva să pățească ceva obiectul prețios ce-ar putea să apară din misterioasele nisipuri milenare. Ceva mai mult, era și medicul lor, farmacistul lor și sfătuitorul lor în orice împrejurări. Și trebuia să intervină destul de des, pentru că lipsa lor de igienă îi expunea la multe boli, mai ales la teribila oftalmie, care-i orbea.

Într-o zi mi-am exprimat mirarea că adoptă mâncărurile simple ale indigenilor, foarte rudimentare; mi-a răspuns: „Așa trebuie procedat totdeauna și peste tot. Cu experiența lor imemorială, popoarele știu de ce trebuie să mănânce cutare mâncare la ecuator și cutare alta în Siberia. Știm și noi, dar fiind mai puțin cuminți decât aceste popoare, nu facem ce trebuie.”

Îl vedeai, la prânz, cu o farfurie în mână, ducându-se să ia mâncare de la marmita comună, ful-ul național al felahului.

Popularitatea asta, împreună cu corectitudinea lui și cu marea sa bunătate, îi țineau loc de talisman împotriva rarelor brutalități, de altminteri justificate, cărora le cădeau uneori victimă europenii care se comportau în Egipt ca într-o țară cucerită. Niciodată n-a purtat revolverul nerușinat pe care-l vezi prin părțile astea la șoldul tuturor sclavagiștilor. N-a avut niciodată nevoie: el era hauaga coes.

În tot sezonul săpăturilor, Edwards nu se mai gândea la nimic decât la bucuriile pe care i le rezerva pământul. Ah! Ce fericire-i să trăiești lângă un savant cu inimă de om!

Când i se întâmplă să descopere un obiect bine conservat, numai o liră ar fi putut exprima pasiunea lui mută. Nemișcat, cu obrajii împurpurați, cu privirea fixă, ore-ntregi contempla metalul sau piatră, sau bucată de lemn pe care mâinile sale o țineau cu infinite precauțiuni. Uita de toate atunci; și noi știam că trebuia să-l lăsăm în pace. Bucuria acestor prime clipe era toată recompensa trudei lui îndelungate. Statuete, vaze, arme, unelte, le curăța cu mâinile sale, le examină cu lupa, le clasa, le numerota și le împacheta cu grijă în lăzi.

Se întâmplă câteodată ca tâlhari europeni, atrași de zvonul că sarcofagele conțin comori, să facă, clandestin, săpături nelegiuite. Spectacolul acestor profanări era pentru Edwards tot ce se poate mai dureros, dar cât de nobil arăta felul său de a-și exprima indignarea!

Odată, un felah a venit în fugă cu știrea că a fost descoperit un sarcofag, destul de departe de cantonamentul nostru. Ne-am dus. Sarcofagul era deschis; coșciugul, sfărâmat, și mumia, cotrobăită, zăcea aruncată pe spate. Până aici, nimic extraordinar: se-ntâmplase de multe ori. Dar ce l-a umplut de-o revoltă neobișnuită era faptul că hiena inumană care săvârșise sacrilegiul, negăsind nimic de valoare și furioasă că se ostenise de pomană, spărsese, cu o lovitură de călcâi, fruntea mumiei. Se vedea urma pătrată a tocului.

În fața acestei barbarii Edwards și-a scos casca cu venerație și mi-a spus, calm dar cu vocea sugrumată, cu ochii scânteind: „Acum patru mii de ani n-ai fi găsit un singur om în tot Egiptul în stare să comită o asemenea crimă. De atunci omenirea a dat îndărăt, și astăzi am ajuns să nu mai avem nimic sfânt.”

Apoi adăugă, cu respirația întretăiată: „Nu mă credeam în stare să trimit pe cineva la ghilotină. Dar în momentul ăsta, da: aș pune să se taie capul conducătorilor lumii care degradează omul în așa hal încât îl duce la asemenea sălbăticii. Cel care se face vinovat de transformarea ființei umane într-o brută n-are dreptul să trăiască…! Mai curând îl înțeleg pe Erostat, care a distrus o minune ca să devină celebru, dar să împingi un om la o asemenea crimă, nu, asta nu mai e omenește!”

Ăsta era omul pe care mi-l trimisese destinul, s-ar zice printr-unul din acele hazarduri care uneori fac minuni. Dar vai, același destin mi l-a luat, poate ca să nu înnebunesc de prea multă fericire.

Exact acum un an, sărmanul meu John a fost doborât de o criză de apendicită acută. L-am transportat repede la o clinică, unde inima lui mare a

încetat de a mai bate sub bisturiul chirurgilor.

Cu o zi înainte de a muri, presimțindu-și sfârșitul, mi-a spus: „Îți las, drept orice avere, un nume fără pată și o colecție de antichități de pe urma căreia ai să poți trăi modest. Având părinți foarte bogați, aceștia s-au așteptat de la mine să urmez calea obișnuită. Am preferat-o pe cea pe care ai văzut-o: am redat omenirii ceea ce părinții mei, avari, rapaci, i-au furat. Vai, nu știam că nevasta mea va trebui, într-o bună zi, să devină anticar, și asta-i cea mai mare durere a mea: să fac negoț cu ceea ce a fost dintotdeauna suprema mea bucurie. Speram să mai trăiesc, să pot pune ceva deoparte pentru tine și să las toată colecția muzeului din țara asta. O voință care-i mai tare decât a mea a hotărât altfel. Acum, ascultă un sfat pe care am să ți-l dau, ca regulă de viață potrivită cu firea ta: să nu fii niciodată neîncrezătoare în semenul tău, fii sinceră! Neîncrederea e arma celui slab. Cei tari n-au de ce se teme. Nu-l faci pe un om mai bun apropiindu-te de el cum te apropii de un lup. Așa că, fii sinceră, Esther a mea, și spiritul meu va fi veșnic lângă tine.”

Oprindu-și aici scurta poveste a vieții ei cu John Edwards, Esther își șterse lacrimile care-i năpădiseră ochii și adăugă:

— N-am vândut nimic din ce-i era lui mai drag și din ce prețuia el mai mult. Am deschis prăvălia asta numai ca să mă scap de câteva mărunțișuri, pe care mi le-au și cumpărat milionarii snobi. Banii ăștia, împreună cu suma realizată din vânzarea vilei – pe care n-aș mai fi putut s-o locuiesc după moartea lui – îmi vor permite să mă consacru educației fiicei mele și să o țin și pe mama. Să vină repede, dragul meu Sotir, și o să ne retragem toate trei într-o colonie liniștită din Palestina. Pentru că aici nu mai am ce căuta. I-am realizat visul lui John al meu. În curând se va deschide la muzeul din Bulaq o Secțiune John Edwards. Ea va conține toate piesele care-i erau scumpe lui printre care sunt și unele descoperiri unice.

Da, scumpul meu Sotir, viața merită să fie trăită: nu-i totul urât în viață, oricât de urâtă ar fi viața!

Din nou pachebotul Dacia ridicase ancoră la Constanța, sub un cer plumburiu cu nori grei, și se afunda în noapte sigur de el, pe o mare agitată și înspumată. Aproape toți pasagerii se lungiseră în cușetele lor și dormeau legănați de pulsul regulat al casei plutitoare. Ritmul tangajului îi învăluia într-un fel de încredere; unii în destinul lor, alții în căpitanul care se retrăsese deja în cabina lui. Vaporul părea să plutească în voia hazardului, fără vreo intervenție a voinței omenești.

În cabina lui Sotir mai ardea încă lumină. Stând grav și liniștit în fața cambuzierului, reb Zalman vorbea cu glas slab, în timp ce Hanăle, lungită pe cușetă, ducea mereu o batistă udă la ochii înroșiți.

— Da, Sotir, „viața trece ca o umbră, se risipește ca un vis” și deșarte sunt peripețiile vieții noastre exterioare… Ce înseamnă individul în comparație cu Dumnezeu? Mai puțin decât o picătură de apă în mare! Ce-s bucuriile și ce-s durerile noastre?! Rifca noastră – odihnească-se în pace – se bucura atât de mult să-și revadă fiica; a lichidat toată casa și aștepta arzând de nerăbdare ziua îmbarcării și, iată… o sincopă brutală și Rifca, ca o soție demnă, își urmează soțul în mormânt… Sunt exact opt zile de când am înmormântat-o.

— Esther o să vină la Alexandria să aștepte vaporul, zise Sotir. Ce fatalitate chinuitoare!

— Nu mai plânge, Hanăle, repeta reb Zalman, pentru că acum știi că mama ta trăiește! Nu ești orfană! Slavă Domnului că nu ești!

— Mama mea a murit, plângea Hanăle cu o voce sfârșită; pe cealaltă mamă eu n-o cunosc. Esther nu-i mama mea, e sora mea… N-o cunosc.

— Liniștește-te, copila mea, o rugă reb Zalman, fii rezonabilă, fii tare, uite, ești acum un om în toată firea! Roagă-te pentru odihna bunicilor tăi… Morții au nevoie de rugăciunile noastre. Nu sunt nici două luni, erau amândoi în viață, și acuma se odihnesc unul lângă altul, nu departe de nevastă-mea, în cimitirul Constanței. Ascultă-mă, Hanăle, mama ta n-a fost fericită; tu ai să-i fii mângâierea ei, dar să rămâi credincioasă amintirii bunicilor tăi, care te-au învățat legea noastră. Și viața ți se va deschide frumoasă în fața ta. Cât despre mine, la Alexandria eu am să mă despart de tine… Tu începi, eu sfârșesc. Ferice de omul care poate muri în pace în Țara Sfântă.

— Voiăștia, ovreii credincioși, observă Sotir, n-aveți probleme. De când te cunosc, ești același – și dacă se-ntâmplă să-ți schimbi viața, n-o faci ca să trăiești… ci… ca să mori…

— Cel ce trăiește întru Domnul nu arată schimbări în ochii lumii. Și-apoi, evreul nu are cultul individului. Chiar și viața personală a lui Moise al nostru ne interesează prea puțin. Ceea ce ne interesează e învățătura. Când Thora noastră va fi răspândită pe toată fața pământului, toți oamenii vor deveni omenoși, și-atunci ovreii credincioși vor fi oameni liberi. În vremile acelea nu va mai fi nici o deosebire între ovrei și neovrei… Așteptând împlinirea Făgăduinței acelor vremi mai bune, nu-mi doresc nici o altă

bucurie decât aceea de a fi înmormântat la Safed, alături de sfinții noștri și să aștept în tovărășia lor augustă venirea Mesiei…!

Prin sabordul cabinei începeau să mijească zorile. Hanăle dormea. Sotir se sculă, chemat de datorie. Atunci, reb Zalman coborî în cabina sa de clasa treia și își începu îndată rugăciunile. În freamătul blând al mării, el îngâna monotona sa rugă spre gloria lui Iehova.

SFÂRȘIT